

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
KONSTITUCINĖS TEISĖS KATEDRA**

IVONA BRUSOKIENĖ

Magistrantūros vakarinių studijų Teisės ir valdymo programos
II kurso TVmv8-01 grupės studentė

**TEISMŲ IR TEISĖJŲ NEPRIKLAUSOMUMO PRINCIPAS
KONSTITUCINĖJE JURISPRUDENCIJOJE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:

Doc. dr. Milda Vainiutė

Recenzentas:

Vilnius, 2010

TURINYS

IŠVADAS.....	3
I. TEISMINĖ VALDŽIA IR JOS VIETA VALDŽIŲ PADALIJIMO SISTEMOJE	6
1.1. Valdžių padalijimo principas	6
1.2. Teisminės valdžios samprata.....	10
1.3. Teisminės valdžios požymiai	12
1.4. Teismo santykis su kitomis valstybės valdžiomis.....	15
II. TEISMŲ IR TEISĖJŲ NEPRIKLAUSOMUMO PRINCIPO ISTORINĖ RAIDA LIETUVOJE.....	17
2.1. Teismai Lietuvoje iki XX amžiaus pradžios	17
2.2. Teismų ir teisėjų nepriklausomumas tarpukario Lietuvoje.....	20
2.3. Teismai Lietuvoje po 1940 metų.....	23
III. TEISMŲ IR TEISĖJŲ NEPRIKLAUSOMUMO PRINCIPO TURINYS.....	25
3.1. Teismų ir teisėjų nepriklausomumo principo samprata	25
3.2. Teismų ir teisėjų nepriklausomumo principo rūšys	28
3.3. Teisėjų nepriklausomumo formos	30
3.3.1. Vidinis teisėjų nepriklausomumas	30
3.3.2. Išorinis teisėjų nepriklausomumas	32
3.4. Veiksniai, kurie daro įtaką teismų ir teisėjų nepriklausomumui	55
3.4.1. Teismų ir teisėjų nešališkumo aspektas	55
3.4.2. Teisėjų savivalda	59
3.4.3. Visuomenės pasitikėjimas teismu	61
3.4.4. Teisėjų etika	64
IŠVADOS	67
LITERATŪRA	69
SANTRAUKA.....	74
SUMMARY.....	75

IVADAS

Bendra charakteristika ir temos aktualumas. Teismas – vienintelė sudėtinė valstybės valdžios dalis, vykdanči teisingumą. Nepriklausomos teisminės valdžios buvimas ir jos atskyrimas nuo įstatymų leidžiamosios bei vykdomosios valdžių yra būtinas šiuolaikinės demokratinės valstybės bruožas. Šiandien sunku būtų surasti demokratinę valstybę, kur visa valdžia nebūtų padalinta į įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę arba teisingumą vykdytų ne teismai.

Atgimusios Lietuvos piliečiai 1992 m. referendume priėmė Lietuvos Respublikos Konstituciją (toliau - Konstitucija), tuo parodydami savo tvirtą apsisprendimą gyventi atviroje, teisingoje, darnioje pilietinėje visuomenėje ir teisinėje valstybėje. Valstybėje, kuri gali būti laikoma teisine, teisėjai turi būti nepriklausomi, nes tik tokie teisėjai vykdydami teisingumą bus pajėgūs užtikrinti Konstitucijoje, įstatymuose ir kituose teisės aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą, garantuoti teisės viršenybę, apsaugoti žmogaus teises ir laisves. Konstitucijos 109 straipsnio 1 ir 2 dalyje nustatyta, kad teisėjai ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi, kad teisėjai, nagrinėdami teisminius ginčus, klauso tik įstatymo. Teisėjų ir teismų nepriklausomumas vykdam teisingumą – tai nepriklausomumas nuo valstybės valdžios institucijų, pareigūnų, politinių partijų ir visuomeninių organizacijų, atskirų piliečių bei nuo dalyvaujančių byloje asmenų neteisėtos tiesioginės ir netiesioginės įtakos.

Teismų ir teisėjų nepriklausomumo principo tarptautinę svarbą įrodo Jungtinių Tautų Organizacijos (toliau - JTO) priimti VII – ajame Jungtinių Tautų nusikalstamumo prevencijos ir elgesio su nusikaltėliais kongrese pagrindiniai teismų nepriklausomumo principai.¹ Nepaisant to, kad minėti principai patvirtinti seniai, teismų ir teisėjų nepriklausomumo klausimas išlieka aktualus. Teisėjai kasdien susiduria su šalimis, kurios pačios nepajėgia išspręsti tarpusavio ginčų, kai kiekviena iš šalių neabejoja savo teisumu ir laukia iš teismo tik jai naudingo sprendimo. Šis modelis užprogramuoja pastovų tam tikrų jėgų siekį ir norą daryti įtaką teismų sprendimams. Taip pat diskusijos apie teismų ir teisėjų nepriklausomumą kyla, kai kitos valstybės valdžios veda politiką, nepalankią teisėjams, pavyzdžiui, mažindamos teisėjų darbo užmokestį.

Nors teismų ir teisėjų nepriklausomumas ir yra tapęs universaliu principu, vis tik praktikoje pasitaiko atveju, kada bandoma šį principą pažeisti. Taip pat yra svarbus teismo nepriklausomumo nuo teisėjo nepriklausomumo neatskyrimas. Pasak V. Valančiaus, Lietuvos Respublikos ir kitų demokratių valstybių konstitucijose nepriklausomumas kaip vientisas principas tarsi dirbtinai

¹ Pagrindiniai teismų nepriklausomumo principai priimti 1985 m. rugpjūčio 26 – rugsėjo 6 d. Milane vykusiame VII – ajame Jungtinių Tautų nusikalstamumo prevencijos ir elgesio su nusikaltėliais kongrese ir patvirtinti Generalinės Asamblėjos 1985 spalio 29 d. rezoliucija Nr. 40/32 bei 1985 m. gruodžio 13 d. rezoliucija Nr. 40/146.

skaidomas į teismo ir teisėjo nepriklausomumą². Temos aktualumą gilina tai, jog politikų ir kai kurių teisininkų nuomone, teisėjas turi būti nepriklausomas tik nagrinėdamas bylas, o institucinio teismų sistemos nepriklausomumo (išskyrus Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą) aktualumas nutylimas. Paskutiniai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinis Teismas) nutarimai, paaiškinantys teismų ir teisėjų nepriklausomumą, visuomenės ir žiniasklaidos atstovų susidomėjimas teisėjų darbu bei su jų darbų neatsiejamu dalyku – nepriklausomumu, įrodo, kad ši tema yra aktuali.

Teismų ir teisėjų nepriklausomumą įvertina visuomenė. Tai geriausiai matoma nepriklausomų visuomenės nuomonės tyrimų institucijų atliekamuose socialiniuose tyrimuose, kuriuose prašoma įvertinti teismų veiklą ir pasitikėjimą teismais. Vienas iš esminių dalykų, lemiančių atsakymus į šiuos klausimus, yra teismų nepriklausomumas ir korupcijos lygis teismų sistemoje. Šie du faktoriai yra vienas su kitu labai glaudžiai susiję, nes labai dažnai bandoma pažeisti teisėjų nepriklausomumą korupcijos būdu. „Vilmorus“ statistiniai tyrimai, atlikti 2010 m. kovo 5 – 14 ir balandžio 10 - 18 dienomis bei išspausdinti laikraštyje „Lietuvos rytas“³, rodo didžiulį visuomenės nepasitikėjimą teismais⁴. Peršasi klausimas, ar taip dažnai pažeidžiamas teismų ir teisėjų nepriklausomumo principas, kad teisminė sistema turi tokį mažą pasitikėjimą visuomenėje, kurios pažeistas teises turi ginti.

Tyrimo objektas. Šio magistrinio darbo tyrimo objektas yra teismų ir teisėjo nepriklausomumo principo samprata ir šio principo įtvirtinimas Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje.

Tyrimo dalykas. Konstitucijos ir tarptautinių dokumentų nuostatos, reglamentuojančios teismų ir teisėjų nepriklausomumą bei Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimuose pateiktas Konstitucijos nuostatų, susijusių su teismų ir teisėjų nepriklausomumo principo taikymu Lietuvoje, aiškinimas.

Darbo tikslas. Išanalizuoti teismų ir teisėjų nepriklausomumo principo esmę, turinį, įgyvendinimo praktines problemas Lietuvos teisės sistemoje.

Tyrimo uždaviniai:

- Atskleisti teismo ir teisėjo vietą ir vaidmenį bei funkcijų savitumą Lietuvos teisinėje sistemoje;
- Apžvelgti teismo ir teisėjo nepriklausomumo garantijų įtvirtinimo raidą Lietuvoje ir veiksnius, kurie daro įtaką teismų ir teisėjų nepriklausomumui;
- Atlikti išsamią Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikos, susijusios su teisėjų ir teismų nepriklausomumo principu, analizę.

² Valančius V. Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: teisė (01 S). – Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000, p. 8.

³ Valdžios partijoms ir jų veikėjams – nieko gero nežadantys signalai // Lietuvos rytas, 2010 balandžio 24 d., Nr. 92 (5856), p. 8 – 9.

⁴ 2010 m. kovo 5 – 14 dienomis atlikto tyrimo duomenimis, teismais pasitiki – 13,1 proc. apklaustųjų, nepasitiki – 44,4, 2010 m. balandžio 10 – 18 dienomis atlikto tyrimo duomenimis, teismais pasitiki – 12,3 proc. apklaustųjų, nepasitiki – 46,5

Darbo hipotezė. Teisėjų ir teismų nepriklausomumo lygis daro įtaką visuomenės pasitikėjimui teismais ir korupcijos mažėjimui teismų sistemoje.

Tyrimo metodai. Darbe naudojami lyginamosios teisėtyros, loginis, sisteminės analizės, istorinis, genetinis metodai.

I. TEISMINĖ VALDŽIA IR JOS VIETA VALDŽIŲ PADALIJIMO SISTEMOJE

1.1. Valdžių padalijimo principas

Valstybė turi tris pagrindines funkcijas – leidžia įstatymus, juos vykdo ir sprendžia iškilusius ginčus. Iki XVIII a. pabaigos dažniausiai visas tris valstybės funkcijas vykdė vienas asmuo (monarchas) arba asmenų grupė. XVIII – XIX a. vykusios teisingumo vykdymo permainos sukėlė aštrią absoliutinių valdymo formų kritiką. Idėja apie valdžių padalijimą kilo kovoje su absoliutizmu. Garsus 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos 16 str.: „Visuomenė, kurioje žmogaus teisių garantijos nėra užtikrintos ir valdžių padalijimas nenustatytas, neturi konstitucijos“ yra vienas iš pirmųjų bandymų įtvirtinti valdžių padalijimo principą teisės akte.

Dabar vienas iš pagrindinių teisinės demokratinės valstybės skiriamųjų bruožų yra valdžių padalijimas. Valdžių padalijimo principas reiškia, kad kiekviena valstybės valdžia turi būti įgyvendinama per skirtingas institucijas, kurios pagal jų paskirtį atitinkančią kompetenciją privalo veikti savarankiškai ir nepriklausomai viena nuo kitos. Svarbu tai, kad iš valdžių padalijimo principo išplaukia ne tik valstybės valdžių savarankiškumas ir nepriklausomumas, bet taip pat jų tarpusavio kontrolė, nes tik jos dėka užtikrinama valstybės valdžių pusiausvyra ir užkertamas kelias piktnaudžiauti valdžia.

Valdžių padalijimo teorijos atsiradimas teisinėje literatūroje siejamas su J. Locke'o ir Ch. L. Montesquieu asmenybėmis, tačiau ištakos siekia antikos laikus.

Antikos laikų mąstytojai, suprasdami valdžios reikšmę visuomenės gyvenime, suvokė ir tai, kad ji ne visados yra gėris, kad jai būdinga polinkis piktnaudžiauti savo galia ar imtis savivalės. Pirmieji geriausių valdžios organizacijos formų paieškų bandymai buvo graikų filosofų Platono ir Aristotelio veikaluose.

Kuriant idealios valstybės modelį, Platonui kilo padalytos valstybės valdžios idėja. Platonas teigė, kad ideali valstybė turi būti sudaryta iš dviejų dalių: valdančios ir valdomos. Pirmoji hierarchijos atžvilgiu skiriama į tikruosius valdytojus ir gynėjus karius. Platono idealas – kad filosofai, suprantantys valstybės reikalų esmę taip, kaip suprantama aukščiausioji gėrio idėja, būtų valdovai. Idealios valstybės sargyba būtų patikėta kovotojams gynėjams, kurie sudaro atskirą luomą ir padeda valdytojams filosofams. Idealios valstybės tikslas – tarnauti visuomenės gerovei⁵.

Aristotelis valstybės valdžią suprato ne kaip valstybės funkcijas ir jos teisėtus organus, o kaip faktiškus valdžios vykdytojus. Jis savo žymiajame veikale „Politika“ teigia, kad egzistuoja trys didžiausios valdžios rūšys: įstatymų leidimo, valdymo ir teismo, bet ne kaip vieno juridinio asmens

⁵ *Birmontienė T. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė // Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001. p. 676.*

trejopas funkcijas, o kaip valstybės santvarkos atskiras dalis: “Visose santvarkose yra trys dalys, ir doras įstatymų leidėjas privalo atsižvelgti į jas...Iš šių trijų dalių viena sprendžia bendruosius reikalus, antroji susijusi su valdžios pareigomis – kokios jos turi būti ir kokius reikalus spręsti, ir kaip į jas turi būti parenkama, o trečioji dalis – teisminė“⁶.

Valstybės valdžių atskyrimo teoriją, kurios ištakas pastebime minėtų antikos laikų atstovų veikaluose, toliau plėtojo J. J. Rousseau, J. Locke, Ch. L. Montesquieu. Šiuolaikinė valdžių padalijimo teorija formavosi Vakarų Europoje trečiajam luomui kovojant dėl laisvės, kai buvo siekiama apriboti absoliučias valdovo galias ir neleisti sutelkti valstybės valdžios vienoje rankose. Rūpestis, kaip apriboti piktnaudžiavimą valdžia, išsirutuliojo į valstybės valdžios padalijimo reikalavimą. Šiuo požiūriu ypač reikšmingas J. Locke politinis veikalas „Du traktatai apie valdymą“, kuriame jis pripažįsta, kad aukščiausioji suvereni valdžia priklauso tautai, kuri sudaro valstybę, jos valdžią bei gali ją keisti, kad piliečiai turi neperleidžiamų teisių⁷. Traktate tai pat teigiama, kad atsižvelgiant į linkusią geisti valdžios žmogaus prigimtį, siekiant apriboti savivalę tų, kuriems suteikta valdžios galia, ir užtikrinti valdžios galių pusiausvyrą, valdžios galias reikėtų atiduoti į skirtingas rankas⁸.

J. Locke teigė, kad valstybės valdymas turi būti grindžiamas įstatymu, o ne jėga. Pagal J. Locke, išskiriamos įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir federacinė valdžios. J. Locke teigė, kad pati aukščiausioji valdžia, įstatymų leidžiamoji, gali priklausyti tik parlamentui, kuris atstovauja visai tautai užtikrinant visuomenės narių gerovę bei apsaugą.

Nors J. Locke valdžių padalijimo teorija neatitinka šiuolaikinės valdžių padalijimo teorijos postulatų, kadangi jis neišskyrė teisminės valdžios, bet jo mokymas turėjo labai svarbią reikšmę vėlesniems autoriams, ypač Ch. L. Montesquieu.

Ch. L. Montesquieu veikale „Apie įstatymų dvasią“ rašė: „Kiekvienoje valstybėje yra trys valdžios rūšys: įstatymų leidžiamoji valdžia, vykdomoji valdžia, kuriai priklauso tautų teisės dalykai, ir vykdomoji valdžia, kuriai priklauso civilinės teisės reikalai.

Pirmoji valdžia, valdovas ar įstaiga, priima laikinus ar nuolatinius įstatymus, juos taiso ar panaikina. Antroji valdžia sudaro taiką ar vykdo karą, priima ir siunčia pasiuntinius, užtikrina saugumą, saugo nuo užpuolimų. Trečioji baudžia už nusikaltimus ar sprendžia atskirų asmenų ginčus. Šią pastarąją valdžią vadiname teismine valdžia, o antroji paprastai vadinama valstybės vykdomąja valdžia“⁹. Kaip matoma iš pateiktos citatos, Ch. L. Montesquieu ne tik išskyrė tris valdžias, bet kitaip nei J. Locke, greta įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių išskiria ir teisminę valdžią. Pasak

⁶ *Aristotelis* Politika – Vilnius, 1997. p. 204 – 205.

⁷ *Locke J.* Two tracts on government / – Cambridge, University Press, 1967, p. 117 – 123.

⁸ *Šinkūnas H.* Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje : daktaro disertacija : socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 114.

⁹ *Birmontienė T. ir kt.* Lietuvos konstitucinė teisė // Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001. p. 677- 678.

dr. Egidijų Jarašiūną, Ch. L. Montesquieu įnašas į valdžių padalijimo teoriją svarbus dviem aspektais: pirma, jis pasiūlė valdžių padalijimo apibūdinimą; antra, Ch. L. Montesquieu priėjo išvados, kad valdžių padalijimo paskirtis – garantuoti piliečių laisves ir teises¹⁰.

Ch. L. Montesquieu valdžių padalijimo teorija tapo vėlesnių demokratinių valstybių sandaros pagrindas. Valdžių padalijimo principas buvo įtvirtintas jau pirmosiose rašytinėse konstitucijose: 1789 m. priimtoje JAV konstitucijoje, 1791 m., 1795 m., 1799 m. ir 1814 m. priimtose Prancūzijos konstitucijose, 1791 m. Lietuvos ir Lenkijos valstybės konstitucijoje. Tolesnė demokratinių valstybių konstitucinė praktika tik pagrindė ir patvirtino valdžių padalijimo principo svarbą. Šis principas tapo būtina kiekvienoje demokratinės šalies konstitucijos taisykle. Naujausios kartos Vidurio ir Rytų Europos konstitucijose, priimtose XX a. pabaigoje, valdžių padalijimas – vienas iš pagrindinių organizacinių valstybės principų¹¹.

Vis dėlto pasaulyje surastume labai daug valstybių, kuriuose nors ir pripažįstama Ch. L. Montesquieu teorija apie valdžios padalijimą, bet įgyvendinama ji su tam tikromis modifikacijomis. Lotynų Amerikos kovotojas dėl laisvės S. Bolivaras priėjo išvados, kad turi būti keturios valdžios - šalia tradicinių įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės turi būti rinkiminė. Toks valdžių padalinimas buvo įtvirtintas 1826 m. Bolivijos konstitucijoje, kuri po dviejų metų neteko galios¹². Tačiau Išvaduotojo¹³ požiūris į valdžių padalijimą paliko gilų pėdsaką Pietų ir Vidurio Amerikos šalių konstitucinėje teisėje. Šių dienų keleto šalių konstitucijose yra oficialiai įtvirtintas valdžių padalijimas į įstatymų leidžiamąją, vykdomąją, teisminę ir rinkiminę. Lotynų Amerikos šalyse labai didelę reikšmę teikiama rinkimams, todėl kyla reikalingumas kontroliuoti teisingą jų eigą ir būtinumas sąžiningai nustatyti rinkimų rezultatus. Tokias funkcijas vykdo Rinkiminiai tribunolai, kurie Lotynų Amerikos kai kuriose šalyse išskiriami į atskirą – ketvirtą valdžią, todėl 1987 m. Nikaragvos ar 1991 m. Kolumbijos konstitucijose įtvirtintas valdžių padalijimas į įstatymų leidžiamąją, vykdomąją, teisminę ir rinkiminę¹⁴.

Lietuvos Konstitucijoje valdžių padalijimo principas įtvirtintas 5 straipsnyje: „Valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas“¹⁵. Šis konstitucinis principas įvairiais požiūriais yra sukonkretintas kituose Konstitucijos straipsniuose, todėl negalima nesutikti su E. Kūriu, kuriuo nuomone valdžių padalijimo principas, be abejonės, yra kompleksinis

¹⁰ Ten pat p. 678.

¹¹ *Birmontienė T. ir kt.* Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda: kolektyvinė monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 136.

¹² *Ławniczak A.* Ustroje polityczne państw latynoamerykańskich. – Wrocław, 2008. p. 60.

¹³ Simonas Bolivaras ispaniškai kalbančiose Pietų Amerikos šalyse iki šiol vadinamas Išvaduotoju (El Libertador).

¹⁴ *Ławniczak A.* Ustroje polityczne państw latynoamerykańskich. – Wrocław, 2008. p. 63.

¹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 – 1014.

principas¹⁶. Jis atspindi ir išvedamas iš daugelio Konstitucijos straipsnių. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra atskleidęs šį principą. Valdžių padalijimo principas, siejamas su kitomis Konstitucijos normomis bei aiškinamas Konstitucinio Teismo, įgavo aiškesnę formą.

Analizuojant valdžių padalijimo principą atskleidžiami tokie jo sudėtiniai elementai:

1. valdžių atskyrimas ir savarankiškumas;
2. valdžių pusiausvyra (stabdžiai ir atsvaros, tarpusavio kontrolė);
3. valdžių sąveika¹⁷.

Anksčiau minėtas tris pagrindines valstybės funkcijas – leisti įstatymus, juos vykdyti ir spręsti ginčus, laikantis valdžių padalijimo principo, turi būti atskirtos ir patikėtos atskiroms valdžioms – įstatymų leidžiamajai, vykdomajai ir teisminei. Kiekviena iš valstybės valdžios institucijų veikia savarankiškai ir vykdo tik jai patikėtas funkcijas nesikišdama į kitų institucijų įgaliojimų vykdymą. 1999 m. birželio 3 d. nutarime Konstitucinis teismas pažymėjo, kad jei Konstitucijoje yra tiesiogiai nustatyti konkrečios valstybinės valdžios institucijos įgaliojimai, nė viena kita institucija negali iš jos šių įgaliojimų perimti, o institucija, kurios įgaliojimai Konstitucijoje nustatyti, negali jų perduoti ar atsisakyti¹⁸. Savarankiškumas nereiškia, kad institucijos neturi paisyti konstitucinių įgaliojimų ir nesąveikauti su kitų valstybės valdžių institucijomis.

Įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžios turi būti atskirtos, pakankamai savarankiškos, bet tarp jų turi būti pusiausvyra¹⁹. Valdžių pusiausvyra nėra tiesiogiai nustatyta Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Kad tai yra reikšmingas valdžių padalijimo principo elementas, galime spręsti iš Konstitucinio Teismo jurisprudencijos. 1998 m. balandžio 21 nutarime Konstitucinis teismas teigė, kad konstitucijoje apibrėžiant aukščiausiųjų valstybės valdžios institucijų funkcijas ir įgaliojimus yra numatyta jų tarpusavio kontrolė ir atsvara, taip pat partnerystė²⁰. Valstybės valdžios aparate yra sritys, kur tam tikra institucija atstovaujanti vienai iš valstybės valdžių negali įvykdyti savo funkcijų be kitos institucijos atstovaujančios kitai valstybės valdžiai pagalbos, pvz. Seimas skiria Aukščiausiojo Teismo teisėjus tik Respublikos Prezidento teikimu (Konstitucijos 67 straipsnio 10 punktas ir 84 straipsnio 11 punktas). Atsakant į galimai kylanti klausimą ar atskirų valstybės valdžių tarpusavio veiksmų derinimas nepažeidžia valdžių padalijimo principo, reikėtų pasiremti teisinėje doktrinoje pažymėtu teiginiu, kad valdžių padalijimo principo esmė nėra formalus ir schematiškas atskirų valdžios šakų galių diferencijuotas išvardijimas, bet tam tikras stabdžių ir atsvarų

¹⁶ *Kūris E.* Доктрина разделения властей в практике Конституционного Суда Литвы //Конституционное право: восточноевропейское обозрение. 2004. № 2(47).

¹⁷ *Birmontienė T. ir kt.* Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda: kolektyvinė monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 137.

¹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. birželio 3 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1999. Nr. 50 – 1624.

¹⁹ *Birmontienė T. ir kt.* Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda: kolektyvinė monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 146.

²⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. balandžio 21 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1998. Nr. 39 – 1044.

mechanizmas, kuris garantuoja jų santykinę autonomiškumą ir pusiausvyrą²¹. Manytina, kad tokia kontrolė esanti tarp valstybės valdžių buvo sukurta tam, kad būtų užkirstas kelias piktnaudžiauti valdžia.

Valdžios atskyrimo principas ir jo įgyvendinimo lygis valstybėje turi vieną esminę įtaką teisėjų nepriklausomumui. Teisminė valdžia vykdyti teisingumą gali tik būdama savarankiška, nepriklausoma nuo kitų dviejų valstybės valdžių, kurios yra formuojamos politiniu pagrindu. Konstitucinis Teismas ne kartą savo aktuose konstatavo, kad užtikrinant teisėjo ir teismų nepriklausomumą ypač svarbu aiškiai atriboti teismų veiklą nuo vykdomosios valdžios, nes teismų veikla nėra ir negali būti laikoma valdymo sritimi, priskirta kuriai nors vykdomosios valdžios institucijai. Iš teisėjo negali būti reikalaujama vykdyti kokios nors politikos krypties. Tik nepriklausoma teismų institucinė sistema gali laiduoti teismų organizacinį savarankiškumą, kartu ir teisėjo procesinį savarankiškumą – būtiną nešališko ir teisingo bylos išnagrinėjimo sąlygą. Konstitucinio Teismo nuomone, užtikrinti teismo valdžios galias – tai reiškia užtikrinti asmens teisių bei laisvių institucines garantijas²².

1.2. Teisminės valdžios samprata

Teisminė valdžia yra viena iš valstybės valdžių, įtvirtintų Konstitucijoje, kuri yra atsakinga už teisingumo vykdymą šalyje. Derėtų sutikti su Haroldu Šinkūnu, kuris savo daktaro disertacijoje pabrėžė, kad teisminės valdžios samprata apima ne tik teisminės valdžios institucijų sistemą, bet ir jų vykdomas funkcijas – teisingumo vykdymą²³. Teisingumo vykdymas – tai išskirtinė teismų funkcija, kurios negali vykdyti jokia kita valstybės institucija ar pareigūnas. Pasak profesoriaus Egidijaus Jarašiūno, teisingumo vykdymas tai teismų funkcija, kuri lemia šios valdžios vietą valstybės valdžios institucijų sistemoje ir teisėjų statusą²⁴. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo, kad teisingumas yra vienas iš pagrindinių teisės kaip socialinio gyvenimo reguliavimo priemonės tikslų; jis yra vienas svarbiausių moralinių vertybių ir teisinės valstybės pagrindų; jis gali būti įgyvendintas

²¹ *Birmontienė T. ir kt.* Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda: kolektyvinė monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 154.

²² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 gruodžio 6 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1995. Nr. 101 - 2264, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1999. Nr. 109 - 3192, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2001. Nr. 62 - 2276, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2004. Nr. 186, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006. Nr. 51 – 1894.

²³ *Šinkūnas H.* Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p.16.

²⁴ *Birmontienė T. ir kt.* Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda: kolektyvinė monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 298.

užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos²⁵.

Teisminė valdžia dažnai vadinama trečiąja valdžia, kadangi paprastai ji nurodoma Konstitucijos normose ir doktrinoje po įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių. Geriausias to įrodymas yra Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalis, kurioje nustatyta: „Valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas“²⁶. Daugumoje kitų šalių konstitucijose taip pat valdžių eiliškumas yra įtvirtintas būtent tokia tvarka, kaip Lietuvos Konstitucijoje²⁷. Tačiau teisminės valdžios įvardijimas kaip „trečioji valdžia“, jokių būdu nepaneigia šios valdžios reikšmės bei neturi įtakos savarankiškumui ir nepriklausomumui. Prof. dr. Egidijus Kūris rašė: „Konstitucijos požiūriu visos valdžios yra lygios ir turi būti pakankamai savarankiškos, tarp jų turi būti pusiausvyrą. Akivaizdu, kad pusiausvyrą neįmanoma tarp skirtingą svorį turinčių valdžios šakų“²⁸. Teisminė valdžia, vykdydama savo funkcijas, nėra pavaldi nei įstatymų leidžiamajai, nei vykdomajai valdžiai. Įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių tarpusavio priklausomybė gali būti didesnė ar mažesnė, priklausomai nuo demokratinės respublikos valdymo formos, bet tiek parlamentinėje, tiek prezidentinėje, tiek mišrioje respublikoje teisminė valdžia išlieka savarankiška ir nepriklausoma.

Tačiau doc. dr. E. Vaitikienė mano, kad negalima suabsoliutinti teisminės valdžios savarankiškumo ir nepriklausomumo²⁹. Įstatymų leidžiamoji valdžia priima įstatymus, nustatančius teismų sistemą, teismų veiklos principus, teismų kompetenciją, teisėjų statusą, bylų nagrinėjimo tvarką ir kt. Vykdomoji valdžia užtikrina teismų veiklos materialines sąlygas, įgyvendina specialistų rengimo programas, padeda racionaliai panaudoti ir teismų sistemai, ir atskiriems teismams skirtas biudžeto lėšas ir t.t. Tuo tarpu teisminė valdžia įstatymų nustatyta tvarka turi teisę tikrinti įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių priimamų aktų teisėtumą, spręsti ginčus tarp valstybinių institucijų, nagrinėti piliečių veiksmus dėl valstybės institucijų veiksmų, todėl reikėtų sutikti su doc. dr. E. Vaitikiene, kad teisminę valdžią sieja su kitomis valdžiomis tam tikri ryšiai.

Valstybės valdžios veikia atitinkamų institucijų pagalba. Šiuolaikinėje demokratinėje šalyje įstatymų leidžiamosios valdžios funkcijas įgyvendina parlamentas, vykdomosios valdžios – vyriausybė, ministerijos kitos administracijos institucijos, tuo tarpu teisminės – teismai. Teismų

²⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas// Valstybės žinios, 1995. Nr. 106 – 2381 ir 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas// Valstybės žinios, 2000. Nr. 105 – 3318.

²⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992. Nr. 33 – 1014.

²⁷ P vz. 1993 m. Rusijos Federacijos Konstitucijos 10 straipsnis, 1997 m. Lenkijos Konstitucijos 10 straipsnis, 1992 m. Estijos Respublikos Konstitucijos 4 straipsnis ir pan.

²⁸ Kūris E. Konstitucinių principų plėtojimo konstitucinėje jurisprudencijoje // [Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Konstitucinio Tribunolo konferencijos medžiaga, Neringa, 2001 m. birželio 11-12 d.]. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002. p. 90.

²⁹ Birmontienė T. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė // Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001. p. 770.

visuma sudaro šalyje teismų sistemą, kuri atlikdama teisingumo vykdymo funkciją įgyvendina nagrinėdama bylas ir priimdama privalomus teisės taikymo aktus – sprendimus. Pasak H. Šinkūno, teisminė sistema ne visada yra teisminė valdžia, tokia ji tampa tik tada, kai jai suteikiama galimybė daryti tiesioginį poveikį kitų valstybės valdžių sprendimams, kada teismų sistema integruojama į stabdžių ir atsvarų sistemą, užkertančia kelią sukongcentruoti valstybės valdžią vienos institucijos ar vieno asmens rankose³⁰. Reikėtų pritarti H. Šinkūnui teigiant, kad reali teisminė valdžia gali tapti tik tada, kai turės savarankiškas ir nepriklausomas institucijas (Teisėjų taryba), nepriklausomus teismus ir teisėjus, kurie turės realią galimybę apginti žmogaus teises ir laisves nuo neteisėtų veiksmy, tame tarpe nuo valstybės leidžiamosios ir vykdomosios valdžių.

1.3. Teisminės valdžios požymiai

Teisinėje literatūroje ir doktrinoje išskiriami ne tik teisminės valdžios požymiai, bet taip pat jai būdingi visi valstybės valdžios pagrindiniai požymiai. Pagrindinis ir svarbiausias požymis, būdingas visoms valdžioms – privalomumas paklusti valdžios sprendimams. Teismai sprendimus priima valstybės vardu. Šie sprendimai savo galia prilygsta įstatymams ir jie privalomi visiems. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad teismo sprendimų niekas negali nevykdyti³¹. Dažnai teismo sprendimams įvykdyti daugeliu atvejais taikomos valstybės prievartos priemonės, įskaitant pačias griežčiausias, tokias kaip laisvės atėmimas iki gyvos galvos ar turto konfiskavimas.

Vienas pagrindinių teisminės valdžios požymių yra tai, kad ji yra viena iš valstybės valdžių, kuriai kartu su įstatymų leidžiamąja ir vykdomąja valdžia Konstitucija paveda vykdyti valstybės valdžią. Teismų valdžią įgyvendina specialios valstybinės institucijos – teismai.

Iš valdžių padalijimo principo ir Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies seka kitas teisminės valdžios požymis – teisminės valdžios išimtinumas. Teisingumą vykdo tik teismai ir jokios kitos valstybinės ar visuomeninės institucijos negali vykdyti tik teismams skirtų funkcijų. Tam tikrais atvejais įstatymas gali numatyti ikiteisminę ginčų sprendimo tvarką, pagal kurią konfliktus sprendžia ne teismai, o visuomeninės ar valstybinės institucijos, bet jų veikla negali būti laikoma teisingumo vykdymu, nes šių institucijų galioje nėra sprendimų priėmimas, kuriuos priimti gali tik teismas. Teismo sprendimai gali būti peržiūrėti tik teismo proceso tvarka įgyvendinant teisingumo funkcijos vykdymo kontrolę. Tokia kontrolė gali būti tik teisinė, t.y. kontroliuojama, ar teismo sprendimai yra teisėti, ir tik vidinė, t.y. žemesnės instancijos teismo sprendimą gali pakeisti arba panaikinti tik aukštesnės - apeliacinės arba kasacinės instancijos teismas. O leidžiamoji ir vykdomoji valdžia teismo

³⁰ Šinkūnas H. Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje : daktaro disertacija : socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 25.

³¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 30 d. nutarimas// Valstybės žinios, 1994. Nr. 51 – 979.

sprendimą ir tuo pačiu nuteistojo asmens likimą gali pakeisti tik vienu atveju - suteikdama malonę ar amnestijos būdu.

Teisminė valdžia yra vienintelė valstybės valdžia, kuri formuojama profesiniu pagrindu. Teisėjai, vykdydami savo funkcijas, užtikrina žmogaus teises ir laisves, todėl jiems keliami ypatingi profesiniai ir etiniai reikalavimai, pavyzdžiui, teisėjais gali būti skiriami tik aukštą teisinę kvalifikaciją, gyvenimo patirtį, nepriekaištingą reputaciją turintys asmenys. Teisėjas turi jausti didelę atsakomybę už tai, kaip jis vykdo teisingumą – atlieka Konstitucijoje jam nustatytą priedermę³².

Kitas svarbus teisminės valdžios požymis, kurio nagrinėjimui skirtas šis darbas, yra teisminės valdžios nepriklausomumas. Kadangi plačiau teismų ir teisėjų nepriklausomumas bus nagrinėjamas kituose darbo skyriuose, šitoje vietoje pabrėžtina tai, kad teisėjas, sprenddamas ginčą, vadovaujasi teise, o ne pašalinių asmenų interesais. Teisminės valdžios nepriklausomumas garantuoja ir gina teisės reikalavimus bei faktines aplinkybes atitinkančio sprendimo galimybę. Tik nepriklausomas teisėjas gali teisingai taikyti materialinės teisės normas ir užtikrinti sąžiningą procesą, todėl teisminės valdžios nepriklausomumas yra būtina sąlyga užtikrinant, kad byla nagrinėtų nešališkas ir neutralus teisėjas³³. Teisėjų ir teismų nepriklausomumas yra ne privilegija, o pareiga kylanti iš Konstitucijos garantuotos kiekvieno asmens teisė turėti nešališką ginčo arbitražą, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus iš esmės išspręstų kilusį teisinį ginčą³⁴.

Konstitucijos 109 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas kitas teisminės valdžios požymis – klausymas tik įstatymo. Ši nuostata reiškia, kad teisėjas, sprenddamas ginčą, turi vadovautis tik teise, teisiniais argumentais, o ne ideologiniais, religiniais ar politiniais samprotavimais. Kaip nurodė Konstitucinis Teismas, tai, kad vykdydamas teisingumą teisėjas klauso tik įstatymo, reiškia, kad teisėjas negali būti skatinamas ir orientuojamas, kaip išnagrinėti byla - jis privalo nustatyti objektyvią tiesą byloje ir remdamasis įrodytais juridiniais faktais tiksliai pritaikyti įstatymą³⁵. H. Šinkūnas pastebėjo, kad

³² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1999. Nr. 109 – 3192.

³³ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė // Justitia, 2003, p. 154.

³⁴ Šį principą yra atskleidęs Konstitucinis Teismas šiuose nutarimuose: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1995. Nr. 101 – 2264, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1997. Nr. 91 – 2289, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1999. Nr. 109 – 3192, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2000. Nr. 39 – 1105, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2001. Nr. 62 – 2276, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2001. Nr. 62 – 2276, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2003. Nr. 24 – 1004, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2004. Nr. 146 – 5311, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2005. Nr. 1 – 7, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006. Nr. 7 – 254, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006. Nr. 36 – 1292, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006. Nr. 51 – 1894, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2007. Nr. 110 – 4511, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2010. Nr. 134 – 6860.

³⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1995. Nr. 101 – 2264.

teismai ir teisėjai yra nepriklausomi būtent todėl, kad klauso tik įstatymo – šiuo požiūriu teisminės valdžios susaistymas išimtinai tik įstatymais yra būtina jos nepriklausomumo sąlyga³⁶. Reikėtų sutikti su H. Šinkūno išvada, kad teisėjų ir teismų nepriklausomumas ir jų klausymas tik įstatymo yra viena kitą papildantys ir sąlygojantys principai: teisėjai, vykdydami teisingumą, yra laisvi nuo bet kokio šalutinio poveikio kaip tik todėl, kad klausymas tik įstatymo eliminuoja neteisėto savavališko sprendimo priėmimo galimybę ir garantuoja teisingą ir sąžiningą bylos išnagrinėjimą³⁷.

Specifinė procesinė teisingumo vykdymo tvarka – tai kitas teisminės valdžios požymis. Spręsdamas ginčą, teismas priima aktą, remdamasis specialiomis ir tiksliais procedūrinėmis taisyklėmis, kurios gali būti reglamentuotos tik įstatymais, o ne žemesnės galios teisės aktais. Pagrindinis procesinių dokumentų uždavinys - užtikrinti teisėto, pagrįsto ir teisingo teismo sprendimo priėmimą³⁸. Svarbu tai, kad nei įstatymų leidžiamosios, nei įstatymų vykdomosios valdžios sprendimų priėmimas nėra taip išsamiai reglamentuotas kaip teisminės valdžios. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas ir Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas – specialūs teisės aktai, kurie reglamentuoja teisingumo vykdymą Lietuvoje.

Vienodas teisėjų statusas taip pat yra vienas iš pagrindinių teisminės valdžios požymių. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra nurodęs, kad visi teisėjai turi vienodą statusą³⁹. Šis požymis reiškia, kad nepriklausomai nuo to kokiame teisme (bendrosios kompetencijos ar specializuotos, apylinkės, apygardos, Lietuvos Apeliaciniame ar Lietuvos Aukščiausiajame) vienas ar kitas teisėjas dirba, visi jie turi vienodą statusą. Vienodą visų teisėjų statusą pirmiausia liudija vienodos jų, kaip teisminės valdžios atstovų teisės ir pareigos, nepriklausomumo garantijos, vienoda teisėjų atsakomybė ir jų atleidimo iš pareigų pagrindai, visiems teisėjams suteikiama teisė ir reali galia dalyvauti teismų savivaldoje⁴⁰.

H. Šinkūnas nurodo taip pat kitus teisminės valdžios požymius, tokius kaip organizacinis teisminės valdžios požymis⁴¹, teisminės valdžios universalumo požymis⁴², bet vis dėlto reiktų sutikti su autoriumi, kad šie ir kiti nepaminėti teisminės valdžios požymiai nėra tokie svarbūs ir reikšmingi palyginus su aukščiau aprašytais požymiais.

³⁶ Šinkūnas H. Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje : daktaro disertacija : socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p.19.

³⁷ Ten pat, p. 19.

³⁸ Ten pat, p. 20.

³⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1995. Nr. 101 – 2264.

⁴⁰ Šinkūnas H. Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje : daktaro disertacija : socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p.20.

⁴¹ Šis požymis reiškia, kad teisminė valdžia integruojama į visuomenės valstybės valdymą teisingumo vykdymo sferoje ir tokiu būdu užtikrina nekonfliktišką visuomeninių santykių vystymąsi bei teisėtumo laikymąsi.

⁴² Šio požymio reikšmė ta, kad tiek valstybės valdžia apskritai, tiek teisminė valdžia konkrečiai egzistuoja visur, kur tik yra žmonių, tarpusavio santykius reglamentuojančių bendrų taisyklių (įstatymų, papročių ir pan.) pagrindu, kolektyviai.

1.4. Teismo santykis su kitomis valstybės valdžiomis

Teisminė valdžia yra savarankiška ir nepriklausoma valstybės valdžia, kuri užima labai svarbią vietą valstybės valdžių stabdžių ir atsvarų sistemoje. Stabdžių ir atsvarų sistema įtvirtinta Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucijoje ir įvardinta joje kaip „checks and balances“ sistema. Ši sistema sudaro Jungtinių Amerikos Valstijų aukščiausių valstybės valdžios institucijų organizacijos ir veiklos pagrindą. Stabdžių ir atsvarų sistema užtikrina, kad kiekviena valdžia turi galimybę užkirsti kitų valdžių piktnaudžiavimams ir bandymams pasisavinti jai nepriklausančią valdžią tokiu būdu praplečiant savo įtaką.

Manytina, kad esminis elementas, kuris atskiria teisminę valdžią nuo kitų yra išimtinė šios valdžios funkcija, įtvirtinta Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje – teisingumo vykdymas. Teisingumo vykdymo funkcijoje slypi pareiga saugoti žmogaus teises. Teismas nagrinėdamas bylą ir priimdamas konkretų žmogų liečiančius sprendimus saugo ir gina kiekvieno asmens teises ir teisėtus interesus. Teisminė valdžia užtikrina kiekvieno asmens teisių ir teisėtų interesų apsaugą dvejopai – nuolatos valydamą pozityvinę teisę nuo neteisinių (nekonstitucinių) normų ir saugodama bei gindama žmogaus teises bei laisves nuo neteisėtų trečiųjų asmenų (įskaitant valstybės institucijas) veikų konkrečiose bylose⁴³. Pirmąją funkciją įgyvendina LR Konstitucinis Teismas, o antrąją bendrosios kompetencijos ar specializuoti (pvz., administraciniai) teismai.

Pasak H. Šinkūno, teismine valdžia teismai tampa tik tada, kai įgyja realią galimybę daryti poveikį kitų valstybės valdžių sprendimams ir yra integruota į stabdžių ir atsvarų sistemą⁴⁴. Teisminė valdžia turi tam tikrų teisėkūros funkcijų. Teismui, nagrinėjant bylą ir taikant įstatymą ar kitą norminį aktą, gali kilti abejonių dėl teisės aktų suderinamumo su Konstitucija. Tokiu atveju teismas stabdo bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą su prašymu nustatyti teisės akto konstitucingumą. Jeigu nustatoma, kad teisės aktas prieštarauja Konstitucijai, neteisėtas aktas pašalinamas iš teisės sistemos. Taip pat egzistuoja kitų teismų teisėkūros būdų. Teisės aktais neįmanoma sureguliuoti visų gyvenimo sričių, todėl teisėjams neretai tenka nagrinėti klausimus vadovaudamiesi ne konkrečiomis normomis, o teisingumo ir protingumo kriterijais. Tokiu būdu teismai tampa įstatymų leidžiamosios valdžios partneriu ir įstatymų leidėjo veiklos tęsėju⁴⁵.

Teisminė valdžia ypatingą vietą valdžių padalijimo sistemoje turi taip pat dėl to, kad jai įstatymais yra suteikta teisė panaikinti ar pakeisti vykdomosios valdžios sprendimus ir nuspręsti dėl

⁴³ *Stačiokas S.* Lietuvos Konstitucinio Teismo ir kitų teismų santykis// Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje, 2002, p. 192.

⁴⁴ *Šinkūnas H.* Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 25.

⁴⁵ *Valančius V.* Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: teisė (01 S). – Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000, p. 10.

įstatymų leidžiamosios valdžios priimtų teisės aktų galios netekimo, tuo tarpu nei įstatymų leidžiamoji, nei vykdomoji valdžios teisminės valdžios priimtų sprendimų atšaukti negali. Turėdama tokias galias teisminė valdžia gina žmogaus teise ir interesus ne tik nuo trečiųjų asmenų, bet taip pat nuo pačios valstybės. Be to, teisminė valdžia ilgainiui įgauna vis didesnes galias savarankiškumo, savireguliacijos ir savivaldos srityse, atimdama nemažą dalį įgalinimų iš vykdomosios valdžios. LR Konstitucinis Teismas nustatė, kad vykdomajai valdžiai teismų finansavimo ir materialinio aprūpinimo srityje pavestos tik pagalbinio pobūdžio funkcijos⁴⁶. Šiuo metu įstatymu įtvirtinta teisėjų savivaldos institucijų teisė dalyvauti sprendžiant teisėjų paskyrimo ir atleidimo, jų profesinės karjeros ir kitus klausimus.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, galima būtų teigti, pritariant profesorius V. Mikelėno minčiai, kad tokia teisminės valdžios vieta valdžių padalijimo sistemoje liudija netgi reikšmingesnę jos statusą nei įstatymų leidžiamoji ar vykdomoji valdžia⁴⁷. Vis dėlto teigtina, kad net tokios išskirtinės teisminės valdžios galios nedaro ją reikšmingesne ar svarbesne už kitas valdžias, kadangi teisminė valdžia priklauso valdžių padalijimo sistemai ir ne tik ji daro įtaką kitoms valstybės valdžioms, bet taip pat įstatymų leidžiamosios bei vykdomosios valdžių sprendimai daro įtaką teisminei valdžiai. Pavyzdžiui, įstatymų leidžiamoji valdžia priima įstatymus, kurie nustato teismų sistemą, teismų veiklos principus, teismų kompetenciją, teismų finansavimo apimtį, bylų nagrinėjimo tvarką ir kt. Vykdomoji valdžia įgyvendina specialistų rengimo programas, padeda racionaliai panaudoti teismų sistemai ir atskiriems teismams skirtą finansavimą. Taip pat visos trys (įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė) valstybės valdžios dalyvauja paskiriant ir atleidžiant teisėjus.

Teisminės valdžios nepriklausomumas ir išskirtinumas labai reikšmingas ir jis turi egzistuoti teisinėje demokratinėje valstybėje, bet negalima pamiršti neišvengiamos įtakos teisminei valdžiai, kurią turi įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžios, vykdydamos įstatymuose nustatytas funkcijas.

⁴⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1999. Nr. 109 – 3192.

⁴⁷ *Mikelėnas V.* Civilinis procesas. Pirmoji dalis. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas// Justitia. 1997, p. 134.

II. TEISMŲ IR TEISĖJŲ NEPRIKLAUSOMUMO PRINCIPO ISTORINĖ RAIDA LIETUVOJE

2.1. Teismai Lietuvoje iki XX amžiaus pradžios

Feodalinis valstybės valdymo modelis, kuris vyravo visoje Europoje (tame tarpe Lietuvoje) iki XVIII – XIX amžiaus pradžios, turėjo labai reikšmingos įtakos teismų raidai Lietuvoje. Pagal feodalinį principą žemės savininkas turėjo neatimamą ir tiesioginę administracinę valdžią savoje žemėje gyvenantiems žmonėms, todėl nuo XIII a. iki XVI amžiaus teismai ir administracija nebuvo atskirti vienas nuo kito ir teismo funkcijas vykdė administraciniai organai⁴⁸. Iki 1542 m. vaivadų, seniūnų, laikytojų teismų sprendimai galėjo būti skundžiami aukščiausią teisinę galią turėjusiems teismams Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau - LDK) – Lietuvos didžiajam kunigaikščiui ir Ponų tarybos teismams. 1542 m. Bresto seimo metu buvo įtvirtinti 4 teismai: seniūno ar laikytojo, vaivados, Ponų tarybos ir didžiojo kunigaikščio teismai. Didžiojo kunigaikščio teismas buvo aukščiausioji apeliacinė instancija, kur galėjo būti skundžiami seniūno ar laikytojo, vaivados ar Ponų tarybos priimti sprendimai bylose. Pažymėtina, kad jeigu apeliacinis skundas buvo pagrįstas, tada žemesniojo instancijos teismo sprendimas buvo panaikinamas, o svarbiausia (teisėjų nepriklausomumo aspektu), kad teisėjai priėmę neteisingą, didžiojo kunigaikščio nuomone, sprendimą, turėjo atlyginti šaliai dėl to turėtus nuostolius ir teismo išlaidas, bet taip pat skundėjas sulaukdavo sankcijos, jeigu teismo sprendimas būdavo teisingas, jis turėjo sumokėti teisėjui už įžeidimą⁴⁹.

1566 m. Lietuvos Statute vis didesnę įtaką gaunančių bajorų reikalavimu buvo įtvirtinti bendri visų feodalinų sluoksnių teismai – pavietai teismai kaip pirmosios instancijos teismai ir didžiojo kunigaikščio teismas – kaip apeliacinės instancijos teismas. Pagal 1566 m. Statutą pavietai teismai buvo trijų rūšių – žemės, pilies ir pakamario.

Žemės teismas nagrinėjo bylas susijusias su karinės tarnybos ir žemėvaldos teisių pažeidimais, sprendė nedideles baudžiamąsias bylas ir kitus klausimus⁵⁰. Pažymėtina, kad šio teismo teisėją didysis kunigaikštis skyrė iki gyvos galvos arba iki suteikiant aukštesnes pareigas, taigi juos negalima buvo pašalinti iš pareigų be kaltės ir teismo. Taip pat svarbu tai, kad jeigu asmuo buvo dvasininku, šio pavietai administracijos, pilies ar pakamario teismų urėdu, kitų pavietų teismų urėdu, turėjo rinktis vieną iš dviejų pareigybių, arba vieną iš aukščiau minėtų, arba žemės teismo teisėjo, nes priešingu atveju jam grėsė netekti abiejų pareigybių. Minėtos priemonės, skyrimo iki gyvos galvos bei atskyrimo

⁴⁸ Šinkūnas H. Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 54.

⁴⁹ Machovenko J. Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV-XVIII a.). – Vilnius, 1999, p. 69.

⁵⁰ Machovenko J. Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV-XVIII a.). – Vilnius, 1999, p. 72 – 73.

nuo vietinių valdymo organų suteikdavo žemės teismo teisėjams pagrindą būti nepriklausomiems nagrinėjant bylas.

Kita pavieta teismo rūšis buvo pilies teismas, kuriam buvo priskirtos nagrinėti bylas dėl bajorų dvarų užpuolimų, padegimų, plėšimų kelyje, išžaginimų, vagysčių, sukčiavimo, dokumentų klastojimo, nužudymų ir kitų pavojingų nusikaltimų. Šių teismų teisėjai, panašiai kaip žemės teismų teisėjai, negalėjo būti atleidžiami be kaltės ir teismo.

Pakamario teismuose buvo nagrinėjami žemės ginčai. Pakamario teismo teisėjas – pakamaris, buvo skiriamas šiom pareigom didžiojo kunigaikščio iki gyvos galvos arba naujos tarnybos suteikimo. Pakamariams nebuvo įtvirtintas toks nepriklausomumas, kaip žemės teismų teisėjams, kadangi pakamariai nebuvo atskirti nuo administracijos ir jie galėjo turėti keletą pareigybių.

Iki 1581 m. apeliacinė instancija pavieta teismams buvo didžiojo kunigaikščio ir Ponų tarybos teismai. 1581 m. buvo įsteigtas Vyriausiasis Lietuvos tribunolas, kuri tapo vienintele apeliacine instancija šalyje. Įdomu tai, kad Vyriausiojo Lietuvos tribunolo sudėtyje nebuvo profesionalių teisininkų, kadangi teisėjai buvo renkami pavieta bajorų iš savo tarpo⁵¹. Kai kurie autoriai teigia, kad Vyriausiojo Lietuvos tribunolo įsteigimu buvo baigtas įgyvendinti LDK įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžių padalijimo principas⁵².

XVI a. pabaigoje susiformavusi teismų sistema liko nepakitusi iki pat XVIII a. pirmosios pusės. XVIII a. LDK teismų sistema buvo archaiška, sudėtinga, išskaidyta ir netobula. Veikė ne tik aukščiau minėti teismai, bet taip pat Magdeburgo teisę turinčių miestų teismai, vaivadų, seniūnų, laikytojų, asesorių, referendorių, tėvoniniai teismai, kuopos, trečiųjų teismai, išdo tribunolas. Egzistavo trys bažnytinių teismų sistemos – katalikams, stačiatikiams ir unitams. Teisimo funkcijas vykdė didysis kunigaikštis, seimas, didysis ir lauko etmonai, žemės maršalka⁵³. Teismų darbą labai komplikavo tuometinis bajorų viešpatavimas, didikų kišimasis į teismų darbą, teismų hierarchijos nepaisymas. Nors Lietuvos bajorai labai didžiudavosi savo analogų Europoje, paskendusioje absoliutizmo eroje, neturinčiomis didžiulėmis teisėmis, bet „auksinis“ bajorams amžius labai kenkė šalies valstybės valdžios tvarkai ir didino chaosą. Šią situaciją valstybėje būtinai reikėjo keisti ir tą buvo pabandyta padaryti 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucija. Šis labai svarbus Lietuvos istorijai teisės aktas pakeitė šalyje nusistovėjusią teismų sistemą. Vietoje žemės, pilies ir pakamario teismų buvo įtvirtintas žemės teismas, kuris susidėjo iš 10 teisėjų ir 2 raštininkų bei dirbo nuolat kaip pirmosios instancijos teismas. Antrosios instancijos teismu išliko Vyriausiasis Lietuvos tribunolas. Pažymėtina,

⁵¹ Šinkūnas H. Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 57.

⁵² Andriulis V., Maksimaitis M., Pakalniškis V., Pečkaitis J. S., Šenavičius A. Lietuvos teisės istorija – Vilnius, 2002, p. 159.

⁵³ Šinkūnas H. Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 58.

kad Konstitucijos tekste buvo įtvirtinta nuostata, teigianti, kad teisminė valdžia negali būti vykdoma nei įstatymų leidžiamosios valdžios, nei karaliaus, o tik šiam tikslui įsteigtų ir išrinktų magistratūrų ir ji privalo būti tokia stipri, kad kiekvienas žmogus arti savęs rastų teisingumą, kad nusikaltęs visur matytų virš savęs grėsmingą krašto valdymo ranką⁵⁴. Deja, ši reforma buvo padaryta pavėluotai ir faktiškai nebuvo įgyvendinta dėl trijų Abiejų Respublikų padalijimų tarp Rusijos, Prūsijos ir Austrijos ir Lenkijos – Lietuvos valstybės likvidavimo 1795 m.

Po 1795 m. Abiejų Respublikų likvidavimo Lietuva iki Nemuno kartu su Volyne, vakarinėmis gudų žemėmis bei Kuršu atiteko Rusijai. Nuo to laiko teismų sistema nuolat kito. Iš karto po Lenkijos – Lietuvos valstybės likvidavimo aukščiausiąją valdžią Lietuvos teritorijoje turėjo generalgubernatorius, kuris be kitų įgaliojimų turėjo teisę sustabdyti teismų sprendimų vykdymą. Buvo atkurti pilies, žemės ir magistrato teismai miestuose, o apeliacine instancija šiems teismams buvo Lietuvos valdybos civilinis ir baudžiamasis skyriai, tuo tarpu apeliacijos dėl šių skyrių sprendimų keliavo į Rusijos imperijos Senatą. Nuo 1797 m. buvo atkurti pilies, žemės, pakamario teismai bei Vyriausiasis Lietuvos teismas. Vyriausiojo Lietuvos teismo sprendimams apeliacine instancija buvo Valdantysis Senatas, o nuosprendžius baudžiamosiose bylose tvirtino caras. Aleksandras I Lietuvos gubernija padalijo į Vilniaus ir Gardino gubernijas, panaikino Vyriausiąjį Lietuvos teismą, o vietoj jo įsteigė Vilniaus ir Gardino gubernijų vyriausieji teismai. Po 1830 – 1831 m. sukilimo, vadinamo lapkričio sukilimu⁵⁵, generalgubernatoriaus funkcijos pasipildė kiekvieno nuosprendžio patvirtinimu., kadangi be jo nuosprendis nebuvo vykdomas. 1840 m. buvo panaikintas Trečiasis Lietuvos Statutas, vietoje pirmąją instanciją veikusių teismų sudaryti apskričių teismai, kurie sprendė nedideles visų luomų civilines ir baudžiamąsias bylas, saugojo žemės knygas ir planus, tvirtino įvairius teisės aktus ir dokumentus⁵⁶. Apeliacine instancija buvo Gubernijos teismas. Po 1864 m. teismų reformos, kurios metu patvirtintas Teismų statutai deklaruojantis valdžių padalijimo principą, teisminės valdžios atskyrimą nuo administracijos, teisėjų nepakeičiamumą ir pan., Lietuvoje smulkias civilines ir baudžiamąsias bylas nagrinėjo apylinkių taikos teisėjai, o apeliacine instancija tapo Apskritis taikos teisėjų suvažiavimas. 1883 m. įsteigti Vilniaus ir Kauno apygardų teismai ir Vilniaus teismo rūmai. Nuo 1903 m. žemskinių viršininkai pakeitė taikos teisėjus kaimų vietovėse, o apeliacinę instanciją šios institucijos priimtiems sprendimams buvo apskritis žemskinių viršininkų suvažiavimo teismo skyrius. Tokia teismų sistema išliko iki pirmojo pasaulinio karo.

⁵⁴ Šinkūnas H. Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 59.

⁵⁵ 1830 m. lapkričio iš 29 į 30 naktis laikoma sukilimo pradžia, kai grupė jaunų lenkų armijos karininkų sukėlė maištą ir per minėtą naktį sugebėjo patraukti į savo pusę Varšuvą.

⁵⁶ Šinkūnas H. Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 61.

Apibendrinant aprašytą laikotarpį nuo maždaug XIII a. iki XX a. pradžios teisėjų nepriklausomumo aspektu, pabrėžtina, kad buvo keli valdžios bandymai įtvirtinti valdžių padalijimą ir teisėjų nepriklausomumą. Pirmuoju galima būtų laikyti 1581 m. Vyriausiojo Lietuvos tribunolo įsteigimą, bet šio luominio pobūdžio teismas nagrinėjo bajorų bylas, todėl apie „teisėjų neteisinių“ nepriklausomumą sunku kalbėti. Kitas labai svarbus ir reikšmingas bandymas buvo 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucija, kurioje buvo deklaruojamas valdžių padalijimo principas ir teisėjų nepriklausomumas, bet dėl susiklosčiusios politinės situacijos ir valstybės likvidavimo, gegužės 3 Konstitucija liko tik popieriuje ir nebuvo įgyvendinta. Nors 1864 m. Rusijos teismų reforma numatė įgyvendinti valstybės valdžių padalijimą ir įsteigti nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių nepriklausomą teismą, bet Lietuvoje ši reforma įgyvendinta buvo labai nenuosekliai, todėl realus teisėjų nepriklausomumas nuo administracijos nebuvo užtikrintas.

2.2. Teismų ir teisėjų nepriklausomumas tarpukario Lietuvoje

Po 120 metų Lietuvos priklausomybės Rusijai ir rusifikacijos situacija 1918 m. atsikuriančioje Lietuvoje buvo itin nestabili ir sudėtinga įvairiais aspektais. Naujo valstybės valdymo aparato sukūrimo procesą stabdė tarp kitų dalykų ir tai, kad labai trūko žmonių, sugebančių ir turinčių žinių dirbti specifinių įgūdžių reikalaujantį darbą. Pavyzdžiui, pirmasis Lietuvos teisingumo ministras Petras Leonas savo dispozicijoje turėjo apie dvidešimt kvalifikuotų lietuvių teisininkų, o maždaug toks pat skaičius teisininkų, gyvenančių Lietuvoje, nekalbėjo ir nerašė lietuviškai⁵⁷. Todėl dėl kvalifikuotų specialistų trūkumo buvo neįmanoma suformuoti išmanančių teisę ir sugebančių ją pritaikyti nagrinėjant bylas teisėjų korpusą. Situaciją dėl teismų sudarymo blogino tai, kad nemaža dalis teisininkų pasirinko darbą kitose institucijose.

Aprašytos atsikuriančios Lietuvos pirmų dienų realijos iš dalies darė įtaką pozicijai teismų atžvilgiu pirmuose Lietuvos konstituciniuose aktuose. Tokia pozicija, kurią pasirinko pirmųjų Lietuvos konstitucinių aktų autoriai, buvo retai konstitucinėje teisėje sutinkamas reiškinys. Pirmajame Lietuvos konstituciniame akte – 1918 m. lapkričio 2 d. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniuose dėsniuose – apie teismus visiškai nebuvo užsimenama. Teismai taip pat nebuvo konstitucionuoti 1919 m. balandžio 4 d. Valstybės tarybos priimtuose antruosiuose Lietuvos Valstybės Laikinosios konstitucijos pamatiniuose dėsniuose ir Steigiamojo seimo 1920 m. birželio 10d. priimtoje Laikinojoje konstitucijoje.

Dėl kvalifikuotų teisininkų trūkumo Lietuvos valdžia buvo priversta skirti teisėjais neturinčius pakankamų žinių ir įgūdžių eiti teisėjo pareigas asmenis, todėl nebuvo pasikliaujama kuriamais

⁵⁷ Šinkūnas H. Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 63.

teismais. Pirmasis teisės aktas reglamentavęs teismų veiklą buvo 1918 m. lapkričio 28 d. Valstybės tarybos priimtas Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymas. Pažymėtina, kad šiame įstatyme buvo įtvirtinta teisėjų skyrimo tvarka, pagal kurią teisėjus, netaikant jokių apribojimų, skyrė ir šalino teisingumo ministras, o apygardos teismo ir Vyriausiojo tribunolo pirmininkus ir narius - teisingumo ministro teikimu – Valstybės tarybos prezidiumas. Tas pats įstatymas įtvirtino tam tikrą teismų sistemą, pagal kurią kiekviena grandis pagal kompetenciją nagrinėjo civilines ir baudžiamąsias bylas pirmąja instancija, apygardų teismai buvo apeliacine instancija taikos teisėjų išnagrinėtoms byloms, o Vyriausiasis tribunolas - apygardų teismų išnagrinėtoms byloms. Įdomu tai, kad tik taikos teisėjų teismuose bylas nagrinėjo vienas teisėjas, tuo tarpu kituose teismuose buvo sudaromos trijų teisėjų kolegijos.

Labai reikšmingas teisės aktas priimtas tarpukario Lietuvoje yra 1922 m. Konstitucija. Manytina, kad šis konstitucinis aktas išsiskyrė nuo vėliau priimtų konstitucijų savo demokratiškumu. Mindaugo Maksimaičio teigimu, 1922 m. Konstitucija – Nepriklausomybės akto nubrėžtos Lietuvos konstitucinės raidos triumfas⁵⁸. Joje skelbiama, kad valdžią vykdo Seimas, Vyriausybė ir Teismas. Konstitucijoje buvo įtvirtintos kelios labai svarbios ir tiesiogiai liečiančios teismų sistemą taisyklės. Konstitucijoje buvo skelbiama, kad teismas priima sprendimus vadovaudamasis tik įstatymais, teismo sprendimai daromi Respublikos vardu ir keisti ar naikinti teismo sprendimus gali tik teismas. Šios taisyklės rodo, kad 1922 m. Konstitucija deklaravo teisėjų nepriklausomumą ir išskirtinumą iš kitų valstybės valdžių.

1928 m. Konstitucija yra išskirtinė. Po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo Respublikos Seimas buvo paleistas. Nepaisant 1922 m. Konstitucijoje įtvirtinto reikalavimo, nauji rinkimai nebuvo paskirti. 1928 m. gegužės 15 d. Respublikos Prezidentas, pritariant Ministrų Kabinetai, nesilaikydamas Konstitucijos pakeitimo ir papildymo procedūros, nustatytos 1922 m. Konstitucijoje, išleido naują Konstituciją⁵⁹. Prof. M. Romeris pažymėjo, jog 1928 m. Konstitucija buvo tautininkų kūrinys ir turėjo atvaizduoti jų konstitucinę koncepciją ir siekiamą valdžios organizaciją⁶⁰. Taip pat ši Konstitucija yra įdomi tuo, kad jai per 10 metų laikotarpį turėjo pritarti tauta. Šios Konstitucijos 106 straipsnyje nurodyta: „Ši Konstitucija veikia nuo jos paskelbimo dienos, bet ji tikrinama, ne vėliau kaip per dešimtį metų, tautos atsiklausimo keliu“⁶¹. M. Romerio nuomone, tai buvo ne Konstitucija tiesioginio

⁵⁸ *Birmontienė T. ir kt.* Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda: kolektyvinė monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 19.

⁵⁹ *Valančius K. L.* Lietuvos Valstybės Konstitucijos – Vilnius: UAB „Ekonomikos mokymo centras“, 2001, p. 7.

⁶⁰ *Romeris M.* Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos – Vilnius: Mintis, 1990, p. 260.

⁶¹ *Valančius K. L.* Lietuvos Valstybės Konstitucijos – Vilnius: UAB „Ekonomikos mokymo centras“, 2001, p. 41.

to žodžio prasme, o tik konstitucinis provizoriukas, *sui generis* laikinoji konstitucija, turinti kaip provizoriukas veikti iki jos patikrinimo⁶².

Nepaisant to, kad ši Konstitucija buvo priimta vykdomosios valdžios atstovų pažeidžiant prieš tai galiojusios Konstitucijoje nustatyto Konstitucijos pakeitimo ir papildymo procedūros, teismų ir teisėjų nepriklausomumas buvo įtvirtintas. Konstitucija skelbė, kad valstybės valdžią vykdo Seimas, Vyriausybė ir Teismas. Be to, buvo Konstitucijos nustatyta, kad teismas sprendžia eidamas įstatymais Lietuvos Respublikos vardu; teismo sprendimas negali būti keičiamas arba naikinamas kitaip, kaip tik teismo įstatymuose nurodyta tvarka; teismas visiems piliečiams yra lygus⁶³.

1933 m. rugsėjo 15 d. Laikinąjį Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymą pakeitė Teismų santvarkos įstatymas. Šis įstatymas nustatė keturių pakopų teismus. Žemiausia instancija tapo apylinkių teismai. Apygardos teismai nagrinėjo svarbesnes civilines ir baudžiamąsias bylas, išskyrus politines, ir buvo apeliacinė instancija, į kurią buvo kreiptasi dėl apylinkių teismų sprendimų. Dar viena naujovė, kurią įvedė Teismų santvarkos įstatymas, tapo Apeliaciniai rūmai. Jie buvo apeliacinė instancija apygardų teismuose išnagrinėtoms byloms bei pirmoji instancija byloms, kuriose buvo nagrinėjami nusikaltimai dėl valstybės saugumo. Aukščiausiąja teismo sistemos grandimi išliko Vyriausiasis tribunolas, kuris tapo išimtinai kasacine instancija netekdamas apeliacinių funkcijų.

Teismų santvarkos įstatymas ypač svarbus tuo, įtvirtino taisykles, plečiančias teisėjų nepriklausomumą. Šis įstatymas nustatė, kad teisėjas, išstarnavęs šiose pareigose ne mažiau kaip trejus metus, iš tarnybos gali būti atleidžiamas tik jam pareiškus savo sutikimą. Įstatyme buvo nustatytas baigtinis sąrašas aplinkybių, kada teisėjas galėjo būti atleidžiamas iš užimamų pareigų be sutikimo pareiškimo.

Svarbus teisėjų nepriklausomumo aspektas buvo Teismų santvarkos įstatymo norma, įtvirtinusi taisyklę, kad teisėjas daro sprendimus klausydamas savo sąžinės ir įstatymų. Drausmines teisėjų bylas buvo įstatymo pavestos spręsti patiems teisėjams – Vyriausiojo tribunolo primininkui ir keturiems teisėjams, kasmet renkamiems Vyriausiojo tribunolo visuotiniame susirinkime iš šio tribunolo narių, kurie sudarė Teisėjų drausmės teismo sudėtį.

Pirmą kartą tiesiogiai įtvirtintas teisėjų nepriklausomumas buvo 1938 m. Konstitucijoje, kurioje buvo nustatyta, kad teismas daro teisingumą ir savo vaidmenį atlikdamas, teismas yra nepriklausomas. Tokiai nuostatai atsirasti labai didelę įtaką turėjo 1933 m. Teismų santvarkos įstatymas.

Pažymėtina, kad tarpukario laikotarpiu konstitucijų turiniai nuo 1922 m. iki 1938 m. įgudavo vis autokratiškesnį pobūdį, tuo tarpu normos reglamentuojančios teisėjų darbą įtvirtindavo taisykles, kurios kuo toliau tuo labiau suteikdavo daugiau nepriklausomumo teisėjams ir teismams.

⁶² Romeris M. Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos – Vilnius: Mintis, 1990, p. 266.

⁶³ Valančius K. L. Lietuvos Valstybės Konstitucijos – Vilnius: UAB „Ekonomikos mokymo centras“, 2001, p. 38.

2.3. Teismai Lietuvoje po 1940 metų

1940 m. Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungai, buvo nutraukta Lietuvos teismų sistemos raida. Tų pačių metų rudenį buvo panaikinti Vyriausiasis tribunolas ir Apeliaciniai rūmai, apylinkių teismai pertvarkyti į liaudies teismus ir organizuoti penki apygardų teismai. 1941 m. Vokietijai užpuolus Sovietų Sąjungą Lietuvoje per trumpą laiką buvo panaikinti sovietiniai teismai ir atkurti prieš okupaciją veikę Vyriausiasis tribunolas, Apeliaciniai rūmai, apygardų ir apylinkių teismai. Pabrėžtina, kad šalia šių teismų taip pat veikė vokiečių teismai, kurių pagrindinė funkcija buvo slopinti okupuoto krašto gyventojų pasipriešinimą.

Po Sovietų Sąjungos reokupacijos teismų sistemoje veikė Aukščiausiasis teismas, liaudies teismai, be to, specialūs teismai, nagrinėjantys politines bylas, ir transporto teismai⁶⁴. Sovietiniuose įstatymuose, reglamentuojančiuose teismų darbą, bei konstituciniuose aktuose buvo įtvirtintas teisėjo nepriklausomumo principas, bet reikėtų sutikti su E. Šileikiu, kuris pastebi, jog teisėjo nepriklausomumo principas formaliai skelbiamas iš esmės visų nedemokratiškos valstybių propagandiniiais sumetimais priimtose konstitucijose⁶⁵. Kaip rodo įvairių nedemokratiškos valstybių valdymo patirtis, konstitucijose įtvirtintos demokratiškos normų nėra paisoma.

1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos patvirtintame Lietuvos Respublikos Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme buvo įtvirtinta, kad Lietuvos teismai, tai Lietuvos Aukščiausiasis teismas ir rajonų (miestų) teismai. Nuo šios itin reikšmingos Lietuvai dienos buvo pradėta Lietuvos teismų sistemos reforma. 1992 m. sausio 16 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos priimtame įstatyme „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo kai kurių straipsnių pakeitimo ir papildymo“ nustatė, kad teismų sistemą Lietuvoje sudaro Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai. 1992 m. vasario 6 d. priimtame Lietuvos Respublikos teismų įstatyme H. Šinkūno vertinimu buvo atsisakyta visiškai nepasiteisinusio ir susikompromitavusio teismų tarėjų instituto, susiaurinta atskirų pareigūnų įtaka bylų nagrinėjimui, numatyti nauji teisėjų skyrimo principai, nustatytos teisėjų nepriklausomumo garantijos⁶⁶.

Teismų sistemos reforma yra tęstinis procesas, kuris neužsibaigė pirmaisiais nepriklausomos Lietuvos įstatymais, reglamentuojančiais teismų veiklą, ar 1992 m. Konstitucija. Teismų sistema nuolat tobulinama. Vienas tobulinimo būdų yra teismų sistemos papildymas specializuotais teismais

⁶⁴ Andriulis V., Maksimaitis M., Pakalniškis V., Pečkaitis J. S., Šenavičius A. Lietuvos teisės istorija – Vilnius, 2002, p.467.

⁶⁵ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. – Vilnius, 2003, p. 201 – 202.

⁶⁶ Šinkūnas H. Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 71.

1999 m. Šiame procese labai svarbų vaidmenį turi Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, kuris turi užtikrinti, kad teisminės valdžios konstitucinių pradų būtų laikomasi reguliuojant teismų veiklą⁶⁷.

Iš gausių Konstitucinio Teismo nutarimų, darytina išvada, kad teismų sistemos tobulinimo procese Konstitucinis Teismas atlieka savo vaidmenį ir užtikrina konstitucinių principų laikymąsi teismų veiklos reguliavime.

⁶⁷ *Šinkūnas H.* Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 71.

III. TEISMŲ IR TEISĖJŲ NEPRIKLAUSOMUMO PRINCIPO TURINYS

3.1. Teismų ir teisėjų nepriklausomumo principo samprata

Teisėjo ir teismų nepriklausomumas – vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų⁶⁸. Šio principo laikomasi visose demokratinėse valstybėse.

Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalis numato, kad teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi. Teisėjų nepriklausomumas yra būtina sąlyga žmogaus teisių ir laisvių apsaugoje, todėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnyje įtvirtinta, kad pažeistas žmogaus teisės ir laisves gali apginti tik teismas ir gynyba yra efektyvi tik tada, jeigu teismas yra nepriklausomas, nešališkas, o procesas – užtikrinantis visiems lygias galimybes. Visuotinėje teisėjo chartijoje⁶⁹ teisėjo nepriklausomumas įtvirtintas 1 straipsnyje, kuriame nurodoma, kad teisėjai visa savo veikla turi užtikrinti kiekvieno asmens teisę į teisingą teismo procesą bylą nagrinėjant nepriklausomai ir objektyviai. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 10 straipsnyje nustatyta, jog kiekvienas žmogus, remdamasis visiška lygybe, turi teisę į tai, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas, kuris nustatytų jo teises ir pareigas ar jam pareikšto kaltinimo pagrįstumą. Jungtinių Tautų Asamblėja priėmė rezoliuciją „Pagrindiniai teisminės valdžios nepriklausomumo principai“, kurioje buvo suformuluoti tokie pagrindiniai teisėjų nepriklausomumo principai:

- 1) teisėjų nepriklausomumą turi gerbti ir užtikrinti visos valstybinės ir nevalstybinės institucijos;
- 2) teisėjai turi spręsti bylas nešališkai, vadovaudamiesi bylos aplinkybėmis ir įstatymu ir tokiais sąlygomis, kurios neleistų taikyti jiems jokių apribojimų, daryti netinkamos įtakos, tiesioginio ar netiesioginio spaudimo ar grasinti, nesvarbu, kokie šio poveikio priežastys ir šaltiniai;
- 3) teisėjams turi būti suteikta teisė spręsti visus teisinius klausimus ir tik jiems turi priklausyti išimtinė teisė nuspręsti, ar klausimas priklauso teismo kompetencijai;
- 4) niekam neturi būti leista kištis į bylą nagrinėjimą;
- 5) teismo sprendimai negali būti nagrinėjami iš naujo jokia kita tvarka, išskyrus apeliacine ir jai prilyginta tvarka, ir tik remiantis įstatymu;
- 6) teisėjai privalo vesti procesą sąžiningai ir gerbti šalių teises;
- 7) valstybė turi užtikrinti adekvačias lėšas, leidžiančias teisėjams tinkamai vykdyti savo funkcijas.

Teismų ir teisėjų nepriklausomumą įtvirtintą minėtuose teisės aktuose, nagrinėja Konstitucinis teismas savo jurisprudencijoje – teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra ne savitiksliis dalykas, bet

⁶⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1999. Nr. 109 – 3192, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2001. Nr. 62 – 2276.

⁶⁹ Visuotinės teisėjo chartijos tekstui vienbalsiai pritarė Tarptautinės teisėjų asociacijos centrinė tarnyba susitikime Taibėje (Taivanas) 1999 m. lapkričio 17 d.

būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga, ne privilegija, o viena svarbiausių teisėjo ir teismų pareigų, kylanti iš Konstitucijoje (109 straipsnio 2 dalyje, kurioje nustatyta, kad teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi, taip pat 30 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ir laisvė pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą) garantuotos kiekvieno asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, teisės turėti nešališką ginčo arbitražą, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus iš esmės išspręstų kilusį teisinį ginčą⁷⁰.

Teismų ir teisėjų nepriklausomumo svarba buvo pabrėžiama tarpukario Lietuvos teisės doktrinoje. VI. Mačys rašė, kad pirmutinė ir svarbiausioji sąlyga turi būti teisėjų nepriklausomumas. Remtis įstatymais ir sąžine sprendamas byla, teisėjas gali tik tuokart, kai jis nejaučia iš niekur pavojaus dėl savo sprendimo, o pavojus jam gali būti iš valstybės valdžios organų ir iš asmenų, kurių interesai sprendimu būtų užgaunami⁷¹.

Ne vieną kartą teisinėje doktrinoje buvo bandyta apibrėžti teismų ir teisėjo nepriklausomumo sąvoką. Antai, V. Krumskicho enciklopediniame žodyne teisėjų nepriklausomumo samprata apibrėžiama kaip konstitucinis teisingumo principas, demokratinėse valstybėse reiškiantis, kad teisėjai, prisiekusieji sprendžia teisinius ginčus įstatymų pagrindu ir tokiomis sąlygomis, kurios užkerta kelią bet kokiam pašaliniam poveikiui⁷². Pasak H. Zięba – Zaluckos teisėjų nepriklausomumas - tai bet kokio išorinio poveikio bei spaudimo teisėjui vienokiu ar kitokiu būdu išnagrinėti byla, neleistinumą⁷³. Taip pat Lietuvos mokslininkai bandė apibrėžti teismų ir teisėjų nepriklausomumą. V. Valančius disertacijoje taip apibūdina teismų ir teisėjų nepriklausomumą: „teismo ir teisėjo nepriklausomumas – tai valstybėje įtvirtinta garantijų sistema, užtikrinanti savarankišką institucinį teismo funkcionavimą, sudaranti sąlygas teisėjams profesionaliai ir nevaržomai vykdyti teisingą, apsauganti teismą ir teisėją nuo politinio, ekonominio bei kitokio išorinio ar vidinio poveikio“⁷⁴.

⁷⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1995. Nr. 101 – 2264, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1997. Nr. 91 – 2289, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1999. Nr. 109 – 3192, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2000. Nr. 39 – 1105, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2001. Nr. 62 – 2276, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2001. Nr. 62 – 2276, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2003. Nr. 24 – 1004, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2004. Nr. 146 – 5311, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2005. Nr. 1 – 7, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006. Nr. 7 – 254, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006. Nr. 36 – 1292, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006. Nr. 51 – 1894, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2007. Nr. 110 – 4511, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2010. Nr. 134 – 6860.

⁷¹ Mačys V. Civilinio proceso paskaitos. Kaunas, 1924, p. 41 – 56.

⁷² Энциклопедический юридический словарь/ Под общ. Ред. В. Е. Крумских. 2 – е изд. Москва, 1998, с. 191.

⁷³ Zięba – Zalucka H. Władza ustawodawcza, wykonawcza i sądownicza w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – Warszawa, 2002, p. 272 – 273.

⁷⁴ Valančius V. Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo igyvendinimas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: teisė (01 S). – Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000, p. 25.

Konstitucinėje jurisprudencijoje skiriami du neatsiejami teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo aspektai:

- 1) teisėjo ir teismų, vykdančių teisingumą, nepriklausomumas;
- 2) teismų, kaip teisminės valdžios institucijų sistemos, nepriklausomumas⁷⁵.

Pirmuoju aspektu nepriklausomumas reiškia individualų teisėjo, vykdančio teisingumą, nepriklausomumą. Pagal Konstitucijos 109 straipsnį teisėjai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi ir klauso tik įstatymo. Konstitucijos 114 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad valstybinės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų ar piliečių kišimasis į teisėjo ar teismo veiklą draudžiamas ir užtraukia įstatymo nustatytą atsakomybę. Vadinas, nepriklausomas teisėjas yra toks teisėjas, kuris nėra veikiamas jokių išorinių jėgų, neturi išankstinės nuostatos dėl bylos baigties ir teisingumą vykdo tik vadovaudamasis įstatymu ar savo teisine sąmone.

Antruoju aspektu nepriklausomumas reiškia teismų kaip teisminės valdžios institucijų sistemos nepriklausomumą. Pasak M. Kreuger, teismai negali būti nepriklausomi, jei teismų sistema nėra laisva⁷⁶. Konstitucinis teismas konstatavo, kad teisėjai nėra pakankamai nepriklausomi, jei neužtikrintas teismų, kaip teisminės valdžios institucijų sistemos, nepriklausomumas ir tik būdama savarankiška, nepriklausoma nuo kitų valdžių, teisminė valdžia gali įgyvendinti savo funkciją – vykdyti teisingumą⁷⁷. Šiuo teismų ir teisėjo ir teismų nepriklausomumo aspektu svarbu, kad valstybėje būtų realiai įgyvendintas valdžių padalijimo principas, nes tik įgyvendinus valdžių padalijimą galima kalbėti apie teismų sistemos nepriklausomumą. Taip pat ne mažiau svarbu tai, kad teisminei valdžiai būtų užtikrinama ne tik autonomija ir savarankiškumas, bet ir savivalda.

Nepriklausomumas visuotinai suvokiamas ne kaip teisėjų privilegija, bet, pirmiausia, kaip jų pačių atsakomybė, veiksnys, garantuojantis žmogaus teisių ir laisvių apsaugą⁷⁸. Taip pat manytina, kad V. Mikelėnas teisus teigdamas, kad teisėjų nepriklausomumas negali tapti šydu, apsaugančiu teisėjus nuo nesąžiningų veiksmų, teisės ignoravimo ir nekvalifikuotumo⁷⁹.

⁷⁵ *Birmontienė T. ir kt.* Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda: kolektyvinė monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 306.

⁷⁶ *Kreuger M.* Apie teismų nepriklausomumą ir pagarbą jiems // Teisminės valdžios problemos Lietuvoje. – Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1997, p. 57.

⁷⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1999. Nr. 109 – 3192.

⁷⁸ *Valančius V.* Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: teisė (01 S). – Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000, p. 23.

⁷⁹ *Mikelėnas V.* Civilinis procesas // Justitia, 1997, p. 141- 142.

3.2. Teismų ir teisėjų nepriklausomumo principo rūšys

Teisinėje literatūroje surandama labai įvairaus teisėjų nepriklausomumo skirstymo į rūšis ar grupes. Sutinkama autorių skiriančių profesinį arba dalykinį ir asmeninį teisėjų nepriklausomumą, kiti autoriai skirsto asmeninį teisėjo nepriklausomumą į teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumą, teisėjo asmens neliečiamumo garantijas ir teisėjo socialinio (ekonominio, materialinio) pobūdžio garantijas, dar kiti autoriai skiria politines, ekonomines ir teises nepriklausomumo garantijas⁸⁰. Profesorius B. Banaszak išskyrė tokias teisėjų nepriklausomumo garantijas:

1) organizacinės garantijos:

- teismų organizacinis atskyrimas nuo kitų valdžių;
- atskirų teismų jurisdikcijos apibrėžimas įstatymuose;
- valstybės priemonių suteikimas teismų teisingų funkcijų atlikimui.

2) funkcinės garantijos:

- kitų valdžių kišimosi į teismų nutarimų priėmimą draudimas (išimtis – Respublikos prezidento malonės suteikimo teisė);

- draudimas priimti įstatymą su atbuline galia;
- išimtinai teismui sprendimo priėmimo palikimas, ar konkreti byla yra šio teismo jurisdikcijoje.

3) procesinės garantijos:

- teismo proceso viešumas;
- teisėjų pasitarimų slaptumas;
- sprendimų priėmimų kolegialumas;
- laisvas įrodymų vertinimas;
- teisėjo nušalinimo nuo konkrečios bylos nagrinėjimo institutas.

4) teisėjo pozicijos garantijos:

- reikalavimų apibrėžimas įstatymuose, kuriuos turi atitikti kandidatai į atitinkamų teismų ir tribunolų teisėjus;

- Respublikos Prezidento visų teisėjų skyrimas po Teisėjų tarybos išvados;
- teisėjų skyrimas neapibrėžtam laikui, taip užtikrinant jiems profesinį stabilumą;
- teisėjų nepašalinamumas iš užimamų pareigų, kas reiškia, kad teisėją pašalinti iš pareigų, perkėlimas į kitą teismą prieš teisėjo valią gali būti tik aiškiai įstatyme nustatytais atvejais;
- teisėjo imunitetas, reiškiantis, kad teisėjas negali būti sulaikytas bei patrauktas baudžiamojon atsakomybėn be atitinkamo disciplinarinio teismo sutikimo;

⁸⁰ Valančius V. Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: teisė (01 S). – Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000, p. 25 – 26.

- teisėjo darbo nesuderinamumas su priklausymu politinei partijai, darbuotojų sąjungai bei visuomeninės veiklos vykdymu, prieštaraujančiu teisėjo nepriklausomumo principui;

- papildomo darbo teisėjams draudimas, išskyrus pedagoginėje, mokslinėje srityse;
- materialus teisėjų nepriklausomumas⁸¹.

Konstitucinis Teismas 1995 m. gruodžio 6 dienos nutarime yra pažymėjęs, kad pagal tai, kaip Teismų ir kituose Lietuvos įstatymuose detalizuojamas Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas teisėjo ir teismo nepriklausomumas, teisėjų nepriklausomumo garantijas galima sąlygiškai suskirstyti į tris grupes:

- a) teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumo;
- b) teisėjo asmens neliečiamumo;
- c) teisėjo socialinio (materialinio) pobūdžio garantijas⁸².

Konstitucijos 115 straipsnyje įtvirtinta, kad teisėjas gali būti įstatymo nustatyta tvarka atleistas iš pareigų tik Konstitucijoje nurodytais atvejais. Teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumo garantija svarbi tuo, kad valdžių kaita neturėtų įtakos teisėjų teisingumo vykdymui, kad teisėjas būtų užtikrintas, kad nepaisant kokios politinės jėgos yra valdžioje, jos negali daryti poveikio teisėjo priimamiems sprendimams ir negali jo pašalinti iš pareigų, jeigu teisėjas priima nepalankų sprendimą asmenims esantiems valdžioje.

Konstitucijoje 114 straipsnyje įtvirtinta, kad teisėjas negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, suimtas, negali būti kitaip suvaržyta jo laisvė be Seimo, o tarp Seimo sesijų – be Lietuvos Respublikos Prezidento sutikimo. Konstitucijos 74 ir 116 straipsniuose įtvirtinta, kad Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, taip pat Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus už šurkštų Konstitucijos pažeidimą arba priesaikos sulaužymą, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas gali pašalinti iš pareigų apkaltos proceso tvarka. Jei Seimas apkaltai nepritaria, įtariamų šurkščiu Konstitucijos pažeidimu teisėjų įgaliojimai atnaujinami ir jiems sumokamas atlyginimas už įgaliojimų sustabdymo laiką.

Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos teisėjo nepriklausomumo principo socialinio (materialinio) pobūdžio garantijos reiškia valstybės pareigą užtikrinti teisėjui socialinį (materialinį) aprūpinimą, kuris atitiktų teisėjo statusą jam einant pareigas, taip pat pasibaigus teisėjo kadencijai. Teismo atsparumas įvairiai įtakai priklauso ne tik nuo teisėjo autoriteto, kvalifikacijos, reputacijos ir atsakomybės, bet ir nuo realių socialinių garantijų⁸³, todėl, norint, kad teisėjai būtų nepriklausomi, valstybė turi socialiai (materialiai) aprūpinti teisėjus.

⁸¹ *Banaszak B.* Prawo konstytucyjne. - Warszawa, 2008, p. 683 – 686.

⁸² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1995. Nr. 101 – 2264.

⁸³ *Jarašiūnas E.* Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis Teismas. – Vilnius, 2003, p. 245.

Nors laikoma, kad teisėjo nepriklausomumą tiksliausiai apibūdina valstybės teisės aktuose įtvirtintos garantijos, bet ir garantijų skirstymas į grupes, taip pat kaip kiti nepriklausomumo skirstymai į grupes ar rūšis yra santykinis ir negali visiškai atspindėti nepriklausomumo turinio.

3.3. Teisėjų nepriklausomumo formos

Doktrinoje išskiriamos įvairios teisėjo nepriklausomumo formos. Antai V. Mikelėnas išskiria tokius elementus (formas), kurios sudaro teisėjų nepriklausomumą:

- 1) teisėjas, sprenddamas bylas, vadovaujasi tik teise ir savo teisine sąmone ir yra laivas nuo bet kokios išorinės įtakos (materialusis nepriklausomumas);
- 2) teisėjui būtina sudaryti darbo sąlygas, užtikrinančias, kad bylos bus sprendžiamos be jokios išorinės įtakos, o tik vadovaujantis teise ir teisine sąmone (asmeninis nepriklausomumas);
- 3) teisėjas turi teisę dalyvauti administruojant teisingumo sistemą (kolektyvinis nepriklausomumas);
- 4) teisėjas privalo būti laisvas nuo aukštesnės teismo valdžios ir nuo teismo, kuriame dirba, vadovų įtakos (vidinis nepriklausomumas)⁸⁴.

V. Nekrošius išskiria vidinį ir išorinį teisėjų nepriklausomumą⁸⁵. Vidinis nepriklausomumas – tai konkretaus teisėjo pažiūrų, įsitikinimų ir moralinių vertybių visuma, garantuojanti nešališką bylos nagrinėjimą ir negalimumą lemti jo vykdomo teisingumo turinio, kitaip sakant, vidinis nepriklausomumas – tai pirmiausia konkretaus asmens mąstymu būdas bei tam tikrų moralinių ir etinių vertybių visuma⁸⁶. Tuo tarpu išorinis teisėjų nepriklausomumas – tai draudimas bet koku būdu pašaliniams asmenims kištis į teisėjo veiklą vykdam teisingumą ir teisėjo pareigą nagrinėjant bylą vadovautis tik įstatymu⁸⁷.

3.3.1. Vidinis teisėjų nepriklausomumas

Teismai realiai tampa nepriklausomi tik tada, kada teisėjai turi tiek vidinį, tiek išorinį nepriklausomumą, todėl yra labai glaudus ryšys tarp šių dviejų nepriklausomumo formų. Išorinio teisėjų nepriklausomumo garantijos, ypač dalykinis nepriklausomumas bei teisėjo įgaliojimų trukmės

⁸⁴ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė // Justitia. 2003, p. 156.

⁸⁵ Kuconis P., Nekrošius V. Teisėsaugos institucijos. - Vilnius, 2001, p. 46 – 47.

⁸⁶ Šinkūnas H. Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 81 – 82.

⁸⁷ Ten pat, p. 81.

neliečiamumas, padeda užtikrinti ir stiprinti vidinį teisėjų nepriklausomumą; antra vertus, išorinio nepriklausomumo nepaisymas kelia pavojų vidiniam teisėjų nepriklausomumui⁸⁸.

V. Nekrošius taip apibrėžė vidinį teisėjų nepriklausomumą – tai yra konkretaus teisėjo pažiūrų, įsitikinimų ir moralinių vertybių visuma, garantuojanti nešališką bylos nagrinėjimą ir negalimumą lemti jo vykdomo teisingumo turinio⁸⁹. H. Šinkūnas disertacijoje cituoja vokiečių tyrinėtojo K. Rudolph vidinio nepriklausomumo apibrėžimą – tai subjektyvus teisėjo gebėjimas ir pasiryžimas vykdyti teisingumą objektyviai ir nepriklausomai, klausant tik įstatymo ir neatsižvelgiant nei į kitų asmenų nurodymus, norus ar rekomendacijas, nei į savo paties subjektyvias pažiūras, asmenines nuotaikas, įsitikinimus ar išankstines nuostatas⁹⁰.

Vidinis nepriklausomumas nėra reglamentuotas jokiais teisės aktais, todėl ši nepriklausomumo forma neturi jokių garantijų. Ši nepriklausomumo forma labai priklauso nuo teisėjo asmens. Jam nepriklausomumas ar nešališkumas turi būti skiepijamas nuo pat vaikystės, jo neišmokstama teisės studijų metu. Kiekvieno teisėjo nepriklausomumo lygis priklauso pirmiausia nuo atitinkamo asmens charakterio stiprumo. Jeigu asmuo sugeba atremti išorinį poveikį, tada jis sugebėtų būti objektyvus ir nepriklausomas. Taip pat, manytina, kad vidinis nepriklausomumas priklauso nuo asmens išmintingumo ir protingumo, kadangi poveikis teisėjui gali atsirasti iš labai įvairių šaltinių ir labai įvairiais būdais, kuriuos teisėjas turi suvokti, kad jam daromas poveikis ir atremti jį bei išlikti nešališku ir neturėti išankstinių nuostatų sprendžiant ginčą.

Vidinis nepriklausomumas išreiškia ne tik teisėjų pasirengimą atremti bet kokį pašalinį poveikį ir vykdyti teisingumą klausant tik įstatymo: tokį pasirengimą aiškiai demonstruoti turi ir teisėjo elgesys, kuris negali kelti jokių abejonių jo nepriklausomumu ir nešališkumu, priešingu atveju bus pakirstas visuomenės pasitikėjimas ne tik teisingumą vykdančia teismine valdžia, bet ir valstybės valdžia apskritai⁹¹.

Visuomenės apklausos rodo, jog teismine valdžia nėra pasitikima, bet, manytina, visuomenės nepasitikėjimą teismais įtakoja labiau galimai pasitaikantis ne visiškai vidinis teisėjų nepriklausomumas, bet mėginimas daryti įtaką ir spaudimas teisėjams iš šalies.

⁸⁸ Šinkūnas H. Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 135 – 136.

⁸⁹ Kuconis P., Nekrošius V. Teisėsaugos institucijos. Vilnius, 2001, p. 46 – 47.

⁹⁰ Šinkūnas H. Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 135.

⁹¹ Ten pat, p. 136.

3.3.2. Išorinis teisėjų nepriklausomumas

Išorinis teisėjų nepriklausomumas – tai įstatyme įtvirtintų ir teisėjams suteikiamų garantijų sistema, apsauganti vykdančius teisingumą teisėjus nuo bet kokio poveikio iš šalies ir turinti užtikrinti, kad teisėjas vykdys teisingumą vadovaudamasis tik įstatymu, nes tik pašalinių asmenų neįtakojamas teisėjas gali užtikrinti kiekvieno asmens ir visos visuomenės teisę į sąžiningą ir tinkamą teismo procesą⁹².

Teisinėje doktrinoje išorinis nepriklausomumas skirstomas į dalykinį ir asmeninį nepriklausomumą. Dalykinis teisėjų nepriklausomumas reiškia draudimą pašaliniams asmenims (valstybės valdžios ir valdymo institucijų darbuotojams, verslo subjektams, politinių partijų nariams ir pan.) kištis į teisingumo vykdymo procesą duodant nurodymus, grasinant ar kitaip bandant paveikti teisėją. Tuo tarpu asmeninis teisėjų nepriklausomumas reiškia tinkamų sąlygų teisėjui sudarymas, kurios užtikrintų draudžiamo poveikio teisėjams eliminavimą.

Atkreiptinas dėmesys į kelis dalykinio teisėjų nepriklausomumo aspektus. Dalykinio nepriklausomumo esmė ta, kad draudžiamas bet koks kišimasis į teisingumo vykdymo procesą ir poveikio darymas teisėjui. Teisėjas gali vykdyti teisingumą tik būdamas nepriklausomas nuo byloje dalyvaujančių šalių, valstybinės valdžios institucijų, pareigūnų, politinių ir visuomeninių susivienijimų, fizinių ir juridinių asmenų⁹³. Byloje dalyvaujančių asmenų ar kitokių subjektų nurodymų teisėjui, kaip nagrinėti bylą, davimas, prašymai, grasinimai, raginimai ir kiti panašūs veiksmai daromi su tikslu paveikti teisėją taip, kad priimtų atitinkamą sprendimą byloje yra draudžiami Lietuvos įstatymais. Valstybinės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų ar piliečių kišimasis į teisėjo ar teismo veiklą draudžiamas ir užtraukia įstatymo numatytą atsakomybę⁹⁴. Konstitucijos 114 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „valstybės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų ar piliečių kišimasis į teisėjo ar teismo veiklą draudžiamas ir užtraukia įstatymo nustatytą atsakomybę“⁹⁵. Taip pat, Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad asmenys, kurie savo veiksmais ar neveikimu trukdo teismui vykdyti teisingumą, neteisėtai daro poveikį bylos eigai ar baigčiai, atsako įstatymų nustatyta tvarka⁹⁶. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Kodekso 231 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad tas, kas bet koku būdu trukdė teisėjui atlikti su baudžiamosios, civilinės, administracinės arba tarptautinės

⁹² Šinkūnas H. Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 82.

⁹³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2001. Nr. 62 – 2276.

⁹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2001. Nr. 62 – 2276.

⁹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992. Nr. 33 – 1014.

⁹⁶ Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas // Valstybės žinios, 1994. Nr. 46-851.

teisminės institucijos bylos tyrimu ar nagrinėjimu susijusias pareigas, baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės apribojimu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų⁹⁷. Taip pat Baudžiamojo kodekso 231 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog tam, kuris padarė veikas nurodytas šio straipsnio 1 dalyje panaudodamas smurtą ar kitokią prievartą, gresia iki ketverių metų laisvės atėmimas.

Nepaisant gresiančios baudžiamosios atsakomybės atsiranda jėgų, kurie bando daryti poveikį teisėjams. V. Valančius pastebėjo, jog šalys nesugebančios išspręsti savo problemų kreipiasi į teismą ir kiekviena iš jų neabejoja savo teisumu bei laukia iš teismo palankaus sprendimo, todėl natūralu, kad neatsižvelgiant į demokratines tradicijas ir teismo pozicijų tvirtumą valstybėje yra ir išliks nemažai jėgų, siekiančių daryti įtaką teismui⁹⁸.

2000 m. atlikto viktimologinio tarptautinio tyrimo „Neteisėti bandymai paveikti teisėjų ir prokurorų darbą Lietuvoje“ metu, apklausius 55 procentus teisėjų, paaiškėjo, kad kas aštuntas teisėjas iš apklaustųjų patyrė asmeniškai ar per artimuosius (draugus) grasinimus ar bandymus papirkti ir net 32 procentai manė, kad korupcija Lietuvoje yra paplitusi⁹⁹. Pažymėtina, kad Transparency International Korupcijos suvokimo indekse 2009 m. pastebima, kad Lietuvos korupcijos suvokimo indeksas, lyginant 2000 metus ir 2009, pakilo (nuo 4,1 iki 4,9)¹⁰⁰, todėl, tikėtina, kad tokių blogų rezultatų negautume, jeigu būtų pakartotas 2000 m. tyrimas, nors iki Skandinavijos šalių rodiklių, kur korupcijos suvokimo indeksas aukščiausias tarp Europos šalių¹⁰¹, Lietuva per beveik dešimt metų žymiai nepriartėjo.

Teismo darbo kritika ir priimamų sprendimų vertinimas yra nuolatinė teisėjų gyvenimo dalis. V. Valančiaus nuomone, kas galima (kritikuojant teisėjų darbą) eiliniam piliečiui ar žurnalistui, nederėtų politikui¹⁰². Tokių atvejų, kada reaguodamas į Kauno apygardos teismo paskelbtą nuosprendį bankrutavusios investicinės akcinės bendrovės „Kauno holdingo kompanija“ vadovų baudžiamojoje byloje Lietuvos Respublikos Prezidentas išreiškė nepasitenkinimą ir teigė: „Šioje byloje taškas dar nepadėtas, yra galimybė apskusti tokį teismo sprendimą (...)“¹⁰³, turėtų būti kuo mažiau, o idealiau atveju visai nepasitaikyti. Reikėtų pritarti V. Nekrošiaus nuomonei, jog komentarų dėl vykstančio proceso politikai turėtų vengti maksimaliai - dėl to, kaip turėtų būti sprendžiama byla¹⁰⁴. Politikai

⁹⁷ Lietuvos Respublikos Baudžiamasis Kodeksas// Valstybės žinios, 2000. Nr. 89 – 2741.

⁹⁸ Valančius V. Teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi// Justitia, 1999, Nr. 5-6, p. 11.

⁹⁹ Lietuvos Respublikos nacionalinė kovos su korupcija programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. sausio 17 d. nutarimu Nr. IX-711// Valstybės žinios, 2002, Nr. 10-355.

¹⁰⁰ Transparency International Korupcijos suvokimo indeksas 2009 http://www.transparency.lt/new/images/ti_ksi_2009.pdf [žiūrėta 2010 10 21].

¹⁰¹ Pvz. 2009 m. Danijoje – 9,3, Švedijoje – 9,2, Suomijoje – 8,9, Islandijoje – 8,7, Norvegijoje – 8,6.

¹⁰² Valančius V. Teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi// Justitia, 1999, Nr. 5-6, p. 12.

¹⁰³ Chadasevičius S. Teismo pirmininkas išėjo atostogų skaudančia galva// Lietuvos rytas, 2003 m. rugpjūčio 1 d. Nr. 178.

¹⁰⁴ V. Nekrošius Politikai turi maksimaliai vengti komentarų apie vykstančius teismo procesus// <http://www.delfi.lt/news/economy/law/vnekrosius-politikai-turi-maksimaliai-vengti-komentaru-apie-vykstancius-teismo-procesus.d?id=35747259> [žiūrėta 2010 10 21].

turėtų sekti Lietuvos Respublikos Prezidento pavyzdžiu, kai jo spaudos tarnyba teismui išnagrinėjus bylą apsiribojo lakoniška formuluote: „Prezidentas nekomentuoja teismo sprendimo“¹⁰⁵.

Dalykinis teisėjo nepriklausomumas taip pat apima teismo pirmininko, teismo skyriaus pirmininko ar kitų kolegų teisėjų įtakos draudimą. Joks teisėjas vykdydamas teisingumą nėra ir negali būti pavaldus jokiam kitam teisėjui ar kurio nors teismo (*inter alia* teismo, kuriame dirba, taip pat aukštesnės grandies ar instancijos teismo) pirmininkui¹⁰⁶. Teisėjas gali būti įtakojamas šių asmenų įvairiais būdais. Ne tik kolegų nuomonė, kritika, patarimai gali pažeisti dalykinį teisėjo nepriklausomumą, bet taip pat neteisingas teisme gautų bylų paskirstymas teisėjams ar teisėjų kolegijoms. Negali būti siekiama, kad konkrečią bylą nagrinėtų konkretus teisėjas ar iš konkrečių teisėjų sudarytą teisėjų kolegiją. Turi būti eliminuota galimybė šalims ar kitiems bylos baigtimi suinteresuotiems asmenims įtakoti bylų paskirstymą. Taip pat svarbu, kad bylų paskirstymas garantuotų vienodą teisėjų darbo krūvį. Galimi įvairūs bylų paskirstymo būdai:

- funkcinis (bylos skirstomos pagal teisėjų specializaciją);
- teritorinis (bylos skirstomos paskyrus teisėjui aptarnauti konkrečią teismo veiklos teritorijos dalį);
- funkcinis – teritorinis (bylos skirstomos derinant funkcinį ir teritorinį būdus);
- asmeninis (konkrečiam teisėjui tenka bylos, kurias jis priėmė budėjimo laiku);
- abėcėlinis (bylos teisėjams skirstomos pagal ieškovo ar kaltinamojo pavardės pirmąją raidę);
- skaitmeninis (bylos skirstomos pagal kiekvienos bylos numerį)¹⁰⁷.

Šiuo metu Lietuvoje bylos skirstomos 2006 m. rugpjūčio 19 d. Teisėjų Tarybos patvirtintų bylų paskirstymo teisėjams Lietuvos Apeliaciniame, Apygardų, Apygardų Administraciniuose ir Apylinkių teismuose taisyklių tvarka. Pagal šių taisyklių 2 punktą bylos teismuose skirstomos teisėjams, taip pat teisėjams pranešėjams, jei bylos nagrinėjamos kolegialiai, pagal eilę, priskiriant iš eilės teisėjams pagal patvirtintus jų indeksus bylas iš eilės pagal gautų teisme bylų registraciją. Teismuose, kuriuose yra įvesta ir veikia „Liteko“ bylų skirstymo programa, bylų skirstymo tvarka turi būti nustatyta tokia, kad atitiktų „Liteko“ bylų skirstymo programos galimybes.

Kaip pažymėjo H. Šinkūnas disertacijoje, dalykinis nepriklausomumas skirstomas į:

- 1) teisėjų nepriklausomumą nuo bet kokių nurodymų;
- 2) draudimą perimti teisėjo nagrinėjamą bylą;
- 3) draudimą patraukti teisėją atsakomybėn dėl sprendimų, jo priimtų vykdant teisingumą¹⁰⁸.

¹⁰⁵ Valančius V. Teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi // Justitia, 1999, Nr. 5-6, p. 13.

¹⁰⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006. Nr. 130 – 4910.

¹⁰⁷ Kuconis P., Nekrošius V. Teisėsaugos institucijos. Vilnius, 2001, p. 105.

Egzistuoja dalykai, į kuriuos teisėjas, nepaisant dalykinio nepriklausomumo, privalo atsižvelgti. Vienas iš jų, tai priimtas ir įsiteisėjęs teismo sprendimas. Įsiteisėjęs teismo sprendimas laikomas galutiniu šalių ginčo išsprendimo rezultatu. Kitas dalykas, į kurį teismas privalo atsižvelgti, tai aukštesnės instancijos teismo nurodymai, išdėstyti sprendime grąžinti bylą žemesnės instancijos teismui nagrinėti iš naujo. Kada teismas gali grąžinti bylą žemesnės instancijos teismui nagrinėti iš naujo numato procesiniai įstatymai (pvz., CPK 326, 359, BK 326, 328, ABTĮ 140, 141 straipsniai). Teismas taip pat turi atsižvelgti į Konstitucinio Teismo sprendimus, priimtus įvertinus atitinkamų teisės aktų konstitucingumą.

Kaip buvo minėta aukščiau, išorinis teisėjų nepriklausomumas skirstomas į dalykinį ir asmeninį nepriklausomumą. Atkreiptinas dėmesys į kelis asmeninio teisėjų nepriklausomumo aspektus.

Pirmiausia pažymėtina, kad dalykinis ir asmeninis teisėjų nepriklausomumas yra vienas kitą papildančios garantijos. Jeigu apsaugojus teisėjus nuo draudžiamo poveikio jiems vykdant teisingumą, jiems nebūtų suteikiamos asmeninio nepriklausomumo garantijos, tada teisėjų nepriklausomumas būtų nepakankamai apsaugotas¹⁰⁹.

H. Šinkūnas suskirstė asmeninį teisėjų nepriklausomumą į tokias grupes:

1. teisėjų korpuso formavimo tvarka;
2. teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumo garantijos;
3. teisėjo profesinės karjeros garantijos;
4. teisėjo asmens neliečiamumo garantijos;
5. teisėjo socialinio (materialinio) pobūdžio garantijos¹¹⁰.

Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos patvirtintuose „Pagrindiniuose teisminės valdžios nepriklausomumo principuose“ nurodyta, kad asmenys, atrenkami į teisėjus, privalo būti moraliai nepriekaištingi ir turėti tam reikiamus sugebėjimus, pirmiausia teisinį išsilavinimą. Visuotinės teisėjų chartijos 9 straipsnyje nurodyta, kad parinkimas ir kiekvienas teisėjo paskyrimas turi būti vykdoma pagal objektyvius ir aiškius kriterijus, pagrįstus tinkama profesine kvalifikacija. Ten, kur tai nėra užtikrinta kitais būdais, kurie turi galias ir nusistovėjusias tradicijas, teisėjus turi parinkti nepriklausoma institucija, kurioje teisėjų atstovavimas būtų esminis. Europos Tarybos Ministrų komiteto 1994 m. rekomendacijoje Nr. R(94)12 akcentuojama, kad visi sprendimai, kurie liečia profesinę teisėjų karjerą, turi būti grindžiami objektyviais kriterijais, teisėjų parinkimas ir karjera turi būti atliekama, atsižvelgiant į kvalifikaciją, garbingumą, sugebėjimus ir darbo kokybę.

¹⁰⁸ Šinkūnas H. Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 88.

¹⁰⁹ Šinkūnas H. Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 94.

¹¹⁰ Ten pat, p. 95.

Teismų ir teisėjų nepriklausomumui tiesiogiai daro įtaką ne tik teismų sistemos organizacinė sandara, veiklos principai, bet ir teisėjų korpuso formavimo pagrindai¹¹¹. V. Valančiaus nuomone, teisinės žinios, patikrintos pretendentų į teisėjus egzamino metu yra būtina, bet nepakankama sąlyga užimti teisėjo vietą. Jis siūlo, kad atrankos sistemą turėtų sudaryti šios sudėtinės dalys:

- pretendento psichologinių bei dalykinių savybių patikrinimas;
- preliminarus teisinių žinių vertinimas;
- egzaminas raštu;
- pretendento į teisėjus reputacijos įvertinimas;
- išankstinis apmokymas (praktikos teisme atlikimas);
- galutinis pretendento pasiruošimo dirbti teisėju įvertinimas¹¹².

Teismų įstatymo¹¹³ 51 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad apylinkės teismo teisėju gali būti skiriamas nepriekaištingo reputacijos Lietuvos Respublikos pilietis, turintis aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą – teisės bakalauro ir teisės magistro kvalifikacinius laipsnius arba teisininko profesinį kvalifikacinį laipsnį (vienpakopį teisinį universitetinį išsilavinimą), atitinkantis įstatymų nustatytus reikalavimus, būtinus išduodant asmens patikimumo pažymėjimą arba leidimą dirbti ar susipažinti su įslaptinta informacija, apteikęs sveikatos pažymėjimą, turintis ne mažesnę kaip penkerių metų teisinio darbo stažą ir išlaikęs kandidatų į teisėjus egzaminą. Taip pat pabrėžiama, kad nuo kandidatų į teisėjus egzamino atleidžiamas teisės krypties socialinių mokslų daktarą ir habilituotas daktaras bei asmuo, turintis ne mažesnę kaip penkerių metų teisėjo darbo stažą, jeigu nuo darbo teisėjo pabaigos praėjo ne daugiau kaip penkeri metai.

Konstitucinis Teismas 2008 m. vasario 20 d. nutarime nurodė, kad „aukštasis teisinis išsilavinimas“ – tai konstitucinė sąvoka. Ji vartojama Konstitucijos 103 straipsnio 3 dalyje, kurioje apibrėžiami reikalavimai kandidatams į Konstitucinio Teismo teisėjus. Eksplicitinių nuostatų, apibrėžiančių reikalavimus kandidatams į Konstitucijos 111 straipsnio 1, 2 dalyse nurodytų teismų teisėjus, Konstitucijoje nėra (išskyrus Konstitucijos 112 straipsnio 1 dalies nuostatą, kad teisėjais Lietuvoje gali būti tik Lietuvos Respublikos piliečiai). Tokį Konstitucijoje nustatytą teisinį reguliavimą aiškinant kitų Konstitucijos nuostatų, *inter alia* konstitucinių teisinės valstybės, teisingumo, teisėjo ir teismų nepriklausomumo principų, konstitucinės asmens teisės kreiptis į teismą, kontekste, konstatuotina, kad aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimas teisėjams, taigi ir asmenims,

¹¹¹ Valančius V. Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000, p. 77.

¹¹² Valančius V. Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000, p. 78 – 79.

¹¹³ Teismų įstatymas // Valstybės žinios, 1994. Nr. 46 – 851.

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=373779 [žiūrėta 2010 10 22].

pretenduojantiems būti teisėjais, kyla iš Konstitucijos ir yra imperatyvus, jis taikytinas visiems minėtiems pretendentes, kad ir kokio teismo teisėjais tapti jie pretenduotų¹¹⁴.

Pagal Teismų įstatymo 53² straipsnyje įtvirtintą tvarką, pretendentes į teisėjus pateikia dokumentus, patvirtinančius, kad jis atitinka Teismų įstatymo 51 straipsnio 1 dalyje nustatytus reikalavimus, Nacionalinei teismų administracijai, o ji, savo ruožtu, patikrina pateiktus dokumentus ir jeigu nustato, kad pretendentes į teisėjus atitinka reikalavimus nustatytus Teismų įstatymo 51 straipsnio 1 dalyje, tada pretendentes į teisėjus leidžia laikyti egzaminą, o jam išlaikius įtraukia duomenis į pretendentes į laisvas apylinkės teismo teisėjų vietas sąrašą. Pagal Teismų įstatymo 55¹ straipsnio 1 dalį, pretendentes į laisvas apylinkės teismo teisėjų vietas priimami atrankos būdu. Pretendentes į laisvas arba atsilaisvinančias apylinkės teismo teisėjų vietas skyrimo klausimus svarsto ir padeda Respublikos Prezidentui atrinkti tinkamiausius kandidatus teismų teisėjų, pirmininkų, pirmininkų pavaduotojų, skyrių pirmininkų pareigomis užimti Pretendentes į teisėjus atrankos komisija, kuri sudaroma iš trijų teisėjų ir keturių visuomenės atstovų.

Pagal Teismų įstatymo 56 straipsnį, apylinkės teismo teisėjus skiria Respublikos Prezidentas iš asmenų, įrašytų pretendentes į laisvas apylinkės teismo teisėjų vietas sąrašė po to, kai gauna Pretendentes į teisėjus atrankos komisijos išvadą ir Teisėjų tarybos patarimą. Aukštesnių instancijų teismų teisėjų skyrimą reglamentuoja Teismų įstatymo VII skyriaus Trečiasis skirsnis. Jame įtvirtinta, kad apygardos teismo, apygardos administracinio teismo, Vyriausiojo administracinio teismo teisėjus skiria Respublikos Prezidentas po Teisėjų tarybos patarimo, Apeliacinio teismo teisėjus – Respublikos Prezidentas po Seimo pritarimo ir Teisėjų tarybos patarimo. Iš aprašytos praktikos matyti, kad į teisėjų korpuso formavimą yra įtraukiamos visos trys valstybės valdžios – įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė. Tuo tarpu diskutuotina ir kritikuotina yra Aukščiausiojo Teismo teisėjų skyrimo tvarka, kadangi pagal Teismų įstatymo 73 straipsnį, Aukščiausiojo Teismo teisėją skiria Seimas Respublikos Prezidento teikimu, bet kandidatūras parenka ir pasiūlo Aukščiausiojo Teismo pirmininkas. Tokia tvarka sudaro sąlygas subjektyvizmui, o formuojant teisėjų korpusą privalu remtis objektyviais kriterijais¹¹⁵.

Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1985 m. gruodžio 13 d. patvirtintuose „Pagrindiniuose teisminės valdžios nepriklausomumo principuose“ įtvirtino reikalavimą Jungtinėms Tautoms priklausančioms valstybėms, kad jos laikytųsi ir gerbtų nuostatą, kad tiek renkamiems, tiek skiriamiems teisėjams turi būti garantuota tarnyba iki jie sulauks pensinio amžiaus ar iki jų įgaliojimų termino, nustatyto įstatymuose, pabaigos, o teisėjo įgaliojimai gali būti sustabdomi ar teisėjas gali būti

¹¹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 20 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2008. Nr. 23 – 852.

¹¹⁵ Šinkūnas H. Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 102.

atleidžiamas iš tarnybos tik dėl nedarbingumo ar dėl elgesio, kuris nesuderinamas su teisėjo statusu. Europos Tarybos Ministrų komiteto 1994 m. spalio 13 d. rekomendacijoje Nr. R(94)12 „Dėl teisėjų nepriklausomumo, veiksmingumo ir vaidmens“ taip pat įtvirtina nuostata, kad teisėjams turi būti užtikrinta jų tarnyba iki jų pensinio amžiaus pasiekimo arba kol pasibaigs įstatyme nustatytas jų įgaliojimų terminas. Visuotinės teisėjo chartijos 8 straipsnyje irgi įtvirtinta taisyklė apie teisėjų įgaliojimų trukmės neliečiamumą, kurioje teigiama, kad teisėjas privalo būti išrinktas iki gyvos galvos arba tokiam laikotarpiui ir esant tokioms sąlygoms, kad nekiltų pavojus teisėjo nepriklausomumui.

Pirmoji valstybė, kurioje buvo įtvirtintos teisėjų įgaliojimų neliečiamumo garantijos, tai Anglija. Tokios garantijos buvo suteiktos daugiau kaip prieš 300 metų, nustačius, kad teisėjai savo pareigas eina tol, kol jų elgesys nepriekaištingas, o atleisti gali būti tik nusprendus abiemis parlamento rūmams. Analogiška nuostata įtvirtinta JAV Konstitucijos 3 straipsnio 1 skyriuje¹¹⁶, Švedijos 1809 m., Olandijos 1815 m., Brazilijos 1824 m., Italijos ir Portugalijos 1826 m., Austrijos 1867 m. Konstitucijose¹¹⁷. Lietuvos Teismų įstatymo 57 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad asmuo į teisėjo pareigas skiriamas iki 65 metų amžiaus, o kai teisėjui sukanka 65 metai, jo įgaliojimai baigiasi.

Europos chartijoje dėl teisėjų statuto nurodyta, kad teisėjas galutinai nustoja vykdyti savo pareigas tik šiais atvejais:

1. kai atsistatydina savo noru,
2. dėl sveikatos būklės, kurią patvirtina medicinos ekspertizė,
3. sulaukęs pensinio amžiaus,
4. pasibaigus įstatyme nustatytam jo įgaliojimų terminui,
5. priėmus sprendimą atšaukti jį dėl drausminio pažeidimo.

Lietuvoje pagrindai atleisti teisėją iš pareigų nustatyti Konstitucijos 115 straipsnyje, kuriame nurodyta, kad Lietuvos Respublikos teismų teisėjai atleidžiami iš pareigų įstatymo nustatyta tvarka šiais atvejais:

- 1) savo noru;
- 2) pasibaigus įgaliojimų laikui arba sulaukę įstatyme nustatyto pensinio amžiaus;
- 3) dėl sveikatos būklės;
- 4) išrinkus į kitas pareigas arba jų sutikimu perkėlus į kitą darbą;
- 5) kai savo poelgiu pažemino teisėjo vardą;
- 6) kai įsiteisėja juos apkaltinę teismų nuosprendžiai.

Be to, Konstitucijos 116 straipsnyje nurodyta, kad Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, taip pat Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą arba priesaikos

¹¹⁶ Ir Aukščiausiojo teismo, ir žemesnių teismų teisėjai savo pareigas eina tol, kol jų elgesys nepriekaištingas.

¹¹⁷ Рустамов Х. У., Безнасюк А. С. Судебная власть. Москва, 2002, с. 47.

sulaužymą, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas gali pašalinti iš pareigų apkaltos proceso tvarka.

Lietuvos Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje taip pat yra ne kartą minėjęs teisėjų įgaliojimų neliečiamumo garantiją. 2007 m. gruodžio 20 d. nutarime Lietuvos Konstitucinis Teismas nustatė, kad Konstitucijoje įtvirtintas teisėjo nepriklausomumo principas suponuoja tik tokių teisėjų įgaliojimų trukmės įstatyminį reguliavimą, kad skiriant teisėją jam būtų žinoma, kokia yra jo įgaliojimų trukmė (iki įstatyme nustatyto laiko arba kol sulauks įstatyme nustatyto pensinio amžiaus), be to, teisėjo įgaliojimų trukmė negali priklausyti nuo jį paskyrusių valstybės valdžios institucijų būsimų sprendimų, grindžiamų laisva nuožiūra¹¹⁸. Kitame nutarime Lietuvos Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Konstitucijoje 115 straipsnyje teisėji atleisti iš pareigų yra nustatyti du specifiniai pagrindai: kai savo poelgiu pažemino teisėjo vardą¹¹⁹, taip pat kai įsiteisėjo jį apkaltinęs teismo nuosprendis, o tai reiškia, kad teisėjams keliami labai dideli profesinio ir etinio pobūdžio reikalavimai, todėl teisėjo elgesys tiek darbe, tiek ir po darbo neturi kelti jokių abejonių dėl jo nepriklausomumo¹²⁰.

Svarstyтина, ar Lietuvoje įsigaliojusi praktika apylinkių teismų teisėjus pirmiausia skirti penkerių metų kadencijai nepažeidžia teisėjų nepriklausomumo principo. Neretai, po penkerių metų darbo apylinkės teisme, teisėjas Respublikos Prezidento dekretu yra atleidžiamas iš pareigų. Konstitucinis Teismas yra tyręs, ar tokio pobūdžio Respublikos Prezidento dekretas nepažeidžia Lietuvos Konstitucijos ir įstatymų¹²¹.

Konstitucinis Teismas nutarime pripažino, kad toks teisinis reguliavimas, kad yra numatyta galimybė pratęsti teisėjų įgaliojimus pasibaigus jų laikui (nesvarbu, kuriam laikui yra pratęsimi teisėjo įgaliojimai ir kokios grandies teismo teisėjui jie yra pratęsimi), gali sudaryti prielaidas kitiems asmenims bandyti daryti teisėjui tiesioginę ar netiesioginę įtaką, idant jis, siekdamas, kad jo įgaliojimai būtų pratęsti, priimtų tam tikrus sprendimus savo nagrinėjamose bylose; toks teisinis reguliavimas

¹¹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 20 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2007. Nr. 136 – 5529.

¹¹⁹ Pastarojo meto, manytina, garsiausio atgarsio visuomenėje sulaukęs atvejis susijęs su teisėju savo poelgiu pažeminsiu teisėjo vardą yra Šiaulių miesto apylinkės teismo teisėjos V. Pilitauskienės atleidimas iš pareigų. 2010 m. birželio 3 d. Nacionalinėje teismų administracijoje vyko neeilinis Teisėjų tarybos posėdis, kuriame nuspręsta patari Respublikos Prezidentei teisėją V. Pilitauskienę atleisti iš Šiaulių miesto apylinkės teismo teisėjo pareigų, savo poelgiu pažeminsiu teisėjo vardą. Teisėjų taryba konstatavo, kad teisėja V. Pilitauskienė, atlikdama teisėjos pareigas, pažeidė įstatymuose nustatytą administracinių bylų nagrinėjimo tvarką ir terminus, nevykdė pareigos surašyti procesinius dokumentus ir taip pažemino teisėjo vardą, pakenkė teisminės valdžios autoritetui.

Teisėjų taryba patarė Prezidentei teisėją Viliją Pilitauskienę atleisti iš pareigų <http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=1&str=40069> [žiūrėta 2010 10 23].

¹²⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1995. Nr. 101 – 2264.

¹²¹ Konstitucinis Teismas nagrinėjo ar Respublikos Prezidento 2005 m. kovo 3 d. dekretas, kuriuo S. Petraškaitė buvo atleista iš Ukmergės rajono apylinkės teismo teisėjos pareigų, pasibaigus įgaliojimų laikui, neprieštaravo Konstitucijai. Teismų taryba patarė Respublikos Prezidentui teisėją S. Petraškaitę atleisti iš pareigų, nes periodinio teisėjų veiklos vertinimo komisija, įvertinusi šios teisėjos veiklą, konstatavo, kad jos elgesys neatitinka teisėjų etikos taisyklių reikalavimų.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 20 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2007. Nr. 136 – 5529.

vertintinas kaip galintis teikti paskatą teisėjui bylas nagrinėti ir sprendimus jose priimti ne tik vadovaujantis įstatymus, kaip reikalauja Konstitucija (109 straipsnio 3 dalis), bet ir paisant to, kaip jo nagrinėjamose bylose priimti sprendimai atsilieps galimybei ateityje pratęsti jo įgaliojimus; kitaip tariant, toks teisinis reguliavimas sudaro prielaidas teisėjui savo nagrinėjamose bylose priimti tokius sprendimus, kurie atitiks ne paties teisėjo, bet kurių nors kitų asmenų teisingumo sampratą¹²². Bet nepaisant to, Konstitucinis Teismas nurodė, kad įstatymu nustatyto teisinio reguliavimo, kurio sudedamoji dalis buvo nuostata, kad apylinkių teismų teisėjai pirmą kartą skiriami penkeriems metams, atitiktį Konstitucijai, nėra šios nuostatos pripažinęs prieštaraujančia Konstitucijai (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2006 m. gegužės 9 d., 2007 m. gruodžio 20 d. nutarimai)¹²³.

Nors penkerių metų kadencijos paskirtis yra aiški ir suprantama (atrinkti tinkamus asmenis teisėjų darbui), bet kaip rodo praktika ši nuostata jeigu nepažeidžia teisėjų nepriklausomumo principą, bet tikrai nepadedą teisėjams jausti įstatymų įtvirtintą teisėjų įgaliojimų trukmės garantiją, todėl ši taisyklė yra pakeista ir dabar visi teisėjai skiriami iki 65 metų, nebeliko „bandomojo“ 5 metų laikotarpio.

Ne mažiau svarbios garantijos, kurios užtikrintų teisėjų nepriklausomumą, yra teisėjo profesinės karjeros garantijos. Teisėjams turi būti garantuojama, kad paaukštinimas ar perkėlimas nebus panaudojamas siekiant daryti teisėjams poveikį, taip pat ir nubausti teisėją už jo priimtus kitoms valstybės valdžios institucijoms nepalankius sprendimus¹²⁴. VI. Mačys pastebėjo, kad centro valdžia, skirdama ir aukštinama teisėjus, turi didelį įrankį pakreipti juos ton pusėn, kurion nori, nes viltis gauti geresnę vietą ir per tai didesnę algą gali pastūmėti teisėją ne mažiau, kaip baimė netekti vietos¹²⁵.

Europos chartijos dėl teisėjų statuto 4.1. punkte nurodyta, kad teisėjo karjeros klausimai turi būti sprendžiami vertinant jo veiklą pagal objektyvius kriterijus ir dalyvaujant nepriklausomai institucijai. Visuotinės teisėjo chartijos 9 straipsnyje nurodyta, kad parinkimas ir kiekvienas teisėjo paskyrimas turi būti vykdoma pagal objektyvius ir aiškius kriterijus, pagrįstus tinkama profesine

¹²² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 30 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2010. Nr. 79 – 4078.

¹²³ Iš Vilniaus m. antrojo apylinkės teismo teisėjo G. Seikalio nutarties, kurioje jis nusišalino nuo bylos nagrinėjimo, galima spręsti, kad kai kurie teisėjai nesijaučia nepriklausomi ir mano, kad toks teisinis reguliavimas, kad apylinkės teismo teisėjas prieš paskiriant jį iki 65 metų turi išdirbti penkerius metus, pažeidžia teisėjo įgaliojimo trukmės neliečiamumo garantiją. G. Seikalis nutartyje dėstė: „Teisėjų nepriklausomumas, kaip ir kalbos apie jų gaunamus didžiulius atlyginimus, tėra mitas, taip pat eskaluojamas metų metais. Teisėjas, neišdirbęs penkerių metų ir nepatvirtintas likusiai kadencijai, t.y. iki 65-rių metų yra priklausomas nuo visko nuo ko tik gali priklausyti“.

Teisėjas: Seimo nariai – marginamai, besipuikuojantys meilužėmis

<http://www.delfi.lt/news/economy/law/article.php?id=18963985> [žiūrėta 2010 10 23].

¹²⁴ Šinkūnas H. Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 109.

¹²⁵ Mačys V. Civilinio proceso paskaitos. Kaunas, 1924, p. 54.

kvalifikacija, o ten, kur tai nėra užtikrinta kitais būdais, kurie turi galias ir nusistovėjusias tradicijas, teisėjus turi parinkti nepriklausoma institucija, kurioje teisėjų atstovavimas būtų esminis.

Nepriklausomos institucijos dalyvavimas sprendžiant teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo, atleidimo iš tarnybos ir kitus su teisėjų statusu susijusius klausimus yra tiesiogiai susijęs su kiekvieno asmens teise į nepriklausomą ir nešališką teismą¹²⁶. Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalis nustato, kad speciali įstatyme numatyta teisėjų institucija pataria Respublikos Prezidentui ne tik dėl teisėjų paskyrimo ar atleidimo iš pareigų, bet taip pat dėl paaukštinimo ir perkėlimo. Tokios institucijos galias Lietuvoje turi Teismų taryba. Konstitucinis Teismas 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime pažymėjo apie Teisėjų tarybos būtinumą teisėjų profesinės karjeros garantijų kontekste: „[...] nustatant teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų tvarką, t. Y. Reglamentuojant jų profesinės karjeros klausimus, negalima pažeisti teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo. [...] Respublikos Prezidentas teikia Seimui Aukščiausiojo Teismo teisėjų kandidatūras, o paskyrus visus Aukščiausiojo Teismo teisėjus, iš jų teikia Seimui skirti Aukščiausiojo Teismo pirmininką; skiria Apeliacinio teismo teisėjus, iš jų – Apeliacinio teismo pirmininką, jeigu jų kandidatūroms pritaria Seimas; skiria ir atleidžia apygardų ir apylinkių teismų teisėjus ir pirmininkus, keičia jų darbo vietas; įstatymo numatytais atvejais teikia Seimui atleisti teisėjus. [...] dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų Respublikos Prezidentui pataria speciali įstatyme numatyta teisėjų institucija. [...] tas funkcijas vykdo Teisėjų taryba. [...] Šios institucijos patarimas sukelia teisinius padarinius: jei nėra šios institucijos patarimo, Respublikos Prezidentas negali priimti sprendimo dėl teisėjo paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų. [...] speciali teisėjų institucija ne tik padeda Respublikos Prezidentui formuoti teismus, bet ir yra atsvara Respublikos Prezidentui, kaip vykdomosios valdžios subjektui, formuojant teisėjų korpusą. [...] speciali teisėjų institucija interpretuotina kaip svarbus Teismo – savarankiškos valstybės valdžios – savivaldos elementas“.

Kitame nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, jog vien tai, kad Respublikos Prezidentas sprendžia ar dalyvauja sprendžiant klausimus, susijusius su teisėjų karjera, - skiria ir atleidžia apylinkių, apygardų teismų, įsteigtų specializuotų teismų teisėjus; gavęs Seimo pritarimą, skiria ir atleidžia Apeliacinio teismo teisėjus; teikia Seimui skirti ir atleisti Aukščiausiojo Teismo teisėjus, - nėra pagrindas abejoti teismų ir teisėjų nepriklausomumu nagrinėjant teisėjo atleidimo iš pareigų bylas teisme, kurio teisėjus skiria Respublikos Prezidentas¹²⁷.

¹²⁶ Šinkūnas H. Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 110.

¹²⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006. Nr. 130 – 4910.

Pasaulyje įtvirtinti specifiniai teisėjų karjeros būdai. Pavyzdžiui, Italijoje pirmosios instancijos teismo teisėjui po 10 metų pirmosios instancijos teisme metų suteikiamas apeliacinės instancijos teismo teisėjo pareiginis rangas, kurį turėdamas teisėjas gali dirbti apeliacinės instancijos teisme. Praėjus septyneriems metams, teisėjui suteikiamas kasacinės instancijos teismo teisėjo pareiginis rangas. Dar po penkerių metų teisėjas gali užimti apeliacinės ir kasacinės instancijų teismų vadovų pareigas. Pažymėtina, kad apeliacinės instancijos ar kasacinės instancijos teismo teisėjo pareiginius rangus turintys teisėjai nebūtinai turi dirbti jų rangą atitinkančios instancijos teisme¹²⁸.

Pagal Teismų įstatymo 65 straipsnio 1 dalį asmenys, siekiantys tapti aukštesnės pakopos teismo teisėju, įrašomas į teisėjų karjeros siekiančių asmenų registrą. Įstatymas taip pat numato kokius kriterijus pretendentas turi atitikti siekiančiam tapti atitinkamos pakopos teismo teisėju. Pavyzdžiui, Teismų įstatymo 66 straipsnis numato, kad Apygardos administracinio teismo ar apygardos teismo teisėju gali būti skiriamas teisėjų karjeros siekiančių asmenų registre įrašytas teisėjas, turintis ne mažesnę kaip penkerių metų apylinkės teismo teisėjo darbo stažą, teisės krypties socialinių mokslų daktaras ar habilituotas daktaras, turintis ne mažesnę kaip penkerių metų teisinio pedagoginio darbo stažą.

Labai svarbus teisėjų profesinės karjeros ir teisėjų nepriklausomumo garantijų sistemos aspektas yra draudimas perkelti teisėją be jo sutikimo į kitas pareigas tame pačiame teisme ar į kitą teismą. Teisės aktuose įtvirtintos dvi išimtys iš šios taisyklės:

- 1) Teisėjo sutikimo nereikia prireikus teisėją laikinai perkelti į kitą tos pačios pakopos teismą arba į kitos jurisdikcijos tos pačios pakopos teismą, kad būtų užtikrintas šio teismo funkcionavimas (kai šio teismo teisėjas serga, yra laisva teisėjo vieta, taip pat kai dėl kitų priežasčių šio teismo teisėjas negali atlikti teisėjo pareigų). Taip perkelti teisėją galima ne ilgesniam kaip šešių mėnesių laikotarpiui ir ne daugiau kaip kartą per trejus metus.
- 2) Teisėjas gali būti paskirtas žemesnės pakopos teisėju be jo sutikimo, kai jis žemesnės pakopos teismo teisėju skiriamas taikant drausminę atsakomybę.

Labai svarbiu išorinio asmeninio teisėjo nepriklausomumo elementu yra teisėjo asmens neliečiamumo garantijos. Ši garantija yra išimtis iš Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtinto principo, pagal kurį visi prieš įstatymą, teismą ir kitas valstybės institucijas ar pareigūnus visi asmenys yra lygūs. Tarpukario Lietuvoje jau buvo pabrėžiama, kad teisėjų atsakomybė turi būti taip sutvarkyta, kad būtų nepaliestos teisėjo prerogatyvos ir kad teisėjai nepatektų prižiūrinčios valdžios spaudimui¹²⁹. Tarpukario mokslininkas Vl. Mačys teigė, jog: „Teismams patiems turi būti pavesta prižiūrėti ir

¹²⁸ Šinkūnas H. Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 111.

¹²⁹ Mačys V. Civilinio proceso paskaitos. Kaunas, 1924, p. 57.

tvarkyti teismo darbas; teismų priežiūra turi būti pavesta vyriausiajam teismui; juk teisingumo ministerį visur stato partijos ir dėl to ministeris gali būti nepatyręs teismo darbo srity; užtat negali būti abejojimo, jog vyriausiasis teismas, kuris susideda iš specialistų teisėjų, geriau gali prižiūrėti teismo darbą. Ministeris negali būt teismo viršininku, nes, kitaip, būtų pavojus teismo nepriklausomumui, o teismo nepriklausomumas visose valstybėse dedamas yra tinkamo teismų įtaisymo pamatan¹³⁰.

Teisėjo asmens neliečiamumo garantijos įtvirtintos tarptautiniuose teisės aktuose. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos patvirtintuose „Pagrindiniuose teisminės valdžios nepriklausomumo principuose“ 16 – 20 straipsniuose įtvirtintas teisėjų imunitetas ir drausminės atsakomybės taikymo jų atžvilgiu tvarka. Tapataus pobūdžio garantijos akcentuojamos Europos Tarybos Ministrų komiteto 1994 m. spalio 13 d. rekomendacijos Nr. R(94)12 „Dėl teisėjų nepriklausomumo, veiksmingumo ir vaidmens“ VI principo, Europos chartijos dėl teisėjų statuto 5 straipsnyje, Visuotinės teisėjų chartijos 10 ir 11 straipsniuose. Apibendrinus tarptautiniuose dokumentuose įtvirtintas teisėjų asmens neliečiamumo garantijas išskirtinos tokios nuostatos:

1. teisėjų imunitetą nuo civilinių ieškinių dėl materialinės žalos, atsiradusios dėl jų neteisėtų veiksmų ar dėl aplaidaus tarnybinių pareigų vykdymo, t.y. teisėjas neatsako savo turtu, jeigu dėl teisėjo kaltės priėmus klaidingą sprendimą proceso dalyviui padaroma materialinė žala;
2. teisėjų drausminės atsakomybės procedūros turi būti sureguliuotos tokiu būdu, kad būtų nepažeistas teisėjų nepriklausomumas ir kad dėmesys būtų kreipiamas tik į objektyvią ir svarią motyvaciją;
3. teisėjams taikomos drausminės atsakomybės procedūros turėtų būti vykdomos nepriklausomų institucijų, kurios tinkamai atstovautų teisėjų korpusui;
4. drausminė byla teisėjui gali būti iškelta ir kiti veiksmai drausminėje byloje teisėjo atžvilgiu gali būti atliekami tik kai tai numatyta priimtame įstatyme ir pagal iš anksto nustatytas procedūros taisykles;
5. procesiniai veiksmai teisėjo atžvilgiu civilinėse bylose šalyse, kur tai yra priimtina, ir baudžiamosiose bylose, įskaitant teisėjo areštą, turi būti leidžiami tik esant aplinkybėms, užtikrinančioms, kad teisėjo nepriklausomumui nebūtų daroma įtaka¹³¹.

Konsultacinė Europos Teisėjų Taryba nuomonėje Nr. 3 dėl profesinio teisėjų elgesio, ypač etikos, teisėjo pareigoms netinkamo elgesio, nešališkumo principo ir taisyklių pareiškė, kad kadangi visuomenė teisėjams suteikė galių ir pasitikėjimo, teisėjams turėtų būti taikoma atsakomybė ir net

¹³⁰ Ten pat, p. 57.

¹³¹ Šinkūnas H. Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 114.

pašalinimas iš teisėjo pareigų už netinkamą elgesį. Bet koks tokios atsakomybės pripažinimas yra reikalingas tam, kad teismai išliktų nepriklausomi ir būtų apsaugoti nuo netinkamo spaudimo¹³².

Teisėjo asmens neliečiamybės garantijos tiesiogiai priklauso nuo teisėjo atsakomybės, kuri skirstoma į baudžiamąją, civilinę ir drausminę.

Konsultacinėje Europos Teisėjų Tarybos nuomonėje Nr. 3 dėl profesinio teisėjų elgesio, ypač etikos, teisėjo pareigoms netinkamo elgesio, nešališkumo principo ir taisyklių nurodyta, kad teisėjai, kurie vykdydami savo pareigas, įvykdo nusikaltimą, negali išsaugoti imuniteto baudžiamajame procese¹³³. Įdomu tai, kad kai kuriose Europos valstybėse (Švedijoje, Austrijoje) net netyčinės klaidos suvokiamos kaip nusižengimai ir teisėjai gali būti nubausti už savo aplaidumą (pavyzdžiui, paskyrus pernelyg ilgam laikui laisvės atėmimą). Tokia praktika, kai už netyčinius nusižengimus vykdant teisėjo pareigas gresia baudžiamoji atsakomybė, manytina, nėra gera ir pavyzdinė, kadangi galimybė būti patrauktam baudžiamojon atsakomybėn gali teisėją nesąmoningai įtakoti priimant sprendimus.

Lietuvos Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad teisėjas negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, suimtas, negali būti kitaip suvaržyta jo laisvė be Seimo, o tarp Seimo sesijų – be Respublikos Prezidento sutikimo. Teismų įstatymo 47 straipsnyje įtvirtinta nuostata reglamentuojanti teisėjo imunitetą. Teismų įstatymo 47 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad teisėjas gali atsakyti baudžiamąja tvarka, gali būti suimtas arba gali būti kitaip suvaržyta jo laisvė tik Seimo, o tarp Seimo sesijų – Respublikos Prezidento sutikimu, išskyrus atvejus, kai teisėjas užtikamas darantis nusikalstamą veiką (*in flagranti*). Kitos dalys detaliau reglamentuoja teisėjo baudžiamosios atsakomybės dalykus. Pavyzdžiui, minėto straipsnio 4 dalyje nurodoma, kad teisėjas, padaręs administracinį teisės pažeidimą, už kurį numatyta laisvės nevaržanti nuobauda, traukiamas administracinėn atsakomybėn bendra tvarka. Apie šį teisėjo padarytą administracinį teisės pažeidimą jį užfiksavęs pareigūnas per 3 dienas praneša Teisėjų tarybai¹³⁴.

Konstitucijos 116 straipsnyje numatyta, kad Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, taip pat Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus už šturkštų Konstitucijos pažeidimą arba priesaikos sulaužymą, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas gali pašalinti iš pareigų apkaltos proceso tvarka. Pagal Teismų įstatymo 82 straipsnio 3 dalį ir 91 straipsnio 2 dalį Seimo nutarimu

¹³² Konsultacinė Europos Teisėjų Tarybos nuomonė Nr. 3 dėl profesinio teisėjų elgesio, ypač etikos, teisėjo pareigoms netinkamo elgesio, nešališkumo principo ir taisyklių http://www.teismai.lt/dokumentai/naudinga_informacija/CCJE/CCJE_N3.pdf [žiūrėta 2010 10 24].

¹³³ Ten pat.

¹³⁴ Manytina, kad Vilniaus miesto apygardos teismo teisėjas G. Baziulis, padaręs eismo įvykį ir pažeidęs administracinių teisės pažeidimo kodekso normą, vengė, kad apie šį įvykį būtų sužinojusi Teisėjų taryba, kadangi dėl minėto įvykio surašytame administracinio teisės pažeidimo protokolo skyriaus „Pažeidėjas“ eilutėje „darbovietė“ buvo įrašyta „nedirba“. Respublikos Prezidentas dekretu atleido teisėją G. Baziulį iš užimamų pareigų, kadangi pripažino, kad teisėjas savo poelgiu (nutylėdamas protokole apie savo darbovietę), pažemino teisėjo vardą. Konstitucinis Teismas nagrinėjo Respublikos Prezidento dekreto atitikimą su galiojančiais teisės aktais.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 17 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2007. Nr. 134 – 5427.

Aukščiausiojo Teismo pirmininkui, šio teismo teisėjams ir Apeliacinio teismo pirmininkui bei šio teismo teisėjams pradėjus Seime apkaltos procesą, jiems suteikti įgaliojimai sustabdomi iki Seimo sprendimo apkaltos procese priėmimo. Jei Seimas apkaltai nepritaria, šių asmenų įgaliojimai atnaujinami ir jiems sumokamas atlyginimas už įgaliojimų sustabdymo laiką. Pažymėtina, kad galimos diskusijos dėl tokios pačios pašalinimo iš pareigų tvarkos Vyriausiojo administracinio teismo pirmininkui ir šio teismo teisėjams.

Tarptautiniai dokumentai numato civilinės teisėjo atsakomybės specifiškumą. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos patvirtintuose „Pagrindiniuose teisminės valdžios nepriklausomumo principuose“ 16 principu nurodyta, kad teisėjams pagal valstybės įstatymus privalo būti suteiktas imunitetas nuo civilinių ieškinių dėl materialinės žalos, atsiradusios dėl teisėjų neteisėtų veiksmų arba aplaidaus pareigų vykdymo. Europos chartijos dėl teisėjų statuto 5 straipsnio 5.2 punkte įtvirtinta taisyklė, kad valstybė užtikrina žalos, atsiradusios dėl neteisėto sprendimo arba dėl neteisėto teisėjo elgesio jam vykdant savo tarnybines pareigas, atlyginimą. Statutas gali numatyti, kad valstybė turi teisę apibrėžtais terminais teisme reikalauti žalos atlyginimo iš teisėjo, šiurkščiai ir neatleistinai nežinojusio normų, pagal kurias jis vykdė savo pareigas. Prieš kreipiantis į kompetentingą teismo instituciją reikalingas išankstinis nepriklausomos institucijos, numatytos Europos chartijos dėl teisėjų statuto 1.3 punkte, sutikimas. Visuotinės teisėjų chartijos 10 straipsnyje nurodytas reikalavimas, kad procesiniai veiksmai teisėjo atžvilgiu civilinėse bylose šalyse, kur tai yra priimtina, turi būti leidžiami tik esant aplinkybėms, užtikrinančioms, kad teisėjo nepriklausomumui nebūtų daroma įtaka.

Apie civilinę teisėjų atsakomybę rašė tarpukario Lietuvos mokslininkas Vl. Mačys: „civilinė teisėjo atsakomybė kyla, kai teisėjas būna padaręs nuostolių savo neteisiais veiksmais. Šioji atsakomybė turi būti labai apibrėžta, kitaip, teisėjui sunku būtų eiti jo pareigos, nes tankiai jam grėstų civilinė atsakomybė; todėl, teisėjo nuomonė, kuri padėta sprendimo ar kurio jo veiksmo pamatan, kad ji būtų ir klaidinga, neduoda teisės kelti civilinę pretenziją; toji pretenzija gali būti keliamą tik, kai esti tikri daviniai manyti, jog teisėjas prasilenkė su įstatymu tyčia, likdamas vienon šalin ir dėl to yra padaręs kitai šaliai nuostolių, arba jeigu teisėjas stačiai neteislingai išaiškino įstatymą, kurio prasmė ir tikslas nekelia jokio abejojimo. Sunku yra atskirti, kur kas teisėjo padaryta tyčia, kur ne tyčia dėl didelio neišmanymo; užtat, tik ta pretenzija galima kelti teisėjui ir laimėti ji, kuri būna įrodyta“¹³⁵.

Pabrėžtina, kad tarpukario idėjos dėl teisėjo civilinės atsakomybės iš esmės yra įtvirtintos ir galioja šiandieniniuose teisės aktuose. Antai, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.272 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas principas, kad žalą, atsiradusią dėl neteisėtų teisėjo ar teismo veiksmų nagrinėjant civilinę bylą, atlygina valstybė visiškai, jeigu žala atsirado dėl teisėjo kaltės. Tame pačiame Civilinio

¹³⁵ Mačys V. Civilinio proceso paskaitos. Kaunas, 1924, p. 59 – 60.

kodekso straipsnyje nustatyta, kad be turtinės žalos, atlyginama ir neturtinė žala, be to, numatyta, kad jeigu žala atsirado dėl teisėjų tyčinių veiksčių, tai valstybė, atlyginusi žalą, įgyja atgėžtinio reikalavimo teisę iš atitinkamų pareigūnų įstatymų nustatyta tvarka išieškoti įstatymų nustatyto dydžio sumas. Teismų įstatymo 47 straipsnio 7 dalyje įtvirtinta taisyklė, kad teisėjas neatsako už žalą, atsiradusią proceso šaliai dėl to, kad byloje priimtas neteisėtas ar nepagrįstas sprendimas. Šią žalą įstatymų nustatytais atvejais ir tvarka atlygina valstybė. Taip pat šioje straipsnio dalyje nustatyta, kad dėl teisėjo nusikalstamos veikos vykdant teisingumą atsiradusią ir asmeniui valstybės atlygintą turtinę ir neturtinę žalą valstybė regreso tvarka išieško iš teisėjo.

Daugumoje valstybių teisės normos įtvirtinusios labai panašius principus dėl teisėjo civilinės atsakomybės kaip tai numato Lietuvos įstatymai. Egzistuoja valstybių, kurių teisės normos pakreipė šį dalyką šiek tiek kita linkme. Įdomu, kad Šveicarijoje valstybė žalą atlygina nepriklausomai nuo teisėjo kaltės, o ji reikšminga tik sprendžiant regresinio ieškinio pareiškimo klausimą. Danijoje už neteisėtais veiksmais padarytą žalą teisėjas atsako asmeniškai, o valstybė atsako tik papildomai, t.y. atlygina žalą tada, kai teisėjas negali to padaryti. Švedijoje valstybė atsako už neatsargiais, klaidingais teisėjo sprendimais padarytą žalą¹³⁶.

Teisėjų drausminė atsakomybė – tai teisinis instrumentas, padedantis išlaikyti optimalią teisėjų nepriklausomumo ir jų atsakomybės principų pusiausvyrą¹³⁷. Turi būti mechanizmas, kuris neleistų teisėjams, kurie pažeidė profesinės etikos normas ar kitaip elgėsi nesuderinamai su teisėjo vardu, likti nebaudžiamiems, bet tuo pačiu metu nepažeidžiant teisėjų nepriklausomumo.

Tarptautiniuose dokumentuose nemažas dėmesys skiriamas teisėjų drausminei atsakomybei. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos patvirtintuose „Pagrindinių teisminės valdžios nepriklausomumo principų“ 18 straipsnyje įtvirtinta, kad gali būti sustabdomi teisėjo įgaliojimai arba teisėjas gali būti atleistas iš pareigų, jei jis nesugeba tinkamai vykdyti savo pareigų arba jei jo elgesys yra nesuderinamas su teisėjo vardu. Visuotinės teisėjų chartijos 11 straipsnyje nurodyta, kad teisėjų drausminės procedūros turi būti sureguliuotos tokiu būdu, kad būtų nepažeistas teisėjų nepriklausomumas, drausmės procedūros turėtų būti vykdomos nepriklausomų institucijų, kurios tinkamai atstovautų teisėjų korpusui, o drausmės byla gali būti iškelta ir kiti veiksmai drausmės byloje teisėjo atžvilgiu gali būti atliekami tik kai tai numatyta priimtame įstatyme ir pagal iš anksto nustatytas procedūros taisykles. Europos Tarybos Ministrų komiteto 1994 m. spalio 13 d. rekomendacijoje Nr. R(94)12 nurodoma, kad drausminio nusižengimo atveju turi būti imamasi visų reikalingų priemonių,

¹³⁶ Šinkūnas H. Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 120.

¹³⁷ Smaliukas A., Smaliukas P. Teisėjų drausminės atsakomybės taikymo teoriniai ir praktiniai aspektai// Teisės problemos, 1999, Nr. 4, p. 43.

bet tik su sąlyga, kad jos nepažeis teisėjų nepriklausomumo. Šioje rekomendacijoje taip pat pateikiamas galimas priemonių sąrašas:

- bylos paėmimas iš teisėjo;
- teisėjo perkėlimas į žemesnės instancijos teismą ar į kitą darbą teisme;
- turtinio pobūdžio sankcijos, pavyzdžiui, laikinas atlyginimo sumažinimas;
- laikinas teisėjo nušalinimas nuo pareigų.

Konsultacinė Europos Teisėjų Taryba Nuomonėje Nr. 3 (2002) „Dėl profesinio teisėjų elgesio, ypač etikos, teisėjo pareigoms netinkamo elgesio, nešališkumo principų ir taisyklių“ padarė tokias išvadas dėl teisėjų drausminės atsakomybės:

1. kiekvienos valstybės teisėjams taikomas statutas arba pagrindinių principų chartija turėtų kaip įmanoma tiksliau numatyti, už kokias teisėjų klaidas gali būti taikomos drausminės nuobaudos ir kokia procedūra bus taikoma;
2. kiekviena valstybė turėtų įsteigti specialią instituciją ar paskirti asmenį, atsakingą priimti skundus, teisėjų, dėl kurių pateikti skundai, pasiaiškinimus ir nagrinėti, ar yra pagrindas pradėti drausminį procesą prieš teisėją;
3. inicijuotą drausmės bylą turėtų nagrinėti nepriklausoma institucija arba tribunolas garantuojant visas gynybos teises;
4. kai ši institucija ar tribunolas nėra teismas, tuomet jos narius turėtų skirti nepriklausoma institucija, kurią sudarytų kitų teisėjų demokratiškai išrinkti teisėjai iš įvairių teismų;
5. kiekviename valstybėje drausminis procesas turėtų būti įtvirtintas taip, kad drausmės institucijos (ar tai būtų valdžios institucija, tribunolas ar teismas) sprendimus būtų galima apskusti teismui;
6. šios institucijos drausminės nuobaudos, taikomos teisėjams už patvirtintą nusižengimą, turėtų būti kaip įmanoma tiksliau numatytos teisėjų statute arba pagrindinių principų chartijoje ir taikomos proporcingai.

V. Mikelėnas nurodo, kad pasaulyje egzistuoja dvi pagrindinės drausminės atsakomybės taikymo tendencijos. Viena, kai drausminės atsakomybės taikymą mėginama monopolizuoti vykdomosios valdžios rankose ir šiuo atveju drausminę atsakomybę taiko teisingumo ministras ar jam pavaldi institucija. Antra, kai drausminės atsakomybės taikymą siekiama sutelkti aukštesniųjų teismų ar specialių institucijų įtakos sferoje¹³⁸. V. Mikelėno nuomone, nei vienas iš šių būdų nėra tobulas ir visiškai priimtinas, nes atidavus drausminės atsakomybės taikymą teisėjui išimtinai vykdomajai valdžiai, gali būti labai lengva susidoroti su nepageidaujamais teisėjais, ypač jei ši atsakomybės rūšis bus taikoma už teismo sprendimo turinį, o kita vertus, teisę taikyti drausminę atsakomybę atiduodant

¹³⁸ Mikelėnas V. Civilinis procesas. Pirmoji dalis. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius, 1997, p. 159.

tik teisminės valdžios institucijoms, gali susidaryti išpūdis, kad tokiu būdu mėginama ginti „munduro garbę“¹³⁹.

Teismų įstatymo 84 straipsnyje nustatyta drausmės bylos iškėlimo tvarka. Pagal minėto straipsnio 4 dalį, siūlyti iškelti drausmės bylą turi teisę Teisėjų taryba, Teisėjų etikos ir drausmės komisija, taip pat teismo, kuriame dirba teisėjas, arba bet kurio aukštesnės pakopos teismo pirmininkas ar kitas asmuo, kuriam tapo žinoma apie Teismų įstatymo 83 straipsnio 2 dalyje numatytą nusižengimą. 83 straipsnio 2 dalyje yra nurodyti išsamūs drausminės atsakomybės pagrindai:

- teisėjo žeminantis poelgis;
- kitų Teisėjų etikos kodekso reikalavimų pažeidimas;
- įstatymuose numatytų teisėjų dabinės ar politinės veiklos apribojimų nesilaikymas.

Konstitucinis Teismas 2006 m. lapkričio 27 d. nutarime pažymėjo, kad formulotė „teisėjo vardą pažeminantis poelgis“ yra talpi, ji apima ne tik teisėjo elgesį, kuriuo jis teisėjo vardą pažemino vykdydamas savo, kaip teisėjo, įgaliojimus, bet ir teisėjo vardą pažeminusį elgesį, nesusijusį su teisėjo įgaliojimų vykdymu. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, taip pat teismų savivaldos institucijos turi diskreciją nustatyti, kokie teisėjo poelgiai yra priskirtini tokiems, kuriais pažeminamas teisėjo vardas, tačiau nei įstatymais, nei teismų savivaldos institucijų sprendimais negali būti nustatytas koks nors išsamus (baigtinis) poelgių, kuriais teisėjas pažemina teisėjo vardą, sąrašas. Ar teisėjo poelgis yra toks, kuriuo yra pažeminamas teisėjo vardas, kiekvieną kartą turi būti sprendžiama įvertinus visas su tuo poelgiu susijusias ir turinčias reikšmės bylai aplinkybes¹⁴⁰. Nepaisant pakankamo neapibrėžtumo, Konstitucinis Teismas tame pačiame nutarime pabandė apibrėžti teisėjo vardą žeminantį poelgį. Jis nurodė, kad tai Teisėjų etikos taisyklių reikalavimų neatitinkantis poelgis, kuriuo pažeminamas teisėjo vardas bei kenkiama teismo autoritetui, teisėjo vardą žeminančiu poelgiu taip pat pripažįstamas bet koks pareiginis nusižengimas – aiškiai aplaidus konkrečios teisėjo pareigos atlikimas arba jos neatlikimas be pateisinamos priežasties¹⁴¹. Tapatus apibrėžimas įtvirtintas Teismų įstatymo 83 straipsnio 3 dalyje ir Teisėjų garbės teismo nuostatų 16.1. punkte.

Visuotinio teisėjų susirinkimo sprendimu 2006 m. birželio 28 d. buvo patvirtintas Lietuvos Respublikos Teisėjų etikos kodeksas, kurio 5 straipsnyje nurodyti pagrindiniai teisėjų elgesio principai, kurių pažeidimas yra pagrindas teisėjų drausminei atsakomybei. Teisėjų etikos kodekso 5 straipsnyje įtvirtinti šie pagrindiniai teisėjų elgesio principai:

1. pagarba žmogui;
2. pagarba ir lojalumas valstybei;

¹³⁹ Ten pat, p. 159.

¹⁴⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006. Nr. 130 – 4910.

¹⁴¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006. Nr. 130 – 4910.

3. teisingumas ir nešališkumas;
4. nepriklausomumas;
5. konfidencialumas;
6. skaidrumas ir viešumas;
7. sąžiningumas ir nesavanaudiškumas;
8. padorumas;
9. pavyzdingumas;
10. pareigingumas;
11. solidarumas;
12. profesinės kvalifikacijos kėlimas.

Iškelta drausmės byla perduodama Teisėjų garbės teismui, kuris sudaromas ketveriems metams iš devynių narių. Po du narius iš Aukščiausiojo Teismo, Apeliacinio teismo ir Vyriausiojo administracinio teismo, tris narius iš visų apygardų administracinių teismų, apygardų teismų ir apylinkių teismų teisėjų į Teisėjų garbės teismą renka Teisėjų taryba. Apibrėždamas Teisėjų garbės teismą, Konstitucinis teismas pabrėžė, kad Teisėjų garbės teismas pagal Konstituciją nėra ir negali būti laikomas teismu, t. Y. Teisingumą vykdančia institucija. Teisėjų garbės teismas – tai viena iš teismų savivaldos institucijų, turinti įgaliojimus nagrinėti teisėjų padarytus nusižengimus ir skirti jiems drausmines nuobaudas. Teisėjų garbės teismas nėra konstitucinė institucija – pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi įgaliojimus spręsti, ar numatyti tokią instituciją, ar jos nenumatyti¹⁴².

Teisėjų garbės teismas gali skirti vieną iš šių Teismų įstatymo 87 straipsnyje numatytų drausminių nuobaudų: 1. pareikšti pastabą, 2. pareikšti papeikimą, 3. pareikšti griežtą papeikimą. Taip pat Teisėjų garbės teismas gali pasiūlyti Respublikos Prezidentui ar Seimui įstatymų nustatyta tvarka atleisti teisėją iš pareigų arba pasiūlyti Respublikos Prezidentui kreiptis į Seimą dėl apkaltos teisėjui.

Įdomu tai, kad kartais po drausminės bylos iškėlimo Teisėjų etikos ir drausmės komisijoje ir Respublikos Prezidento dekreto atleisti teisėją iš pareigų, teisėjas gali toliau likti savo poste ir dirbti teisėjo darbą¹⁴³.

Pabrėžtina, kad drausminė atsakomybė teisėjui gali kilti tik Teismų įstatymo 83 straipsnyje nurodytais pagrindais, bet jokių būdu ne už teismo sprendimo turinį¹⁴⁴.

¹⁴² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006. Nr. 130 – 4910.

¹⁴³ Taip būtent atsitiko 2010 m. spalio 29 d., kai Teisėjų taryba pirmą kartą nepritarė Respublikos Prezidento prašymui dėl teisėjo atleidimo pažeminus teisėjo vardą. Po tokio Teisėjų tarybos sprendimo Respublikos Prezidentės patarėja teisės klausimais S. Cirtautienė teigė: „Mums tenka tik apgailėstauti, kad Teisėjų taryba neišdrįso elgtis principingai“.

Po Teisėjų tarybos akibrokšto prezidentei, prokurorų laukia vizitas į Seimą <http://www.delfi.lt/news/economy/law/po-teiseju-tarybos-akibroks-to-prezidentei-prokuroru-laukia-vizitas-i-seima.d?id=38019625> [žiūrėta 2010.10.29].

Pažymėtina, kad 2010 m. lapkričio 5 d. nutarimu Teisėjų taryba, nagrinėjant pakartotinai tą patį atvejį, patarė Respublikos Prezidentei atleisti teisėją savo poelgiu pažeminusiu teisėjos vardą.

2010 m. rugsėjo mėnesį Respublikos Prezidentės vyriausioji patarėja teisės klausimais S. Cirtautienė viename interviu pabrėžė: „Mes išvelgiame tobulintinas teisinio reguliavimo sritis. Šioje srityje mes ketiname peržiūrėti teisės normas, reglamentuojančias drausminę atsakomybę, peržiūrėti senaties terminus, numatančius drausminę teisėjų atsakomybę, ir sukurti tokį mechanizmą, kuris leistų sukurti tokias priemones, kad teisėjų korpuse dirbtų tik ypač sąžiningi, atsakingi asmenys“¹⁴⁵. Svarstyta, ar planuojamas normų, reglamentuojančių teisėjų drausminę atsakomybę, griežtinimas nepažeis teisėjų nepriklausomumo.

Teisėjo socialinės (materialinės) garantijos yra labai svarbios ir turi ypatingai didelės reikšmės teisėjų nepriklausomumui. Pasak E. Jarašiūno, teismo atsparumas įvairiai įtakai priklauso ne tik nuo teisėjų autoriteto, kvalifikacijos, reputacijos ir atsakomybės, bet ir nuo realių socialinių garantijų¹⁴⁶. V. Nekrošiaus nuomone, siekiant garantuoti nepriklausomą ir kvalifikuotą teisminę valdžią, būtina daryti investicijas į ją, nes tai vienintelė iš valstybės valdžių, kuri yra pagrįsta profesiniu pagrindu¹⁴⁷.

Teisėjų socialinio (materialinio) pobūdžio garantijos įtvirtintos tarptautiniuose dokumentuose. Antai, Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1985 m. patvirtintų „Pagrindinių teisminės valdžios nepriklausomumo principų“ 11 straipsnyje nustatyta, kad įstatyme teisėjams privalo būti tinkamai užtikrintas pakankamas atlyginimas ir aprūpinimas išėjus į pensiją. Europos Tarybos Ministrų komiteto 1994 m. rekomendacijoje Nr. R(94) 12 „Dėl teisėjų nepriklausomumo, veiksmingumo ir vaidmens“ nurodomas reikalavimas užtikrinti teisėjams tokį statusą ir atlyginimą, kurie būtų proporcingi jų profesiniam autoritetui ir atsakomybei. Europos chartijoje dėl teisėjų statuto 6 straipsnyje nurodoma, kad teisėjams, vykdančiams savo pareigas, turi būti mokamas tokio dydžio atlyginimas, kad jie būtų apsaugoti nuo galimo spaudimo, kuriuo būtų siekiama daryti įtaką jų sprendimams ir elgesiui teisme, pažeidžiant jų nepriklausomumą ir nešališkumą. Europos chartijos 6.4 punktas skirtas teisėjų pensiniam aprūpinimui. Jame nurodoma, kad teisėjai sulaukę pensinio amžiaus, turi gauti aprūpinimą, kurio dydis privalo būti maksimaliai artimas jo gautam paskutiniam teisėjo atlyginimui. Visuotinės teisėjo chartijos 13 straipsnyje nurodyta, kad teisėjas privalo gauti pakankamą

¹⁴⁴ Tą puikiai iliustruoja vienas iš paskutinių Teisėjų garbės teismo sprendimas priimtas 2010 m. spalio 25 d. Panevėžio miesto apylinkės teismo teisėjo A. Ridiko drausmės byloje. Skelbdamas Teisėjų garbės teismo sprendimą šioje drausminėje byloje Teisėjų garbės teismo pirmininkas A. Simniškis sakė: „Įvertinęs aplinkybes, kuriomis teisėjas A. Ridikas leido atlikti kratą advokato darbo vietoje, Garbės teismas mano, kad tokiu sprendimu teisėjas nepažeidė Teisėjų etikos kodekso ir nepadarė nei pareiginio, nei teisėjo etikos pažeidimo. Teisės taikymo klaidos padarymas savaime nereiškia teisėjo drausminės atsakomybės pagrindo. Abejoti teisėjo pareigingumu vien dėl fakto, kad jis Advokatūros įstatymo nuostatas aiškino ir taikė kitaip negu aukštesniosios instancijos teismas, nėra pagrindo“.

Teisėjų garbės teismas nutraukė teisėjui A. Ridikui iškeltą drausmės bylą <http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=49&Str=43663> [žiūrėta 2010.10.27].

¹⁴⁵ Ketinama griežtinti teisėjų drausminę atsakomybę reglamentuojančias teisės normas <http://www.respublika.lt/lt/naujienos/lietuva/lietuvos-politika/ketinama-grieztinti-teiseju-drausmine-atsakomybe-reglamente-ntuojancias-teises-normas/> [žiūrėta 2010.10.27].

¹⁴⁶ Jarašiūnas E. Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis Teismas. Vilnius, 2003, p. 245.

¹⁴⁷ Nekrošius V. Dar nesame nei demokratinė, nei teisinė valstybė// Apžvalga, 2001 m. kovo 30 d. Nr. 6 (433).

atlyginimą, kad būtų užtikrintas tikras ekonominis jo nepriklausomumas. Atlyginimas neturi priklausyti nuo teisėjo darbo rezultatų ir negali būti sumažintas tol, kol jis eina teisėjo pareigas. Šis Visuotinės teisėjo chartijos straipsnis taip pat nustato, kad teisėjas turi teisę išeiti į pensiją ir gauti kasmetinę išmoką ar pensiją, kurios dydis priklauso nuo teisėjo profesinės kategorijos. Be to, išėjusiam į pensiją teisėjui negali būti trukdoma eiti kitas teisinės pareigas tik dėl tos priežasties, kad jis anksčiau dirbo teisėju.

Tarpukario mokslininkas Vl. Mačys rašė: „Labai svarbu yra aprūpinti teisėjai atlyginimu. (...) Teisėjo darbas yra įtempto proto darbas, sunkus darbas; teisėjas dirba ne tik dieną, bet tankiai ir vakarais (...); taigi jis daugiau dirba negu kiti valdininkai, deliai to ir atlyginimas turi būti didesnis. (...) Teisėjų atlyginimas turi būti ne mažas pirmiausia dėl to, kad teisėjui nebūtų pagundos imti kas nors iš katro bylos dalyvio: mes žinome, jog kai vieną žmogų skriaudžia kitas žmogus arba kuris valdininkas, tai skriaudžiamasis kreipiasi į teismą ir ieško teisybės; taigi, teismas žmonių akyse yra jų teisių gynėjas, jų viltis. (...) Užtat, teisėjų darbas reik apstatyti tokiomis sąlygomis, kad nieks negalėtų įveikti teisėją. Tatai galima pasiekti, kai teisėjas esti aprūpintas, kai jis brangina savo vietą. Toliau: kai teisėjų atlyginimas esti menkas, tai gabesni ir gerai išsilavinę teisininkai vengia imti teisėjų vietas ir randa darbą, dažniausiai eina advokatauti, kad geriau uždirbtų. Gerai aprūpinti teisėjai nieiško kito uždarbio. Uždarbiauti pas privatinius asmenis arba privatinėse įstaigose teisėjams reik draust, kad jie nepatektų bet kieno įtakai“¹⁴⁸.

Apie teisėjų socialinio (materialinio) pobūdžio garantijų svarbą ne kartą yra minėjęs Konstitucinis Teismas. Viename iš paskutinių nutarimų, sukėlusiu prieštarigus vertinimus šalies žiniasklaidoje¹⁴⁹, Konstitucinis Teismas teigia, kad iš Konstitucijos kylančios teisėjo nepriklausomumo principo socialinės (materialinės) garantijos reiškia, kad valstybė turi pareigą užtikrinti teisėjui tokį socialinį (materialinį) aprūpinimą, kuris atitiktų teisėjo statusą jam einant pareigas, taip pat pasibaigus teisėjo kadencijai¹⁵⁰. 1995 m. gruodžio 6 d., 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimuose Konstitucinis Teismas konstatavo, kad teisėjo atlyginimo bei kitų socialinių garantijų apsauga yra viena iš teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo užtikrinimo garantijų¹⁵¹. 2007 m. spalio 22 d. nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžė, jog pagal Konstituciją teisėjams nustatytos materialinės ir socialinės garantijos turi būti tokios, kad atitiktų teisėjo konstitucinį statusą ir jo orumą,

¹⁴⁸ Mačys Vl. Civilinio proceso paskaitos. Kaunas, 1924, p. 54 – 55.

¹⁴⁹ Konstitucinio Teismo teisėjai pasirūpino savimi

http://www.alfa.lt/straipsnis/10375520/?KT.teisejai.pasirupino.savimi=2010-07-07_07-24 [žiūrėta 2010.10.29].

¹⁵⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas // Valstybės žiniose nutarimas oficialiai bus paskelbtas 2010 m. lapkričio 16 d.

¹⁵¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1995. Nr. 101 – 2264 ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1999. Nr. 109 – 3192.

o konstitucinės sąvoka „teisėjo atlyginimas“ apima visas išmokas, mokamas teisėjui iš valstybės biudžeto¹⁵².

Konstitucinis Teismas yra griežtai konstatavęs, kad siekiant užtikrinti teisėjo nepriklausomumą, draudžiama mažinti teisėjų atlyginimą, kol teisėjas eina tas pareigas, taip pat mažinti nustatytas socialines garantijas¹⁵³. Tą patį patvirtina Teismų įstatymo 96 straipsnio 2 dalis. Vėlesniuose nutarimuose Konstitucinis Teismas nors ir pripažino, kad bet kokie mėginimai mažinti teisėjo atlyginimą ar kitas socialines garantijas arba teismų finansavimo ribojimas yra traktuojami kaip kėsینimasis į teisėjų ir teismų nepriklausomumą, ir kad teisėjas kaip ir kiekvienas asmuo, turi teisę ginti savo teises, teisėtus interesus bei teisėtus lūkesčius¹⁵⁴, bet vis dėlto pripažino, kad esant tam tikroms aplinkybėms galima mažinti teisėjų atlyginimus. Antai 2006 m. kovo 28 d. ir 2007 m. spalio 22 d. nutarimuose Konstitucinis Teismas konstatavo, kad mažinti teisėjų atlyginimą galima tik įstatymu, tai daryti galima tik laikinai – kol valstybės ekonominė ir finansinė būklė yra itin sunki¹⁵⁵. Konstitucinis Teismas taip pat paaiškino, kokia valstybės ekonominė ir finansinė būklė laikytina itin sunkia. Nuostata „kai iš esmės pablogėja valstybės ekonominė ir finansinė būklė“ aiškintina kaip reiškianti esminį valstybės ekonominės ir finansinės būklės pakitimą, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonominės krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susiklosto itin sunki ekonominė, finansinė padėtis. Tokiais atvejais valstybės funkcijoms vykdyti ir viešiesiems interesams tenkinti, taigi ir teismų materialiniams bei finansiniams poreikiams užtikrinti, dėl objektyvių priežasčių gali pritrūkti lėšų. Esant tokioms aplinkybėms įstatymų leidėjas gali pakeisti teisinį reguliavimą, pagal kurį nustatyti atlyginimai įvairiems asmenims, ir įtvirtinti tiems asmenims mažiau palankų atlyginimų teisinį reguliavimą, jei tai būtina siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes¹⁵⁶. Jei sumažinti teisėjų atlyginimą būtina siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, tačiau, net ir tuo atveju, teismų finansavimas, teisėjų atlyginimai negali būti sumažinti taip, kad teismai negalėtų atlikti savo konstitucinės funkcijos ir priedermės – vykdyti teisingumo arba teismų galimybė tai atlikti būtų suvaržyta¹⁵⁷.

Pažymėtina, kad palyginus L. Sesicko straipsnyje¹⁵⁸ nurodytus teisėjų atlyginimus su Lietuvos teismų internetinėje svetainėje¹⁵⁹ pateiktus teisėjų atlyginimais, darytina išvada, kad Lietuvos

¹⁵² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2007. Nr. 110 – 4511.

¹⁵³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2001. Nr. 62 – 2276.

¹⁵⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2007. Nr. 110 – 4511.

¹⁵⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006. Nr. 36 – 1292 ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2007. Nr. 110 – 4511.

¹⁵⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006. Nr. 36 – 1292.

¹⁵⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2007. Nr. 110 – 4511.

¹⁵⁸ *Sesickas L.* Teismų nepriklausomumas Lietuvoje: dabartinė būklė // *Justitia*, 2000, Nr. 6, p. 15.

¹⁵⁹ Teisėjų atlyginimai <http://www.teismai.lt/lt/teisejai0/teiseju-atlyginimai/> [žiūrėta 2010.10.29].

Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų ir apygardų administracinių teismų teisėjų atlyginimai per 10 metų daugiau mažiau liko panašūs, tuo tarpu apylinkių teismų teisėjų atlyginimai padidėjo.

Teisėjams taikomos socialinio (materialinio) pobūdžio garantijos apima ne tik teisėjų atlyginimo, bet ir kitas teisėjams teikiamas socialines garantijas, pavyzdžiui, teisėjų pensinį aprūpinimą. Tą patvirtina Konstitucinio Teismo išvada, kad įstatymų leidėjas valstybinę pensiją traktuoja kaip vieną iš teisėjų socialinių garantijų¹⁶⁰.

Konstitucinis Teismas yra nurodęs, kad valstybė, įstatymu nustatydamas, kad asmenys, atitinkantys įstatymo nustatytas sąlygas, įgyja teisę į tam tikrą įstatyme nustatytą pensiją, kartu prisiima įsipareigojimą tokią pensiją paskirti ir ją mokėti, taigi privalo garantuoti atitinkamą pensinį aprūpinimą nurodytiems asmenims tokiais pagrindais bei dydžiais, kurie nustatyti įstatyme, o asmenys, atitinkantys įstatymo nustatytas sąlygas, turi teisę reikalauti, kad valstybė vykdytų įstatymu prisiimtą įsipareigojimą ir jiems skirtą atitinkamą pensiją bei mokėtų nustatyto dydžio išmokas; įstatymų leidėjas privalo nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų atitinkamos pensijos mokėjimą įstatymo nustatytas sąlygas atitinkantiems asmenims. Kai Konstitucijai neprieštaraujančiu įstatymu nustatyta pensija yra paskirta ir mokama, ši asmens įgyta teisė ir teisėtas lūkestis yra sietini ir su šio asmens nuosavybės teisių apsauga¹⁶¹. Teismų įstatymo 100 straipsnyje nurodyta, kad teisėjų pensinį aprūpinimą nustato Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas, Valstybinių pensijų įstatymas bei Teisėjų valstybinių pensijų įstatymas. Be to, Teismų įstatymo 99 straipsnyje įtvirtinta, kad teisėjai privalomai draudžiami valstybiniu socialiniu draudimu Valstybinio socialinio draudimo įstatymo nustatyta tvarka.

Teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 3 straipsnyje nustatyta, kad teisėjų valstybinė pensija skiriama Konstitucinio Teismo, bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų teisėjams bei nuo Lietuvos paskirtais ar išrinktais bet kokio tarptautinio teismo teisėjams, kurie yra Lietuvos Respublikos piliečiai, nuolat gyvenantys Lietuvoje, jiems yra sukakęs Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatytas senatvės pensijos amžius, nustoję dirbti teisėjais ir įgiję ne mažesnę kaip 5 metų teisėjo darbo stažą. Nustatant, kokiems asmenims skiriama ir mokama valstybinė pensija, valstybinės pensijos skyrimo ir mokėjimo pagrindus bei sąlygas, taip pat šios pensijos dydžius, privalu paisyti konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, teisingumo, protingumo bei proporcingumo principų; valstybinės pensijos skyrimas ir mokėjimas neturi tapti privilegija¹⁶².

¹⁶⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2007. Nr. 110 – 4511.

¹⁶¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2007. Nr. 110 – 4511.

¹⁶² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2007. Nr. 110 – 4511.

Teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 6 straipsnyje yra apibrėžtas teisėjų valstybinės pensijos dydis. Šio įstatymo 6 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad asmenims, turintiems teisę gauti teisėjų valstybinę pensiją ir be kita ko įgijusiems ne mažesnę kaip 20 metų teisėjo darbo stažą, teisėjų valstybinė pensija apskaičiuojama iš paskutinių 5, prieš nustojant eiti teisėjo pareigas, metų teisėjo gauto darbo užmokesčio vidurkio ir skiriama 45 procentų šio dydžio. Teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 6 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad asmenims įgijusiems 15 ir daugiau metų teisėjo darbo stažą, teisėjų valstybinė pensija skaičiuojama iš paskutinių 5, prieš nustojant eiti teisėjo pareigas, metų teisėjo gauto darbo užmokesčio vidurkio ir skiriama 35 procentų šio dydžio, atitinkamai asmenims, įgijusiems 10 ir daugiau metų teisėjo darbo stažą skiriama 20 procentų, o asmenims įgijusiems 5 ir daugiau metų skiriama 10 procentų. Nagrinėdamas šį straipsnį, Konstitucinis Teismas priėjo išvados, kad įtvirtinant teisėjų valstybinės pensijos apskaičiavimo tvarką nebuvo atsižvelgta į specifinį Konstitucinio Teismo, kaip savarankiškos teismų sistemos, konstitucinį statusą, *inter alia* į tai, kad Konstitucinio Teismo teisėjai yra skiriami devyneriems metams ir tik vienai kadencijai, todėl taip pažeistas iš Konstitucijos, *inter alia* jos 109 straipsnio 2 dalies, kylantis reikalavimas diferencijuoti teisėjų socialines (materialines) garantijas pagal tai, kokios teismų sistemos teisėjams jos yra nustatomos, paneigtas iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylantis teisingumo imperatyvas¹⁶³. Be to, Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 6 straipsnio 2 dalyje nustatytas teisinis reguliavimas, pagal kurį teisėjų valstybinė pensija diferencijuojama atsižvelgiant į penkerių teisėjo darbo stažo metų intervalą sudaro prielaidas paskirti labai skirtingo dydžio teisėjų valstybines pensijas teisėjams, kurių teisėjo darbo stažo trukmė nedaug skiriasi, todėl toks teisinis reguliavimas neatitinka teisėjų valstybinės pensijos, kaip konstitucinės teisėjų socialinės (materialinės) garantijos nutrūkusių jų įgaliojimų, sampratos, *inter alia* Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalies nuostatų, iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių teisingumo, proporcingumo, protingumo reikalavimų¹⁶⁴.

Teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 6 straipsnio 3 dalyje nustatytas pensijos dydžio ribojimas: teisėjų valstybinės pensijų apskaičiuotą pagal Teisėjų valstybinių pensijų įstatymą ir paskirtą pagal kitus įstatymus (valstybinių ir valstybinių socialinio draudimo pensijų) suma vienam asmeniui negali viršyti užpraeito ketvirčio prieš tą mėnesį, už kurį mokama teisėjų valstybinė pensija, Statistikos departamento paskelbto šalies ūkio vidutinio mėnesio darbo užmokesčio 1.5 dydžio. H. Šinkūnas abejoja, ar Teisėjų valstybinių pensijų įstatyme numatytas pensijų dydžio ribojimas 1.5 vidutinio mėnesio darbo užmokesčio dydžiu atitinka Europos chartijos dėl teisėjų statuto 6.4 punkto nuostatą,

¹⁶³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas // Valstybės žiniuose nutarimas oficialiai bus paskelbtas 2010 m. lapkričio 16 d.

¹⁶⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas // Valstybės žiniuose nutarimas oficialiai bus paskelbtas 2010 m. lapkričio 16 d.

kad teisėjų pensinio aprūpinimo dydis privalo būti maksimaliai artimas jo gautam paskutiniam teisėjo atlyginimui¹⁶⁵. Konstitucinis Teismas „pritarė“ H. Šinkūno nuomonei ir pažymėjo, kad įstatymų leidėjas, įstatymu įtvirtindamas maksimalų pensijos dydį ir šio dydžio nustatymo būdus, turi paisyti *inter alia* to, kad teisėjų valstybinė pensija – tai iš Konstitucijos kylanti teisėjo socialinė (materialinė) garantija nutrūkus jo įgaliojimams, kuri ginama ne tik pagal Konstitucijos 109 straipsnį, bet ir pagal jos 52 straipsnį, kad ši socialinė (materialinė) garantija turi atitikti konstitucinį teisėjo statusą ir jo orumą, kad tokia konstitucinė teisėjo socialinė (materialinė) garantija turi būti reali, o ne vien nominali. Teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 6 straipsnio 3 dalyje, Valstybinių pensijų įstatymo 3 straipsnio 3 dalyje nustatytas teisėjų valstybinės pensijos dydžio ribojimas sudaro prielaidas susiklostyti ir tokioms teisinėms situacijoms, kai teisėjų valstybinė pensija gali tapti ne realia, o nominalia konstitucine teisėjo socialine (materialine) garantija nutrūkus jo įgaliojimams. Toks teisinis reguliavimas paneigia teisėjų valstybinių pensijų, kaip iš Konstitucijos kylančios teisėjo socialinės (materialinės) garantijos nutrūkus jo įgaliojimams, esmę, paskirtį, sudaro prielaidas nukrypti nuo iš Konstitucijos, *inter alia* jos 109 straipsnio 2 dalies, konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių reikalavimų¹⁶⁶.

Apibendrinant, pažymėtina, kad tarp vidinio ir išorinio nepriklausomumo yra glaudus abipusis ryšys. Taip pat teisėjo nepriklausomumas bus ne visiškai užtikrintas, jeigu nebus kurios nors vienos iš nepriklausomumo formų.

3.4. Veiksniai, kurie daro įtaką teismų ir teisėjų nepriklausomumui

3.4.1. Teismų ir teisėjų nešališkumo aspektas

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad nustatant kiekvieno asmens pilietines teises ir pareigas ar jam pareikštą baudžiamąjį kaltinimą, jis turi teisę, kad jo byla būtų nagrinėjama per įmanomai trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis pagal įstatymą sudaryto nepriklausomo ir nešališko teismo. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje teismo nepriklausomumas ir nešališkumas yra nurodyti šalia, kaip du lygūs principai, todėl kyla klausimas, ar teismo nešališkumas yra savarankiškas konstitucinis principas, ar tai yra sudedamasis teismo nepriklausomumo elementas? Konstitucinis Teismas 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime nurodo, kad „atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) preambulėje įtvirtintą atviros, teisingos, darnios

¹⁶⁵ Šinkūnas H. Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 134.

¹⁶⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas // Valstybės žiniuose nutarimas oficialiai bus paskelbtas 2010 m. lapkričio 16 d.

pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės sieki, Konstitucijos 5 straipsnį ir kitų straipsnių normas, nustatančias valdžių padalijimą, galima skirti du neatsiejamus teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo aspektus. Šis principas visų pirma reiškia teisėjų ir teismų, vykdančių teisingumą, nepriklausomumą. Teisėjo procesinis nepriklausomumas yra būtina nešališko ir teisingo bylos išnagrinėjimo sąlyga. Kita vertus, teisėjas ir teismai nėra pakankamai nepriklausomi, jei neužtikrinamas teismų, kaip teisminės valdžios institucijų sistemos, nepriklausomumas. Tik būdama savarankiška, nepriklausoma nuo kitų valdžių, teisminė valdžia gali įgyvendinti savo funkciją – vykdyti teisingumą¹⁶⁷. Reikėtų sutikti su R. Merkevičiumi, kuris teigia, kad šiame nutarime teismo nešališkumas laikomas labiau sudedamąja teismo nepriklausomumo dalimi nei savarankišku konstituciniu principu¹⁶⁸.

V. Valančius tiek teisėjų nešališkumo, tiek teisėjų nepriklausomumo principus vertina kaip neatsiejamus, vienas kitą papildančius ir vienas be kito negalinčius egzistuoti: „Sunku būtų įsivaizduoti teismą ar teisėją, kuriais būtų pasitikima, jeigu jie neturėtų nepriklausomumo garantijų ar, dar blogiau, naudodamiesi nepriklausomumu liktų šališki¹⁶⁹“.

Konstitucinis Teismas ne kartą nutarimuose yra pasisakęs dėl teisėjų nešališkumo principo. Antai, 1999 m. gruodžio 21 d., 2001 m. vasario 12 d., 2006 m. gegužės 9 d. nutarimuose yra nurodęs, kad teismo (teisėjo) nepriklausomumas yra vienas iš fundamentalių, esminių demokratinės teisinės valstybės principų. Tokioje valstybėje socialinis teisminės valdžios vaidmuo yra toks, kad teismai, vykdydami teisingumą, privalo užtikrinti Konstitucijoje, įstatymuose ir kituose teisės aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą, garantuoti teisės viršenybę, apsaugoti žmogaus teises ir laisves. Todėl teismo (teisėjo) nepriklausomumas yra ne savitiksliis dalykas, o būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga. Teismo (teisėjo) nepriklausomumas yra ne privilegija, o viena iš svarbiausių teismo (teisėjo) pareigų, kylanti iš Konstitucijoje garantuotos žmogaus teisės turėti nešališką ginčo arbitražą. Teismo (teisėjo) konstitucinės ir kitos įstatyminės nepriklausomumo garantijos bei teisėjų etikos taisyklės yra pagrindas, kad žmonės tikėtų teismo, kaip teisinių ginčų arbitro, nešališkumu ir objektyvumu¹⁷⁰. Kitame, 2006 m. lapkričio 27 d. nutarime nustatyta, kad asmens konstitucinė teisė, kad jo bylą išnagrinėtų nešališkas teismas, reiškia ir tai, jog asmens bylos negali nagrinėti teisėjas, dėl kurio nešališkumo gali kilti abejonių. Teisėjas, nagrinėjantis bylą, turi būti neutralus. Teismo nešališkumas, kaip ir teismo nepriklausomumas, yra esminė žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo

¹⁶⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1999. Nr. 109 – 3192.

¹⁶⁸ *Merkevičius R.* Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje // *Teisė*, 2010, 76 t., p. 65.

¹⁶⁹ *Valančius V.* Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000, p. 50 – 51.

¹⁷⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1999. Nr. 109 – 3192, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2001. Nr. 14 – 445 ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006. Nr. 51 – 1894.

garantija, būtina teisingo bylos išnagrinėjimo, taigi ir pasitikėjimo teismu, sąlyga. Teismai, būdami viena iš valstybės teismine valdžią įgyvendinančių, teisingumą vykdančių institucijų, turi veikti taip, kad visuomenė jais pasitikėtų. Teisėjams keliami itin dideli etinio bei moralinio pobūdžio reikalavimai: jų reputacija turi būti nepriekaištinga; teisėjo elgesys – tiek susijęs su tiesioginiu pareigų atlikimu, tiek su jo veikla, kuri nėra susijusi su jo pareigomis, - neturi kelti abejonių dėl jo nešališkumo ir nepriklausomumo¹⁷¹.

Konsultacinė Europos Teisėjų Tarybos Nuomonė Nr. 3 (2002) „Dėl profesinio teisėjų elgesio, ypač etikos, teisėjo pareigoms netinkamo elgesio, nešališkumo principų ir taisyklių“ nurodyta kaip turėtų atrodyti nešališkų teisėjų elgesys:

- 1) teisėjai turėtų vykdyti savo pareigas niekam neteikdami pirmenybės ir neparodydami savo išankstinio nusistatymo ir šališkumo;
- 2) priimdami sprendimus teisėjai neturėtų atsižvelgti į informaciją, esančią už įstatymo ribų;
- 3) teisėjai bylos svarstymo metu arba paprašius neturėtų pateikti jokių pastabų, kurios galėtų pagrįstai sukelti įtarimą dėl išankstinio ginčo sprendimo arba turėti įtakos teisingam teismo procesui;
- 4) teisėjai dėmesį visiems proceso dalyviams turėtų rodyti vienodai ir nesiremiant neteisėtais arba su teisėjo pareigų vykdymu nesuderinamais pagrindais;
- 5) teisėjai, vykdydami savo pareigas, privalo vadovautis teismo proceso šalių lygybės principu, vengti šališkumo ir diskriminacijos bei išlaikyti pusiausvyrą tarp teismo šalių ir užtikrinti teisingą bylos nagrinėjimą;
- 6) būtina nustatyti pusiausvyrą tarp teisėjų dalyvavimo visuomeninėje veikloje ir jų, kaip nepriklausomų ir nešališkų asmenų, įvaizdžio vykdant teisėjo pareigas;
- 7) teisėjams draudžiama vykdyti bet kokią profesinę ar apmokamą su teisėjo funkcijomis nesuderinamą veiklą, išskyrus pedagoginę, tiriamąją, mokslinę arba meninę;
- 8) teisėjai turi išlikti apdairūs ir išsaugoti savo nepriklausomumą ir nešališkumą santykiuose su spauda, susilaikant nuo bet kokių asmeninių santykių aptarinėjimo su žurnalistais ir nuo nepagrįstų nagrinėjamos bylos komentarų¹⁷².

2001 m. vasario 12 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatuoja, kad teisėjo ir teismų nešališkumas užtikrinamas nustatant draudimus ir apribojimus teisėjams nagrinėti bylas, jeigu yra aplinkybės, keliančios abejonių dėl teisėjo nešališkumo. Siekiant užtikrinti teisėjo ir teismų nešališkumą, jų nepriklausomumą, įstatymais taip pat gali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas,

¹⁷¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006. Nr. 130 – 4910.

¹⁷² Konsultacinė Europos Teisėjų Tarybos nuomonė Nr. 3 dėl profesinio teisėjų elgesio, ypač etikos, teisėjo pareigoms netinkamo elgesio, nešališkumo principo ir taisyklių
http://www.teismai.lt/dokumentai/naudinga_informacija/CCJE/CCJE_N3.pdf [žiūrėta 2010 10 31].

kuris šalintų prielaidas, galinčias sukelti abejonių dėl teisėjo ir teismų nešališkumo¹⁷³. Būtent toks reguliavimas yra nustatytas Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekse (toliau CPK) ir Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekse (toliau BPK).

CPK 64 straipsnyje yra įtvirtinta, kad teisėjas negali dalyvauti nagrinėjant bylą ir turi būti nušalinami, jeigu jie patys tiesiogiai ar netiesiogiai suinteresuoti bylos baigtimi arba yra kitokių aplinkybių, kurios kelia abejonių dėl jų nešališkumo. CPK 65 straipsnio 1 dalyje yra nurodyti pagrindai, kada teisėjas privalo nusišalinti arba gali būti jam pareikštas nušalinimas: 1) bylose, kuriose jis yra dalyvaujantis byloje asmuo arba su dalyvaujančiu byloje asmeniu susijęs tokiais teisiniais santykiais, dėl kurių bylos baigtis gali turėti įtakos jo teisėms arba pareigoms; 2) jeigu jis yra su šalimis ar kitais dalyvaujančiais byloje asmenimis susijęs giminystės ar svainystės ryšiais; 3) jeigu jį su viena iš šalių ar kitais dalyvaujančiais byloje asmenimis sieja santuokos, globos ar rūpybos santykiai; 4) byloje, kurioje jis buvo arba yra vienos iš šalių arba kitų dalyvaujančių byloje asmenų atstovas; 5) jeigu jis pats, jo sutuoktinis (sugyventinis) arba jo artimieji giminaičiai yra tiesiogiai ar netiesiogiai suinteresuoti bylos baigtimi; 6) jeigu jis dalyvavo priimant sprendimą byloje žemesniosios ar aukštesniosios instancijos teisme arba šioje byloje dalyvavo kaip liudytojas, ekspertas, prokuroras, valstybės ar savivaldybės institucijos atstovas. Pažymėtina, kad CPK 66 straipsnis įtvirtina prievolę teisėjui nusišalinti ar galimybę jį nušalinti, jeigu yra aplinkybių, kurios kelia abejonių dėl teisėjo nešališkumo. Manytina, kad minėtos aplinkybės neturėtų būti suprantamos labai plačiai. Reikėtų pritarti V. Valančiui, kuris siūlo numatyti atsakomybę teisėjui, be jokio pagrindo ir motyvų nusišalinusiam nuo bylos nagrinėjimo, pavyzdžiui, dėl bylos sudėtingumo, dėl nenoro nagrinėti visuomenės susidomėjimą keliančias bylas¹⁷⁴. Šis siūlymas tapo ypač aktualus, kada po Vilniaus miesto 2 – ojo apylinkės teismo teisėjo G. Seikaliao 2008 m. spalio 20 d. nutarties, išaiškėjo problema, kad teisėjai ne visada teisingai suvokia savo nešališkumo prasmę ir paskirtį. Manytina, kad G. Seikaliao pateiktos aplinkybės, kad „Esant visiškam nesusikalbėjimui tarp teisėjų bendruomenės, LR Seimo ir Vyriausybės, vengdamas suklysti dėl galimo neadekvataus surinktų įrodymų vertinimo“¹⁷⁵ negali būti tinkamos norint nusišalinti vadovaudamasis CPK 66 straipsniu.

BPK įtvirtinti teisėjo nušalinimo kriterijai yra kiek kitokie negu CPK. BRK 58 straipsnyje yra nurodyti tokie teisėjo nušalinimo pagrindai: 1) jis toje byloje yra nukentėjęsysis, privatus kaltintojas, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas, bet kurio iš šių asmenų šeimos narys ar giminaitis, įtariamojo, kaltinamojo bei nuteistojo ar atstovo pagal įstatymą, teisėjo, ikiteisminio tyrimo teisėjo, prokuroro,

¹⁷³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2001. Nr. 14 – 445.

¹⁷⁴ Valančius V. Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000, p. 48.

¹⁷⁵ Teisėjas: Seimo nariai – marginamai, besipuikuojantys meilužėmis <http://www.delfi.lt/news/economy/law/article.php?id=18963985> [žiūrėta 2010.10.31].

ikiteisminio tyrimo pareigūno ar gynėjo toje byloje šeimos narys ar giminaitis; 2) jis yra dalyvavęs toje byloje kaip liudytojas, įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo atstovas pagal įstatymą, nuketėjusiojo, privataus kaltintojo, civilinio ieškovo ar civilinio atsakovo atstovas; 3) jis pats arba jo šeimos nariai ar giminaičiai yra suinteresuoti bylos baigtimi; 4) kitokios aplinkybės, keliančios abejonių teisėjo nešališkumu. Be to, BPK 58 straipsnio 2 dalyje nurodyta kada teisėjas negali dalyvauti procese ar pakartotinai nagrinėti tą pačią bylą: 1) jeigu jis tame procese dalyvavo kaip ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar gynėjas; 2) jeigu jis sprendė įtariamojo suėmimo ar suėmimo pratęsimo klausimą, sankcionavo procesinių prievartos priemonių taikymą arba nagrinėjo proceso dalyvių skundus toje pačioje byloje; 3) jeigu jis priėmė nuosprendį pirmosios instancijos teisme, negali nagrinėti tą pačią bylą apeliacine tvarka ir kasacine tvarka, taip pat iš naujo nagrinėti tą bylą pirmosios instancijos teisme tuo atveju, kai panaikintas jo priimtas nuosprendis; 4) jeigu jis priėmė sprendimą apeliacinės instancijos teisme, negali nagrinėti tos bylos kasacine tvarka; 5) jeigu jis priėmė sprendimą kasacinės instancijos teisme, negali dalyvauti nagrinėjant tą bylą apeliacine tvarka; 6) jeigu jis priėmė sprendimą apeliacinės arba kasacinės instancijos teisme, negali iš naujo nagrinėti tą bylą pirmosios instancijos teisme.

Apibendrinant, darytina išvada, kad teisėjo nešališkumas yra vienas iš esminių žmogaus teisių ir laisvių sąlygų, kuri lemia proceso dalyvių ir visuomenės pasitikėjimą teismu.

3.4.2. Teisėjų savivalda

Realiam teismo nepriklausomumui įgyvendinti teismai turi būti savarankiški ir turėti savivaldą. Savivalda – tai viena iš esminių teismų nepriklausomumo garantijų. Manytina, kad savivalda – tai priemonė valdžių padalijimo principui įgyvendinti¹⁷⁶.

Apie teisėjų savivaldą užsimenama tarptautiniuose dokumentuose. Pavyzdžiui, Visuotinės teisėjo chartijos 9 straipsnyje įtvirtinta, kad „(...) teisėjus turi parinkti nepriklausoma institucija, kurioje teisėjų atstovavimas būtų esminis“¹⁷⁷.

Apie teisėjų savivaldą ne kartą nutarimuose yra pasisakęs Konstitucinis Teismas. 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime, Konstitucinis Teismas teigė, kad teisminės valdžios visavertiškumas ir nepriklausomumas suponuoja jos savivaldą, kuri apima teismų darbo organizavimą, taip pat teisėjų profesinio korpuso veiklą. Teismų organizacinis savarankiškumas ir savivalda – svarbios realaus teisminės valdžios nepriklausomumo garantijos¹⁷⁸. 2006 m. gegužės 9 d. nutarime Konstitucinis

¹⁷⁶ Pavyzdžiui, sunku tikėtis teismų nepriklausomumo, kol teismai finansuojami per Teisingumo ministeriją – vykdomosios vykdomosios valdžios organą.

¹⁷⁷ Visuotinė teisėjo chartija // Justitia, Nr. 5 – 6, p. 17.

¹⁷⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 109 – 3192.

Teismas konstatavo, kad specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos paskirtis, konstitucinis statusas, ypatingas vaidmuo formuojant teisėjų korpusą, veiklos skaidrumo reikalavimas suponuoja šios specialios teisėjų institucijos veiklos viešumą. Tai, kad minėtos specialios teisėjų institucijos veikla negali būti nevieša, reiškia, be kita ko, jog apie visus šioje specialioje teisėjų institucijoje svarstomus teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų klausimus visuomenė (taip pat ir teisinė bendruomenė) turi būti informuojama iš anksto (apie tai turėtų būti viešai paskelbiama). Ši valstybės institucija turi būti sudaryta vien iš teisėjų. Tik profesiniu pagrindu sudaryta institucija, t. Y. Speciali teisėjų institucija, gali deramai įvertinti, ar asmens profesinė kvalifikacija yra tokia, kad jis gali būti skiriamas teisėju, ar asmuo, kuris jau yra teisėjas, gali būti paaukštinamas ir t. T. Tik profesiniu pagrindu sudaryta institucija, t. Y. Speciali teisėjų institucija, gali būti atsvara Respublikos Prezidentui – ir kaip vykdomosios valdžios subjektui, ir kaip politinio pobūdžio institucijai – formuojant teisėjų korpusą. Tik tokia institucija gali užtikrinti teisėjų ir teismų nepriklausomumą *inter alia* tuo aspektu, kad visų be išimties teismų teisėjai būtų apsaugoti nuo valstybinės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų, kitų asmenų kišimosi į teisėjo ar teismo veiklą. Joks teisminės valdžios pareigūnas negali būti traktuojamas kaip visos teisminės valdžios vadovas ar atstovas santykiuose su kitomis valstybės valdžiomis ir kad savavaldė teisminė valdžia pagal Konstituciją apskritai negali būti pernelyg centralizuota. Taigi teisminės valdžios savivaldos institucijose joks teisėjas negali turėti daugiau teisių nei kuris nors kitas teisėjas. Konstitucijoje įtvirtintą Teismo, kaip vienos iš valstybės valdžių, savivaldos principą, savavaldės teisminės valdžios decentralizuotumą atitiktų ir rotacinis vadovavimas (pirmininkavimas) minėtai specialiai teisėjų institucijai¹⁷⁹.

Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta, kad dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų Respublikos Prezidentui pataria speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija. Teismų įstatymo XIII skyrius yra skirtas teismų savivaldai įtvirtinti. Pagal Teismų įstatymo 113 straipsnį, teismų savivalda – tai teisėjų ir teismų teisė ir reali galia pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją ir kitus įstatymus laisvai ir savarankiškai, savo atsakomybe spręsti teismų veiklos klausimus¹⁸⁰. Aukščiausia teismų savivaldos institucija yra Visuotinis teisėjų susirinkimas. Jam už savo veiklą yra atskaitingi Teisėjų taryba ir Teisėjų garbės teismas. Be to, teismų savivaldos institucijoms funkcijas įgyvendinti padeda Nacionalinė teismų administracija. Taip pat tam tikriems klausimams rengti, iš anksto svarstyti ar spręsti, Teisėjų taryba gali sudaryti nuolatinės arba laikinas komisijas (pavyzdžiui, Teisėjų etikos ir drausmės komisija).

¹⁷⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006. Nr. 51 – 1894.

¹⁸⁰ Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas // Valstybės žinios, 1994. Nr. 46 – 851.

Visuotiniame teisėjų susirinkime dalyvauja visi Lietuvos teisėjai (Teismų įstatymo 116 straipsnis). Visuotinio teisėjo susirinkimo kompetencija, be kitų yra tvirtinti Teisėjų etikos taisykles, rengti ir atšaukti Teisėjų tarybos narius. Išklaustyti Teisėjų tarybos ir Teisėjų garbės teismo veiklų ataskaitas.

Teisėjų taryba yra vykdomoji teismų savivaldos institucija, kurią sudaro Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, Apeliacinio teismo pirmininkas, Vyriausiojo administracinio teismo pirmininkas, trys Aukščiausiojo Teismo, trys Apeliacinio teismo, trys Vyriausiojo administracinio teismo, trys apygardos teismų, trys apygardos administracinių teismų ir trys apylinkės teismų teisėjai. Teisėjų tarybos įgaliojimų laikas – ketveri metai. Tarp kitų funkcijų išvardytų Teismų įstatymo 120 straipsnyje, Teismų taryba motyvuotai pataria Respublikos Prezidentui dėl teisėjų skyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ir atleidimo iš pareigų; sudaro nuolatinės ar laikinos komisijas ir tvirtina jų nuostatus; slaptu balsavimu renka Teisėjų garbės teismo narius ir atšaukia juos iš pareigų; šaukia eilinius, o prireikus ir neeilinius Visuotinius teisėjų susirinkimus.

Teisėjų garbės teismas – tai teismų savivaldos institucija skirta teisėjų drausmės bylų ir teisėjų prašymų dėl teisėjo garbės gynimo nagrinėjimui, kuri susideda iš dviejų Aukščiausiojo Teismo, dviejų Apeliacinio teismo, dviejų Vyriausiojo administracinio teismo ir trijų iš visų apygardos administracinių teismų, apygardos teismų, apylinkės teismų teisėjų.

Nacionalinė teismų administracija padedama įgyvendinti teismų savivaldos institucijų funkcijas atlieka uždavinius įtvirtintus Teismų įstatymo 124 straipsnio 2 dalyje. Tarp šių uždavinių, be kito ko yra numatyta teismų ir teismų savivaldos institucijų glaudaus tarpusavio ryšio, sklendaus teisėjų korpuso formavimo ir teisėjų pensinio aprūpinimo užtikrinimas.

Teisėjų savivaldos institucijos padeda užtikrinti teismų savarankiškumą ir atskyrimą nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių. Reali teismų savivalda šalyje yra būtina, jeigu siekiama teismų ir teisėjų nepriklausomumo principo įgyvendinimo.

3.4.3. Visuomenės pasitikėjimas teismu

Teismo nepriklausomumas atitinka kiekvienos visuomenės poreikį, kad jos narių konfliktai, kurių jie negali išspręsti patys, būtų sprendžiami nepriklausomos valdžios, kuriai nedaro įtakos jokios išorinės aplinkybės, netgi jei konfliktas liestų labiausiai įtakingą visuomenės narį ar net pačią valstybę. Visuomenės nariai siekia, kad teismo sprendimas būtų priimamas atsižvelgiant tikrai į bendrojo gyvenimo taisykles, kurias jie nustato demokratiniu būdu¹⁸¹.

¹⁸¹ *Ambrosaitė G.* Teismo nepriklausomumas ir visuomenės pasitikėjimas teismu // *Justitia*, 2000. Nr. 6, p. 11.

Reguliariai atliekamos visuomenės apklausos rodo labai žemą pasitikėjimą teismais. 2010 m. spalio 1 – 11 dienomis atliktos apklausos rezultatai rodo, jog teismais pasitiki 13,5 proc., o nepasitiki 45,4 proc. apklaustųjų. 2010 m. rugsėjo 3 – 12 dienomis atliktos apklausos rezultatai iš esmės panašūs (pasitiki – 15,2 proc., nepasitiki - 41,1 proc. apklaustųjų)¹⁸². 1999 m. gegužės 14 – 18 dienomis atlikto viešosios nuomonės tyrimo rezultatai rodė 26 proc. pasitikinčiųjų teismais ir 55 procentus nepasitikinčiųjų¹⁸³. Visuomenės pasitikėjimas teismais per pastarąjį dešimtmetį labai stipriai nepasikeitė ir su nežymiais svyravimais liko panašus.

Šalys, nesugebančios susitarti ir išspręsti tarpusavio problemas dažnai kreipiasi į teismą pagalbos ir kiekvienas iš bylininkų jaučiasi visiškai teisus ir laukia palankaus teismo sprendimo. Kai rezultatas būna ne toks, kokio šalis tikėjosi, dažniausias pasiteisinimas pralaimėjusiam bylą yra kaltinimas teisėją priėmusį neteisingą sprendimą. Ar tikrai tik ši priežastis išlaiko nuolatinį žemą visuomenės pasitikėjimą teismais? 1999 m. vasario 11 – 15 dienomis atliktos apklausos rezultatai rodo, jog daugiausia įtakos nuomonei apie teismus turi žiniasklaidoje pateikiama informacija (67,5 proc.) ir tik nedidelei daliai respondentų įtaką nuomonei apie teismus turėjo asmeninė patirtis (17,9 proc.)¹⁸⁴. Pažymėtina, kad pasitikėjimas žiniasklaida yra žymiai didesnis negu teismais. 2010 m. spalio 1 – 11 dienomis darytos apklausos metu 44.1 proc. apklaustųjų teigė, kad pasitiki žiniasklaida ir tik 17,9 proc. – nepasitiki.

Teisėja R. Jansen, dalyvaudama tarptautiniame teisėjų seminare Vilniuje, pažymėjo, kad skleidžiama apie teismo veiklą informacija gali kelti pavojų nešališkam teismo procesui dviem būdais: neapgalvotas išankstinis bylos aplinkybių skelbimas gali turėti neigiamą įtaką teisingai išnagrinėti bylą, o per visuomenės informavimo priemones daromas visuomenės spaudimas teismui proceso metu gali lemti būsimą teismo sprendimą¹⁸⁵. Teisėja I. Baliukaitytė, dėstydamą savo nuomonę apie visuomenės pasitikėjimą teismais, teigė, kad žurnalisto, kaip informacijos rinkėjo ir pateikėjo visuomenei, darbas, reikalaujantis daug energijos, ryžto, yra reikšmingas, tačiau informacijos skleidėjas privalo jausti didelę atsakomybę už informacijos paskleidimo pasekmes tiek ją liečiančiam asmeniui, tiek valstybei, be to, žurnalistas nėra prisiekęs valstybei, todėl jis neturi teisės nagrinėti bylą ir priiminėti sprendimų¹⁸⁶. Lietuvoje informacijos laisvė yra išsivysčiusių „vakarų“ valstybių lygmens, o neretai jas lenkia, bet pažymėtina, kad tarp kiekvieno žmogaus teisė gauti informaciją ir žmogaus teisė į tinkamą teismą principų turi būti pusiausvyra ir proporcingumas.

¹⁸² Rudens depresija jau ėmė veikti ir šalies politikų veiklos vertintojus?// „Lietuvos Rytas“, 2010 m. spalio 23 d., Nr. 243 (6007), p. 9.

¹⁸³ Valančius V. Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000, p. 99.

¹⁸⁴ Pasitikėjimas teismais (visuomenės nuomonės tyrimų duomenimis) www3.lrs.lt/owabin/owarepl/inter/owa/U0071211.doc [žiūrėta 2010.11.01].

¹⁸⁵ Ambrasaitė G. Teismo nepriklausomumas ir visuomenės pasitikėjimas teismu // Justitia, 2000. Nr. 6, p. 12.

¹⁸⁶ Teisėjų mintys apie pasitikėjimą teismais <http://atts.lt/LT/180/ARCHYVAS.htm> [žiūrėta 2010.11.01].

Pasak A. Sakalo, yra keturi aspektai lemiantys pasitikėjimą teismu:

1. teismo nepriklausomumas – „kas šiandien gali pasakyti, kad teismai (...) yra nepriklausomi nuo politinės valdžios, nuo nusikalstamų struktūrų, pagaliau nuo visuomenės nuomonės“;
2. teismų sprendimų veiksmingumas – „daug nepasitikėjimo teismais kelia ir šiuo metu Lietuvoje galiojanti bausmių sistema“;
3. teisėjų kvalifikacija – „dauguma dabartinių teisės specialistų auklėti pagal seną sistemą ir ne visi sugebėjo persikvalifikuoti, o nauji mokėsi švietimo permainų metu“;
4. pagarba teismui – „šiandien Lietuvoje teismų sprendimų negerbia nei politikai, nei žiniasklaidos priemonės“¹⁸⁷.

Kai kurie A. Sakalo 1998 metais pastebėti aspektai, kurie jo manymu lėmė pasitikėjimą teismais, yra aktualūs šiandien.

Pažymėtina, kad teismų ir žurnalistų santykio problema aktuali ne tik Lietuvoje. 1994 m. sausio 20 d. teisininkų ir žurnalistų atstovai suformulavo teismų ir visuomenės informavimo priemonių tarpusavio santykių principus, žinomus kaip Madrido principai, kurio pagrindinės nuostatos yra šios:

- visuomenės informavimo priemonių pareiga yra gerbti teismų ir teisėjų nepriklausomumą;
- teismo valdžia pripažįsta visuomenės informavimo priemonių laisvę kaip sudedamąją žodžio laisvės dalį, būtiną teisinėje valstybėje;
- visuomenės informavimo priemonės turi teisę rinkti, pateikti visuomenei ir komentuoti informaciją apie teisingumo vykdymą, nepažeisdamos nekaltumo prezumpcijos ir teismų nepriklausomumo;
- ši visuomenės informavimo priemonių teisė gali būti ribojama tik remiantis įstatymu ir tik teismo¹⁸⁸.

Pažymėtina, kad ne tik žurnalistai turi informuoti visuomenę apie teismų darbą atsakingai, bet taip pat politikai neturėtų vertinti teismų darbo, todėl sektinas Respublikos Prezidento pavyzdys, kurio spaudos tarnyba po bylos (A. Motiejūnas v. Lietuvos Respublikos Prezidentas) išnagrinėjimo Lietuvos Aukščiausiąjame Teisme apsiribojo labai aiškia ir lakoniška formuluote: „Prezidentas nekomentuoja teismo sprendimo“¹⁸⁹.

Žurnalistės M. Sprouse nuomone, pagrindinės nepasitikėjimo teismais priežastys yra dvi: pirmiausia, visuomenė linkusi nepasitikėti tuo, ko ji nesupranta. Antra, tam, kad būtų tikima kovos su

¹⁸⁷ Sakalas A. Kodėl nepasitikima teismais Lietuvoje? // Lietuvos žinios, 1998 m. gruodžio 8 d., Nr. 150.

¹⁸⁸ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. I tomas. Vilnius, 2003, p. 162 – 163.

¹⁸⁹ Valančius V. Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000, p. 97.

nusikalstamumu pažanga, ji turi būti matoma. Todėl, siekiant didinti pasitikėjimą teismine valdžia, neišvengiamai reikia tobulinti informacijos apie teismo procesą prieinamumą¹⁹⁰. Sektinas yra Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo pavyzdys, kada siekiant viešumo, teismo internetiniame puslapyje¹⁹¹ pateikiama informacija, kaip veikia bylų paskirstymo teisėjams sistema, pateikti klausimus ar nuomonę teismo atstovams ar teismo pirmininkui, veikia atvirų durų dienos. Tikėtina, kad tokios priemonės šiek tiek suteiks viešumo ir aiškumo visuomenei apie teisėjų darbą¹⁹².

Panevėžio miesto apylinkės teismo teisėjos I. Baliukaitytės nuomone, teismų autoritetui pakelti būtina:

1. Visapusiškai stiprinti teismų, bylas nagrinėjančių pirmąją instanciją (ypač apylinkių teismų) grandį – valstybę (visomis turimomis galimybėmis) per savo institucijas privalo parodyti ypatingą dėmesį šiems teismams kaip institucijoms ir juose dirbantiems asmenims, nes čia sprendžiama daugiausiai ginčų ir didžiausia visuomenės dalis turi sąlytį su šiais teismais;
2. Šiuo metu esančioje situacijoje teismai, kuriuose šiuo metu kol kas dar dirba profesionaliausios teisininkų pajėgos, galėtų būti ta institucija, kuri sustabdytų teisėsaugos krizę Lietuvoje. Tam pasitarnautų kardinaliai pasikeitęs kitų aukščiausių valstybinių institucijų požiūris į teismus – kaip į reikšmingą valstybės instituciją, piliečių teisių gynimo garantą, o ne vien kaip į „korupcijos telkinį“¹⁹³.

Manytina, kad visuomenės pasitikėjimas teismais išaugtų būtinus glaudus žiniasklaidos ir teismų bendradarbiavimas, kad teisėjai nebūtų uždari ir teiktų informaciją apie teismų darbą (įstatymų leidžiamose ribose), o tuo tarpu žurnalistai laikytųsi profesinės etikos ir nesukeltų pavojaus teismo proceso šališkumui iš anksto „išspręsdami“ bylą.

3.4.4. Teisėjų etika

Teisėjo etika – vienas iš visuomenės pasitikėjimą teismais lemiančių veiksnių¹⁹⁴. Teisėjo elgesys, nesvarbu ar darbo metu, ar ne darbo metu, neturi kelti visuomenėje abejonių dėl nešališkumo

¹⁹⁰ *Ambrasaitė G.* Teismo nepriklausomumas ir visuomenės pasitikėjimas teismu // *Justitia*, 2000. Nr. 6, p. 12.

¹⁹¹ Atvirai visuomenei – atviri teismai <http://www.lvat.lt/atvirai-visuomenei---atviri-teismai.aspx> [žiūrėta 2010.11.02].

¹⁹² Siekiant padidinti pasitikėjimą teismais yra siūlymų apie visuomenės atstovų įtraukimą į teismų darbą ir lemiamos įtakos sprendimų priėmimui suteikimą. Respublikos Prezidentės patarėjo teisės klausimais E. Rimšelio nuomone, visuomenės įtraukimas į teismų veiklą net ir dalyje bylų ženkliai pakeltų pasitikėjimą teismais ir galėtų būti naudingas. Pasak E. Rimšelio, Lietuvoje planuojama steigti tarėjų institutą. Diskutuotina, ar tarėjų institutas padėtų padidinti pasitikėjimą teismais Lietuvoje.

Kokių nuosprendžių A. Ūso byloje paskelbtų prisiekusiųjų teismas?

http://www.demokratiija.eu/jdji/index.php?option=com_content&view=article&id=1161&Itemid=146 [žiūrėta 2010.11.02].

¹⁹³ Teisėjų mintys apie pasitikėjimą teismais <http://atts.lt/LT/180/ARCHYVAS.htm> [žiūrėta 2010.11.02].

¹⁹⁴ *Valančius V.* Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000, p. 93.

ir nepriklausomumo. Kiekvienas teisėjas turi suprasti savo atsakomybę prieš kitus teisėjus, kadangi žiniasklaidos atstovų vienas iš mėgstamiausių temų yra nors ir menkiausi teisėjų etiniai nusižengimai. Dėl susikompromitavusio kolegos yra nepagrįstai griaunama visuomenės pasitikėjimas ir kitais teisėjais, tačiau valstybėje viešumas yra labai svarbi vertybė, skatinanti vidinę kontrolę ir savireguliaciją¹⁹⁵.

2006 m. birželio 28 d. Visuotinio teisėjų susirinkimo sprendimu patvirtintame Teisėjų etikos kodekse nurodyti pagrindiniai teisėjų elgesio principai. Įdomu, kad seniausias yra Italijos etikos kodeksas patvirtintas Italijos teisėjų asociacijos 1994 m. gegužės 7 d.¹⁹⁶. Konsultacinė Europos Teisėjų Taryba pastebi, kad vien tik elgesio principai negali apsaugoti teismų nepriklausomumo ir nešališkumo. Tai galėtų padėti įgyvendinti kiti teisės aktai ir procesinės taisyklės¹⁹⁷. Konsultacinės Europos Teisėjų Tarybos nuomone, teisėjai turėtų:

1. stengtis išsaugoti savo nepriklausomumą profesinėje ir asmeninėje veikloje;
2. elgtis sąžiningai vykdydami savo pareigas ir asmeniniame gyvenime;
3. visada pasirinkti tą požiūrį, kuris yra ir atrodo nešališkas;
4. savo pareigas vykdyti be esamo ar numanomo nusistatymo, šališkumo;
5. priimti sprendimus atsižvelgiant į visas svarbias įstatymų taikymo aplinkybes ir atmetant visas neesmines aplinkybes;
6. būti atidūs visiems teismo procese dalyvaujantiems asmenims arba su procesu susijusiems asmenims;
7. vykdyti jiems pavestas pareigas su pagarba ir vienodai elgtis su proceso šalimis, vengti šališkumo ir diskriminacijos, išsaugoti pusiausvyrą tarp proceso šalių ir užtikrinti teisingą bylos nagrinėjimą;
8. išlikti apdairūs santykiuose su žiniasklaida, išsaugoti nepriklausomumą ir nešališkumą, susilaikyti nuo asmeninių santykių aptarinėjimo su žurnalistais ir nuo nepagrįstų nagrinėjamos bylos komentarų;
9. užtikrinti aukštą profesinės kompetencijos lygį;
10. pasižymėti aukštu profesinio sąmoningumo lygiu ir pareigingumu, kad galėtų per protingą terminą priimti sprendimus;
11. didžiąją savo laiko dalį skirti teisėjo funkcijų vykdymui, taip pat su tuo susijusiai veiklai;

¹⁹⁵ *Valančius V.* Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000, p. 94.

¹⁹⁶ Konsultacinė Europos Teisėjų Tarybos nuomonė Nr. 3 dėl profesinio teisėjų elgesio, ypač etikos, teisėjo pareigoms netinkamo elgesio, nešališkumo principo ir taisyklių

http://www.teismai.lt/dokumentai/naudinga_informacija/CCJE/CCJE_N3.pdf [žiūrėta 2010 11 02].

¹⁹⁷ Ten pat.

12. susilaikyti nuo politinės veiklos, kuri galėtų sukompromituoti jų nepriklausomumą ir pakenkti jų nešališkumui¹⁹⁸.

Teisėjų etikos pažeidimai labai dažnai gresia drausmės bylos iškėlimu. Teisėjų etikos ir drausmės komisija yra teismų savivaldos institucija, sprendžianti drausmės bylų teisėjams iškėlimo klausimus.

Teisėjo etikai turi būti skiriamas nuolatinis dėmesys, kadangi teisėjų daromi etikos pažeidimai skatina visuomenės nepasitikėjimą teismais.

¹⁹⁸ Konsultacinė Europos Teisėjų Tarybos nuomonė Nr. 3 dėl profesinio teisėjų elgesio, ypač etikos, teisėjo pareigoms netinkamo elgesio, nešališkumo principo ir taisyklių
http://www.teismai.lt/dokumentai/naudinga_informacija/CCJE/CCJE_N3.pdf [žiūrėta 2010 11 02].

IŠVADOS

Teismų ir teisėjų nepriklausomumo principas yra vienas iš esminių demokratinės valstybės principų. Šis principas yra ginamas ne tik aukščiausių galią valstybėse turinčiais teisės aktais – Konstitucijom, bet taip pat tarptautiniais dokumentais. Teismų ir teisėjų nepriklausomumo principas tokią svarbą turi visuomenės gyvenime todėl, kad jo buvimas yra būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga, kadangi asmuo, kurio teisės ar laisvės yra pažeidžiamos turi teisę į nešališką ginčo arbitražą.

Ypatingą svarbą aiškinant ir plėtojant teismų ir teisėjų nepriklausomumo principą, kuris yra įtvirtintas Konstitucijoje turi Konstitucinis Teismas. Konstitucinis Teismas plėtodamas teismų ir teisėjų nepriklausomumo principą nutarimuose yra tarp kito konstatavęs, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra ne savitikslis dalykas, bet būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga, ne privilegija, o viena svarbiausių teisėjo ir teismų pareigų, kylanti iš Konstitucijoje garantuotos kiekvieno asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, teisės turėti nešališką ginčo arbitražą, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus iš esmės išspręstų kilusį teisinį ginčą; teisingumo vykdymo funkcija lemia teisėjo ir teismų nepriklausomumą; teisėjas gali vykdyti teisingumą tik būdamas nepriklausomas nuo byloje dalyvaujančių šalių, valstybės valdžios institucijų, pareigūnų, politinių ir visuomeninių susivienijimų, fizinių ir juridinių asmenų; kitų valdžios institucijų konstitucinė pareiga – gerbti Konstitucijoje įtvirtintą teismų nepriklausomumą.

Teismų ir teisėjų nepriklausomumo būtinoji sąlyga yra valdžių padalijimo principo įgyvendinimas. Nepriklausomi teisėjai bus tik tada, kai turės realią galimybę apginti žmogaus teises ir laisves nuo neteisėtų veiksmų, tame tarpe nuo valstybės leidžiamosios ir vykdomosios valdžių.

Teismų ir teisėjų nepriklausomumo svarba ir būtinybė visuomenės buvo suvokta pakankamai vielai. Nors jau XVI amžiuje, kai buvo priimti Statutai, buvo nusistovėjusi tam tikra teisminė sistema, bet teismų darbui labai trukdė vis didesnę galią įgaunantys bajorai. Teismų ir teisėjų nepriklausomumo principo užuomina pirmą kartą lietuviškame konstituciniame teisės akte buvo paminėta 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijoje, kur buvo įtvirtinta taisyklė, kad teisminė valdžia privalo būti tokia stipri, kad kiekvienas žmogus arti savęs rastų teisingumą, kad nusikaltęs visur matytų virš savęs grėsmingą krašto valdymo ranką. Pirmasis konstitucinis teisės aktas, kuriame būtų tiesiogiai įtvirtintas teismų ir teisėjų nepriklausomumo principas yra 1922 m. Konstitucija, kurioje teigiama, kad teismas priima sprendimus vadovaudamasis tik įstatymais, teismo sprendimai daromi Respublikos vardu ir keisti ar naikinti teismo sprendimus gali tik teismas. Dabartinėje, Lietuvos Respublikos piliečių priimtoje 1992 m. spalio 25 d. referendume, Konstitucijoje teismų ir teisėjų nepriklausomumo principas įtvirtintas

109 straipsnio 2 dalyje, kurioje nustatyta, kad teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi.

Teismų ir teisėjų nepriklausomumas skirstomas į įvairias rūšis. Taip pat teismų ir teisėjų nepriklausomumą skirstomas į dvi formas: vidinį ir išorinį nepriklausomumą. Vidinis teisėjų nepriklausomumas – tai subjektyvus teisėjo gebėjimas ir pasiryžimas vykdyti teisingumą klausant tik įstatymo ir neatsižvelgiant nei į kitų asmenų nurodymus, norus ar rekomendacijas, nei į savo paties subjektyvias pažiūras, asmenines nuotaikas, įsitikinimus ar išankstines nuostatas. Išorinis teisėjų nepriklausomumas – įstatyme įtvirtintų ir teisėjams suteikiamų garantijų sistema, apsauganti vykdančius teisingumą teisėjus nuo bet kokio poveikio iš šalies ir turinti užtikrinti, kad teisėjas vykdydys teisingumą vadovaudamasis tik įstatymu.

Įstatymuose įtvirtintos teismų ir teisėjų nepriklausomumo principo realizavimo garantijos yra pakankamos ir atitinka tarptautiniuose dokumentuose įtvirtintas nuostatas ir reikalavimus dėl teismų ir teisėjų nepriklausomumo. Taip pat Lietuvos teisės aktuose nustatytos teisėjų nepriklausomumo garantijos atitinka įvairių tarptautinių organizacijų rekomendaciniuose aktuose pateiktas nuostatas. Įstatyminė bazė reglamentuojanti teismų ir teisėjų nepriklausomumą yra gera.

Teisėjų nepriklausomumui daro įtaką daugybė veiksnių, pavyzdžiui, teisėjų nešališkumas, etika, visuomenės pasitikėjimas teismais. Manytina, kad kuo didesnis teismų ir teisėjų nepriklausomumo lygis, t. y. jeigu, kuo mažiau bus bandoma pašalinių žmonių įtakoti teismų sprendimus, kuo mažiau bus pačių teisėjų įstatymų ar etikos pažeidimų atvejų ir kuo mažiau apie tokius atvejus (dėl jų stokos) bus rašoma visuomenės informavimo priemonėse, tuo bus didesnis visuomenės pasitikėjimas teismais ir teisėjais. Kitaip tariant, kol teismų ir teisėjų nepriklausomumas nebus gerbiamas (tiek pašalinių žmonių, tiek pačių teisėjų), tol visuomenės nepasitikėjimas teismais šalyje išliks gana aukštas.

LITERATŪRA

1. *Ambrasaitė G.* Teismo nepriklausomumas ir visuomenės pasitikėjimas teismu // *Justitia*, 2000. Nr. 6.
2. *Andriulis V., Maksimaitis M., Pakalniškis V., Pečkaitis J. S., Šenavičius A.* Lietuvos teisės istorija – Vilnius, 2002.
3. *Aristotelis* Politika – Vilnius, 1997.
4. *Banaszak B.* Prawo konstytucyjne. - Warszawa, 2008.
5. *Birmontienė T. ir kt.* Lietuvos konstitucinė teisė - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
6. *Birmontienė T. ir kt.* Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda: kolektyvinė monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007.
7. *Chadasevičius S.* Teismo pirmininkas išėjo atostogų skaudančia galva// Lietuvos rytas, 2003 m. rugpjūčio 1 d. Nr. 178.
8. *Jarašiūnas E.* Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis Teismas. Vilnius, 2003.
9. *Kreuger M.* Apie teismų nepriklausomumą ir pagarbą jiems // Teisminės valdžios problemos Lietuvoje. – Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1997.
10. *Kuconis P., Nekrošius V.* Teisėsaugos institucijos. - Vilnius, 2001.
11. *Kūris E.* Konstitucinių principų plėtojimo konstitucinėje jurisprudencijoje // [Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Konstitucinio Tribunolo konferencijos medžiaga, Neringa, 2001 m. birželio 11-12 d.]. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002.
12. *Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V.* Civilinio proceso teisė // *Justitia*, 2003.
13. *Locke J.* Two tracts on government // Kembridžas: University Press, 1967.
14. *Ławniczak A.* Ustroje polityczne państw latynoamerykańskich. – Wrocław, 2008.
15. *Machovenko J.* Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV-XVIII a.). – Vilnius, 1999.
16. *Mačys V.* Civilinio proceso paskaitos. Kaunas, 1924.
17. *Merkevičius R.* Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje// *Teisė*, 2010, 76 t.
18. *Mikelėnas V.* Civilinis procesas. Pirmoji dalis. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas// *Justitia*. 1997.
19. *Nekrošius V.* Dar nesame nei demokratinė, nei teisinė valstybė// *Apžvalga*, 2001 m. kovo 30 d. Nr. 6 (433).
20. *Romeris M.* Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos – Vilnius: Mintis, 1990.

21. *Sesickas L.* Teismų nepriklausomumas Lietuvoje: dabartinė būklė// Justitia, 2000, Nr. 6.
22. *Smaliukas A., Smaliukas P.* Teisėjų drausminės atsakomybės taikymo teoriniai ir praktiniai aspektai// Teisės problemos, 1999, Nr. 4.
23. *Stačiokas S.* Lietuvos Konstitucinio teismo ir kitų teismų santykis// Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje, 2002.
24. *Šileikis E.* Alternatyvi konstitucinė teisė. – Vilnius, 2003
25. *Šinkūnas H.* Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004.
26. *Valančius K. L.* Lietuvos Valstybės Konstitucijos – Vilnius: UAB „Ekonomikos mokymo centras“, 2001.
27. *Valančius V.* Teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi// Justitia, 1999, Nr. 5-6.
28. *Valančius V.* Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: teisė (01 S). – Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000
29. *Zięba – Zalucka H.* Władza ustawodawcza, wykonawcza i sądownicza w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – Warszawa, 2002.
30. Valdžios partijoms ir jų veikėjams – nieko gero nežadantys signalai // Lietuvos rytas, 2010 balandžio 24 d., Nr. 92 (5856).
31. Rudens depresija jau ėmė veikti ir šalies politikų veiklos vertintojus? // Lietuvos Rytas, 2010 m. spalio 23 d., Nr. 243 (6007).
32. Atvirai visuomenei – atviri teismai <http://www.lvat.lt/atvirai-visuomenei---atviri-teismai.aspx>.
33. Ketinama griežtinti teisėjų drausminę atsakomybę reglamentuojančias teisės normas http://www.respublika.lt/lt/naujienos/lietuva/lietuvas_politika/ketinama_griezinti_teiseju_drausmine_atsakomybe_reglamentuojancias_teises_normas/.
34. Kokį nuosprendį A. Ūso byloje paskelbtų prisiekusiųjų teismas? http://www.demokratija.eu/jdj/index.php?option=com_content&view=article&id=1161&Itemid=146.
35. Konstitucinio Teismo teisėjai pasirūpino savimi http://www.alfa.lt/straipsnis/10375520/?KT.teisejai.pasirupino.savimi=2010-07-07_07-24.
36. Pasitikėjimas teismais (visuomenės nuomonės tyrimų duomenimis) www.3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0071211.doc.
37. Po Teisėjų tarybos akibrokšto prezidentei, prokurorų laukia vizitas į Seimą <http://www.delfi.lt/news/economy/law/po-teiseju-tarybos-akibroksto-prezidentei-prokuroru-laukia-vizitas-i-seima.d?id=38019625>.

38. Teisėjas: Seimo nariai – marginamai, besipuikuojuantys meilužėmis
<http://www.delfi.lt/news/economy/law/article.php?id=18963985>.
39. Teisėjų atlyginimai <http://www.teismai.lt/lt/teisejai0/teiseju-atlyginimai/>.
40. Teisėjų garbės teismas nutraukė teisėjui A. Ridikui iškeltą drausmės bylą
<http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=49&Str=43663>.
41. Teisėjų mintys apie pasitikėjimą teismais <http://atts.lt/LT/180/ARCHYVAS.htm>.
42. Teisėjų taryba patarė Prezidentei teisėją Viliją Pilitauskiene atleisti iš pareigų
<http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=1&str=40069>.
43. V. Nekrošius: politikai turi maksimaliai vengti komentarų apie vykstančius teismo procesus
<http://www.delfi.lt/news/economy/law/vnekrosius-politikai-turi-maksimaliai-vengti-komentarų-apie-vykstancius-teismo-procesus.d?id=35747259>.
44. *Kūris E.* Доктрина разделения властей в практике Конституционного Суда Литвы// Конституционноэ право: восточноевропейскоэ обзорениэ. 2004. Нр. 2(47).
45. *Рустамов Х. У., Безнасюк А. С.* Судебная власть. Москва, 2002.
46. Энциклопедический юридический словарь/ Под общ. Ред. В. Е. Крумских. 2 – е изд. Москва, 1998.

ŠALTINIAI:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992. Nr. 33 – 1014.
2. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis Kodeksas// Valstybės žinios, 2000. Nr. 89 – 2741.
3. Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas// Valstybės žinios, 1994. Nr. 46-851.
4. Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. sausio 17 d. nutarimas Nr. IX-711// Valstybės žinios, 2002, Nr.10-355.
5. Visuotinė teisėjo chartija // Justitia, Nr. 5 – 6, p. 17.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 30 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1994. Nr. 51 – 979.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1995. Nr. 101 – 2264.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1995. Nr. 106 – 2381.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1997 . Nr. 91 – 2289.

10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. balandžio 21 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1998. Nr. 39 – 1044.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. birželio 3 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1999. Nr. 50 – 1624.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1999. Nr. 109 – 3192.
13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2000. Nr. 39 – 1105.
14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2000. Nr. 105 – 3318.
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2001. Nr. 62 – 2276.
16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2001. Nr. 62 – 2276.
17. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2003. Nr. 24 – 1004.
18. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2004. Nr. 146 – 5311.
19. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2004. Nr. 181 – 6708.
20. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2005. Nr. 1 – 7.
21. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006. Nr. 7 – 254.
22. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006. Nr. 36 – 1292.
23. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006. Nr. 51 – 1894.
24. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006. Nr. 130 – 4910.
25. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2007. Nr. 110 – 4511.
26. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 17 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2007. Nr. 134 – 5427.

27. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 20 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2007. Nr. 136 – 5529.
28. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 20 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2008. Nr. 23 – 852.
29. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2010. Nr. 134 – 6860.
30. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 30 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2010. Nr. 79 – 4078.
31. Konsultacinė Europos Teisėjų Tarybos nuomonė Nr. 3 dėl profesinio teisėjų elgesio, ypač etikos, teisėjo pareigoms netinkamo elgesio, nešališkumo principo ir taisyklių http://www.teismai.lt/dokumentai/naudinga_informacija/CCJE/CCJE_N3.pdf.
32. Transparency International Korupcijos suvokimo indeksas 2009
http://www.transparency.lt/new/images/ti_ksi_2009.pdf.

SANTRAUKA

Teismų ir teisėjų principas yra gana senas ir nemažai autorių nagrinėtas, bet ši tema yra aktuali ir šiandien, kadangi teisėjų vykdomam teisingumui neretai bandoma daryti įtaką, o taip pat nereti drausminių bylų išskėlimai rodo, kad vidinis teisėjų nepriklausomumas yra ne iki galo išgrynintas iki tobulos formos.

Darbe analizuojamos Konstitucijos nuostatos, kurios reglamentuoja teismų ir teisėjų nepriklausomumą bei Konstitucinio Teismo nutarimai, liečiantys teismų ir teisėjų nepriklausomumo principą. Kadangi teismų ir teisėjų nepriklausomumo principas yra vienas iš esminių konstitucinės teisės principų, todėl jis yra įtvirtintas ne viename tarptautiniame dokumente. Darbe taip pat analizuojamos tarptautinių dokumentų nuostatos reglamentuojančios teismų ir teisėjų nepriklausomumą ir jos lyginamos su Lietuvos konstitucinėje teisėje įtvirtintomis nuostatomis. Be to, darbe remiamasi sociologinių tyrimų duomenimis norint išsiaiškinti visuomenės pasitikėjimo teismais lygį.

Darbe iškelta hipotezė, kad teisėjų ir teismų nepriklausomumo lygis įtakoja visuomenės pasitikėjimą teismais pasitvirtina, kadangi kuo didesnis teismų ir teisėjų nepriklausomumo lygis, tuo bus didesnis visuomenės pasitikėjimas teismais ir teisėjais.

Pirmoje darbo dalyje nagrinėjamas valdžių padalijimo principas, teisminės valdžios santykis su kitomis valdžiomis (įstatymų leidžiamąja ir vykdomąja) bei išskiriami teisminės valdžios požymiai.

Antroje darbo dalyje analizuojama istorinė teismų ir teisėjų nepriklausomumo raida Lietuvoje, su tikslu išsiaiškinti, kas lėmė būtent tokį teismų ir teisėjų nepriklausomumo principo atsiradimą Lietuvos teisinėje sistemoje, kuri turime šiandien.

Trečioje dalyje nagrinėjamas teismų ir teisėjų nepriklausomumo principas. Išskiriamos šio principo rūšys, formos, nagrinėjama kokie veiksniai turi įtaką teismų ir teisėjų nepriklausomumui.

SUMMARY

The principle of court and judges is quite old and it has been studied by many authors but this topic is current nowadays as well. The justice supported by judges is often being tried to be influenced as well as frequent disciplinary proceedings show that inner independence of judges is not purified to a perfect form.

The provisions of the Constitution which govern the independence of courts and judges are analyzed in the study together with Constitutional Court rulings that are connected with the principle of the independence of courts and judges. As the independence principle of courts and judges is the basic one in the constitutional law it is fortified in many international documents. The provisions of international documents that regulate the independence of courts and judges are discussed in the study. They are compared to the provisions that are fortified in the Constitution of Lithuania. Besides, the data of sociological researches is used in the study in order to see the level of the trust of the public in courts.

The hypothesis is raised in the study that the level of independence of courts and judges influence the public trust in the courts and judges was confirmed. The higher level of the independence of courts and judges appears the bigger trust of public in courts and judges is.

The principle of power division, the ratio of court's authorities with other authorities (legislature and executive power) as well as the features of the court power are distinguished in the first part of the study.

The historical development of courts and judges independence in Lithuania is analyzed in the second part of the study in the purpose to see what has influenced the appearance of independence of court and judges in the Lithuanian law system which we have today.

The principle of the independence of courts and judges are studied in the third part of the study. The parts and the forms of the principle are distinguished, the factors which influence the courts' and the judges' independence are discussed.